SMD
SLOVENSKO
MUZEJSKO
DRUŠTVO

XIX. zborovanje SMD
Zbornik

Muzeji in njihova vloga v sodobni družbi

Tržič, 20. – 21. 9. 2019

Muzeji in njihova vloga v sodobni družbi

XIX. zborovanje SMD

Zbornik

Kulturni center Tržič, Cankarjeva cesta 5, Tržič
Tržič, 20. – 21. 9. 2019

Uredniški odbor:
dr. Flavio Bonin, predsednik SMD, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran

ddr. Verena Vidrih Perko, Gorenjski muzej Kranj, Univerza v Ljubljani

dr. Nadja Terčon, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran

Odgovorni urednici:
ddr. Verena Vidrih Perko,
dr. Nadja Terčon

Tehnična urednica:
Veronika Bjelica, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran

Jezikovni pregled:
dr. Igor Presl, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran in drugi

Oblikovanje in računalniški prelom:
Jani Turk

Izdajatelj in založnik:
SMD - Slovensko muzejsko društvo, Ljubljana

Zanj:
dr. Flavio Bonin

Fotografiji na platnici:
Tržič, mestno jedro (Arhiv Tržiškega muzeja).

Tisk:
Demago d.o.o.

Naklada:
200

Ljubljana, 2019

Za vsebinsko in jezikovno korektnost prispevkov so odgovorni avtorji.

© SMD

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

069.01(082)

SLOVENSKO muzejsko društvo. Zborovanje (19 ; 2019 ; Tržič)
Muzeji in njihova vloga v sodobni družbi : zbornik / XIX. zborovanje SMD, Tržič, 20.-21. 9. 2019 ; [uredniški odbor Flavio Bonin, Verena Vidrih Perko, Nadja Terčon]. - Ljubljana : Slovensko muzejsko društvo, 2019

ISBN 978-961-94902-0-4
1. Gl. stv. nasl. 2. Bonin, Flavio
COBISS.SI-ID 303153408

Kazalo / *Index*

MUZEJI IN NJIHOVA VLOGA V SODOBNI DRUŽBI 5

ddr. Verena Vidrih Perko, dr. Nadja Terčon, dr. Flavio Bonin: Muzeji v času dediščinske kolere in okoljske kuge ali ne rinite z glavo skozi zid, kjer to zmore teorija … 7

I. NAŠI MUZEJI – ZAKLADNICE PREDMETOV, ZNANJA IN SPOMINOV 17

Jana Babšek: Tržiški muzej - Lokalni muzej s številnimi družbenimi vlogami / *Tržič Museum - Local museum with multiple social roles* 19

Mojmir Štangelj, mag. Luka Hribar: Muzeji in galerije na spletu / *Web presence of museums and galleries* 29

Jelka Pšajd: Pohorski in kozjaški varuhi hribovske dediščine / *Guardians of hilly heritage in Pohorje and Kozjak* 33

Irena Lačen Benedičič: Kviz o zgodovini mesta ali prihodek muzeja / *Quiz on the City History or the Museum Revenue* 37

Karla Kofol: Vode (še) dovolj / *(Still) enough water* 45

dr. Marko Mugerli: Industrijska hala, stičišče preteklosti in sedanjosti / *Industrial hall that links past and present* 55

II. INTERPRETACIJA KOT NAČIN, DA MUZEJI SPREGOVORIJO 67

Metka Fujs: Med razstavo zbirk in kronološko razstavo, med muzejem izbranih skupin in socialno pravičnim muzejem / *Between exhibited collection and chronological exhibition, between selected groups museum and socially just museum* 69

Irena Lačen Benedičič, Saša Mesec: Neverjetne gore / *Incredible Mountains* 81

Snježana Karinja: Muzejska interpretacija brez ovir: Izkušnja Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran / *Museum interpretation without obstacles: experience of the Maritime Museum "Sergej Mašera" Piran* 89

III. EKONOMSKA VREDNOST MUZEJEV IN KULTURNI TURIZEM 105

doc. dr. Rajka Bračun Sova: Umetnostne razstave kot oblika kulturnega turizma / *Art Exhibitions as a Form of Cultural Tourism* 107

Ajda Kozjek: Vključevanje Muzeja pošte in telekomunikacij v programe razvoja kulturnega turizma v Polhovem Gradcu / *Involvement of the Museum of Post and Telecommunications in cultural tourism development programs in Polhov Gradec* 117

Anja Poštrak: »Bohinj je ekskluzivna četrt starodavnega mesta«: bohinjska kulturna dediščina v turistični ponudbi / *"Bohinj is an exclusive quarter of the ancient city": Bohinj's cultural heritage in touristic offer* 127

mag. Damjana Fortunat Černilogar, mag. Miha Mlinar: Kulturni turizem v Posočju: izzivi za prihodnost / *Cultural tourism in Posočje: challenges for the future* 135

Muzeji in njihova vloga v sodobni družbi

Muzeji v času dediščinske kolere in okoljske kuge ali ne rinite z glavo skozi zid, kjer to zmore teorija …

Letošnjemu zborovanju so bile rojenice naklonjene. Povabilo je prišlo iz tržiškega muzeja, ki se zadnja leta intenzivno prebuja iz hibernacijske dediščinske pozabe. Ljubeznivo pa nas niso pričakale le od sonca obsijane tržiške uličice s kuliso mogočnih gora, temveč tudi naši gostitelji. Na vsakem koraku so se trudili, da bi zborovanje steklo in potekalo brez zapletov in bi se gostje počutili sprejeto in prijetno. Ekipo iz tržiškega muzeja, ki šteje 7 zaposlenih, je z angažiranim nagovorom podprl župan Borut Sajovic. Malo, premalo je slovenskih političnih okolij, ki se z vso odgovornostjo zavedajo pomena kulturne dediščine za skupnost in njen razvoj. Še manj pa se jih zaveda osebne odgovornosti, ki jo kot tisti, ki sprejemajo pomembne odločitve o dediščinskih ustanovah, imajo do skupnosti in prihodnjih rodov. Živo vez med tržiškim muzejem in lokalno skupnostjo je bilo moč čutiti na vsakem koraku, kot je tudi na vsakem koraku mesta čutiti dejavnost in zagnanost sicer majhnega, a zelo uspešnega tržiškega muzeja. Zbirke in stalne razstave, posebej tista o usnjarstvu in čevljarstvu (bolje rečeno o usnjarjih in čevljarjih), so vdihnile bogati in raznoliki tržiški preteklosti novo življenje in spremenile pogled Tržičanov in Slovencev na Tržič. Malo mestece se začenja prebujati – brez dvoma tudi s pomočjo pospešenega utripa muzejskega delovanja. Narodna in lokalna identiteta, ponos na preteklost in specifična, tam razvita znanja, opomin na grozote podljubeljskega taborišča kot tudi prepletenost z okoljem in odprtost do drugačnega so vsebine, ki vodijo tržiške muzealce pri strokovnem delu. Lokalna skupnost prepoznava muzej kot hišo učenja in preživljanja prostega časa, prostor dialoga in ohranjanja dragocenega kolektivnega spomina. Poseben pomen daje tržiškemu muzeju taborišče v Podljubelju, ki s svojo grozovito preteklostjo spominja in opominja človeštvo na ne tako oddaljene (lastne) zmote in zablode, kar so udeleženci lahko sami občutili na kraju samem. Vse to je, kot se za gostitelje spodobi, v uvodni predstavitvi poudarila direktorica Tržiškega muzeja Jana Babšek.

Zborovanje smo letos posvetili trem temam; muzejem kot zakladnicam predmetov, znanja in spominov, ki bogatijo okolje, interpretaciji kot načinu, da muzeji spregovorijo, ekonomski vrednosti kulturne dediščine in muzejev ter vlogi kulturnega turizma. Želeli smo, da udeleženci spregovorijo iz izkušenj, konkretnega znanja in primerov dobre ali slabe prakse. Hoteli smo vzpodbuditi porajanje novih idej in sveže vizije sodelovanja muzejev z lastnim kulturnim in gospodarskim okoljem. Da ne bi ostali le pri pobožnih željah, kot se to lahko marsikdaj zgodi ob premalo konkretnih ali celo politično (pre)korektnih in nebuloznih muzejskih temah, smo medse povabili nekaj uglednih strokovnjakov, profesorja Bogomirja Kovača z Ekonomske fakultete v Ljubljani in mag. Günterja Kradischniga z dr. Mario Lauro Bono iz Gradca. Slovesen ton sta dali zborovanju predstavitvi Ivane Leskovec iz Mestnega muzeja Idrija in Metke Fujs iz Pokrajinskega muzeja Murska Sobota. Prva je spregovorila kot direktorica ustanove, ki je prejela Valvasorjevo priznanje, druga kot Valvasorjeva nagrajenka za življenjsko delo. Z izrecnim povabilom organizatorjev smo želeli opozoriti na presežke v naših muzejih (in v duhu *nemo propheta in patria sua),* pogosto premalo upoštevane v stroki sami. Obe direktorici smo zaprosili, da nam predstavita svoji ustanovi in delovanje muzeja v naročju lokalne skupnosti, kar je bilo odločilnega pomena pri podelitvi nagrad.

V soboškemu muzeju že desetletja prisegajo na aktivno vključevanje lokalnih skupnosti in sodelovanje muzeja v izvornih prostorih kulturne dediščine. Recept Metke Fujs za uspešno (skupno) muzejsko delo je preprost. Študij gradiva, poznavanje potreb lokalne javnosti in značilnosti sodobne družbe ter neminljivi zanos do dediščinjenja, ki že meji na pravo ljubezen, so temeljni za dobro delo. Po Metkinih besedah je »*treba je stopiti v osrčje*

skupnosti«. Muzej je v tej formuli zgolj čudovit instrument in žlahtna metoda požrtvovalnega dela za skupnost na robu slovenskega narodnostnega telesa. A Prekmurje je tega vredno, prinaša pisano kulturno in jezikovno različnost, s katero bogati čedalje bolj samo vase zazrto slovensko skupnost. Muzej je hkrati tudi instrument skupnega sožitja in medsebojnega spoštovanja. »Ohraniti institucijo in nivo dela, ki smo ga vzpostavili ob sočasnih težavah s statusom, ki je bil posledica zakonskih sprememb, ni bilo lahko. In še vedno ni. Da ohranjamo proračun*, smo že 20 let vključeni v mnoge projekte, v katerih smo vzpostavili širše mednarodno sodelovanje in iz katerih smo uspeli financirati raziskovanje, restavriranje, manjše investicije ter vzpostavili več načinov interpretiranja in komuniciranja dediščine skozi publikacije, filme, delavnice in razstave. Vse, kar tvori celovit proces učenja v muzeju in preko muzeja. Se pa zelo težko borimo v konkurenci raznih agencij in razvojnih centrov, ki so jih v glavnem ustanovile občine in jih zanima zgolj izraba kulturne in naravne dediščine v procesu pridobivanja sredstev, ne pa tudi njeno profesionalno varovanje in interpretiranje. Za razliko od mnogih evropskih držav, kjer je pomoč in učinkovita profesionalna podpora muzejskim projektom za pridobitev evropskih virov financiranja zagotovljena na nivoju regij in države, smo pri nas institucije več ali manj prepuščene same sebi, svojim omejenim zmogljivostim in predvsem iznajdljivosti.*« (Metka Fujs)

Delovanje muzeja v izvirnih prostorih kulturne dediščine na tak izviren in vsakokrat povsem neponovljiv način je lekcija iz demokratizacije in širjenja humanističnih vrednot. Ne trdimo, da je brez napak, ker to, izhajajoč iz človeške narave, ni mogoče. Prav tako pa tudi ni mogoče trditi, da gre pri dediščinjenju za politično korektnost. S tem izrazom kritiki sodobne družbe namreč označujejo mlačnost do narodne istovetnosti in omahljivost pripadnosti k lokalni ali kateri koli drugi skupnosti (razen seveda k skupnosti kruho-borcev …). *Politična korektnost* v resnici največkrat pomeni tihi konsenz z imperialistično globalizacijskimi silnicami uničevanja okolja, brisanja medkulturnih razlik in zanemarjanja ter uničevanja dediščine kot nosilke temeljnih človeških vrednot. So slovenski muzeji politično korektni? Trditi, da muzej ni politična ustanova, je po mnenju Metke Fujs mogoče in hkrati tudi ne. So naši muzealci žrtve svoje lastne senzure (cenzura na osebni ravni)? Nekateri gotovo da. Tisti pa, ki so zasidrani s svojim žitjem in bitjem v lastnem okolju in v skupnosti, pa tudi brez velikih, nabuhlih učenih besed delujejo v prid humanih vrednot. Res, nagrada za življenjsko delo je šla v prave roke!

Enakim ali podobnim stališčem se v soboškem muzeju pridružuje tudi Jelka Pšajd, etnologinja, ki je znana po svojih edinstvenih raziskovalnih projektih na terenu. Že kar pravilo je, da deluje v tesnem sodelovanju z lokalno skupnostjo, s pristojnim Zavodom za varstvo kulturne dediščine in z Zavodom za pogozdovanje in drugimi deležniki. Rezultat njenega požrtvovalnega dela je vrsta dokumentarnih fotografij in filmskih zapisov, ki ohranjajo to, česar že danes ni več mogoče najti. Čisto (p)oseben cilj njenega dela je, da preprosti ljudje, ki zase menijo, da so nepomembni, pripovedujejo pomembne zgodbe naših krajev in postanejo gradniki prostorov spomina. Hkrati pa javnost v živem stiku z muzejem prepoznava pomen muzejskega dela. Mnogi domačini so postali aktivni in nepogrešljivi varuhi hribovske dediščine. Takole je avtorica utemeljila svoje delo: »*Namen večletnega, še trajajočega projekta je – kar razumem tudi kot družbeno vrednost muzejev – v sodelovanju z nemuzejskimi institucijami avdiovizualno dokumentirati marginalna območja (v pomenu oddaljenosti od večjih krajev) in manj znane družbene skupine ter pred kamero povabiti tiste ljudi, ki zaradi miselnosti o lastni nepomembnosti pripovedujejo pomembne in dediščinsko kvalitetne zgodbe določenega prostora. Glavni razlogi za dokumentiranje pohorske in kozjaške dediščine so: neobvladljivo izginjanje tovrstne snovne in nesnovne dediščine, njeno nezadostno poznavanje, predvsem pa skupinsko druženje in srečanje z akterji ob zaključku projekta – slednje je tudi pomemben element* študijskih krožkov.« (Jelka Pšajd)

Idrijski muzej je eden od tistih slovenskih muzejev, v resnici njihovega števila ne poznamo povsem natančno, ki jim lokalna skupnost pomenljivo pravi »naš muzej«. Da je to res, je potrdilo letošnje Valvasorjevo priznanje za razstavni projekt, ki ga je predstavila Ivana Leskovec. Svoj muzej je opisala kot interpretatorja kulturne dediščine Idrijskega in Cerkljanskega. Naloga muzeja je bila že od vsega začetka ohranjanje identitete prostora, sčasoma pa so se temu pridružile še številne, nemalo zahtevne naloge upravljanja nepremične in nesnovne dediščine. Nobeden od slovenskih muzejev se ne more pohvaliti s skrbjo za dvojno Unescovo dediščino in Evropskim znakom, kot to lahko s ponosom stori idrijski muzej. Pri vseh kompliciranih, neizmerno zbirokratiziranih in zahtevnih postopkih vpisa je majhen kolektiv odigral veliko in presodno vlogo. Morda najpomembnejšo pri bolnici Franji. Če bi muzej detajlno ne dokumentiral vse tamkajšnje premične in nepremične dediščine, je po naravni ujmi ne bi bilo več moč obnoviti. Tako pa bolnica stoji v spomin in opomin na vrednote tovarištva, solidarnosti in srčnosti ljudi, povezanih s Franjo. Ne le zdravnikov, tudi domačinov, ki so danes na Franjo neizmerno ponosni. Tudi Ivana Leskovec je postavila na prvo mesto strokovnost. Sledijo naj jim dobre vsebine in interpretativni načini, ki ustrezajo obiskovalcem in so krojeni po meri lokalne javnosti.

Gornjesavski muzej Jesenice je med drugim tudi varuh tamkajšnje dragocene, vseslovenske industrijske dediščine, pri čemer železarstvo presega nacionalni pomen. Dediščine ni mogoče ohranjati v ustanovi, ki ni zasidrana v domačinih in lastnem lokalnem okolju. Muzejska skrb v teh primerih gigantsko prerašča muzejske zidove in brez lokalne skupnosti si takih posegov ni moč predstavljati. Muzej med drugim že leta organizira kviz na dediščinske teme. Postal je nekakšna atraktivnost, ki se ga mnogi z navdušenjem udeležujejo in ki ne prinaša nobenega (neposrednega) dohodka. Njegova dobrobit za skupnost in njeno dediščino pa je opazna, saj opozarja na dediščino kot nosilko lokalne in nacionalne identitete, kot vir nenadomestljivega, žal mnogokrat izginjajočega znanja in je edina prava vez med ljudmi. Uničevanje industrijske dediščine je z jasnovidnimi besedami »*zločin in kazen*« označil najstnik, udeleženec delavnic, ki jih za šole organizira jeseniški muzej. Uničenja dediščine, četudi nastale kot posledica zanemarjanja, so tudi po mednarodnem pravu zločin nad človeštvom, vendar so uničujoče posledice kazen, ki je naložena prihodnjim rodovom. Ostali bodo namreč brez najdragocenejše popotnice, ki naj bi jih spremljala v prihodnje skupnosti. Pridobiti šole za aktivno dediščinsko sodelovanje pa je težko, zato so si jeseniški muzealci domislili učinkovito sodelovanje z Društvom upokojencev. Skupna prizadevanja so vzpodbudila vso skupnost k skrbi za vzdrževanje objektov industrijske dediščine in njihovo obnovo. Industrijska dediščina je zaradi vseobsežnosti in vraščenosti v urbano tkivo izjemno zahtevna. V prizadevanjih za ohranjanje varovanje industrijske dediščine je jeseniški muzej izjemno prizadeven, kar sta poudarila tako direktorica muzeja Irena Lačen Benedičič kot kustos Marko Mugerli. Ta je v svojem prispevku poudaril: »*Z dolgotrajno in vztrajno kampanjo (muzeja) se odnos do jeseniške industrijske dediščine spreminja. Njenega pomena se vse bolj zaveda tudi lokalna skupnost.*« (Marko Mugerli)

Karla Kofol iz Tolminskega muzeja je predstavila primer izvirnega sodelovanja med lokalno skupnostjo, občino in muzejem. Raziskovalni tabor, ki so ga izvedli v dobrem tednu dni – in ne za velike stroške (ker naši podeželski muzeji z njimi tako ali tako nikoli ne razpolagajo), je omogočil vključitev domačinov s Šentviške planote in sodelovanje študentov ter strokovnjakov s Filozofske fakultete v Ljubljani, SAZU-ja in Narodnega muzeja Slovenije. Brez občinskega komunalnega podjetja ne bi šlo, saj je bil tabor namenjen raziskovanju vode kot enemu najpomembnejših virov življenja – in zaradi česar je to ena najpomembnejših dediščinskih tem. Premišljeno izbrani cilji so povezali področja arheološke, etnološke in zgodovinske in vseh drugih dediščin, ki tvorijo celoto našega naravnega in kulturnega okolja. Predvsem pa so dobro zastavljeni cilji raziskovalce povezali z domačini in javnost opozorili na

pomen ohranjanja dediščine v izvornem okolju. Muzeju je bil na ta način omogočen dostop do izjemno dragocenih podatkov in vedenj, mnogih trdno zaklenjenih v kolektivnem spominu vaških skupnosti. Osupljiv, inovativen in pogumen projekt majhnega muzeja, ki od države in ustanovitelja komajda nastrga nekaj deset tisoč »zlatnikov« (beri evrov) za svoje delovanje, brez katere bi narodna istovetnost slovenske skupnosti na zahodnem bregu bistveno bolj siromašila. Le kdaj bo slovenska država spoznala, da so muzeji na mejnem prostoru (včasih) pomembnejši ali pa vsaj enako pomembni kot nacionalke v (varnem) materinskem naročju najlepšega mesta? Jim bo kdaj naklonila vsaj primeren status, če že ne primernih finančnih temeljev, ki jim z ozirom na njihovo narodnoobrambno delo pri ohranjanju slovenstva tudi pripadajo!

Po predstavitvi bogastva in skrbi za ohranjanje naše naravne dediščine je poznan Prirodoslovni muzej Slovenije. Večkrat nas doleti vprašanje, na kakšen način sodi naravna dediščina h kulturni, češ, saj je vendar narava sama po sebi zadostna. V sodobni dediščinski teoriji velja, da je naravna dediščina trden del, da ne rečemo osnova kulturne dediščine, kot je hkrati kulturna dediščina okvir preučevanja, varovanja in ohranjanja naravne dediščine. Kulturna in naravna dediščina sta celota, na katero usodno vpliva, jo imenuje, preučuje, varuje in žal tudi uničuje človek. Brez človeka in družbe bi ne bilo nikakršne potrebe po naštetih dejavnostih. In skoraj gotovo bi se naravi v tem primeru mnogo bolje godilo. Prirodoslovni muzej s svojimi delavnicami in izobraževalnimi dejavnostmi širi zavest o pomenu biodiverzitet. Zato je Miha Jeršek s sodelavci spregovoril o naravi zahodnih Karavank in zanimivo predstavil priložnost interpretacije narave. Na okolje in na pomen gibanja v naravi opozarja tudi projekt gorenjskih muzejev. Medinstitucionalni projekt *Neverjetne gore* je skupni projekt šestih muzejev na Gorenjskem med letoma 2017 in 2019. V njem sodelujejo Gornjesavski muzej Jesenice – enota Slovenski planinski muzej, Muzeji radovljiške občine, Tržiški muzej, Medobčinski muzej Kamnik, Gorenjski muzej in Loški muzej Škofja Loka. Projekt sta predstavili Saša Mesec in Irena Lačen Benedičič. Korak naprej v našem muzealstvu pomenita skupna vstopnica in medsebojno sodelovanje nasploh.

V mnogih ozirih je projekt Pomorskega muzeja v Piranu, ki v mednarodni družbi kulturnih ustanov omogoča dostopnost gibalno oviranim, izjemen. Rezultat tega dela je projektna zaposlitev mladega dekleta, Natalie, ki z neizmerno voljo premaguje težave svoje oviranosti in ljudem skozi muzejsko delo in občasna vodenja vliva upanje in voljo do življenja. (Ali ni to tudi prvenstvena naloga vseh dediščinskih ustanov?) Projekt, ki povezuje kar 23 evropskih partnerjev, združuje muzeje v živo socialno mrežo in odpira nove družbene razsežnosti dediščinskega delovanja. Čestitke, Snježana Karinja in sodelavci, četudi je iz neznanega razloga Valvasorju nagelj ovenel, preden bi vam lahko bil zasluženo podeljen!

Interpretacija dediščine je temeljna muzejska dejavnost. Kako v tej dejavnosti slovenski muzeji zaostajamo, dokazuje površno poznavanje interpretacijskih veščin. Temu pa seveda vsaj deloma botruje zanemarjanje dediščinskih teorij. Zato je seveda razumljivo, ne pa tudi opravičljivo, da v mnogih ustanovah govorimo o muzejskih zabavah. Zabave sodijo v drugačne ustanove. Muzeji pa so usposobljeni (in zadolženi) za opravljanje identitetnih, izobraževalnih, kulturnih, družbeno socialnih, da, tudi terapevtskih nalog. Brez dvoma je preživljanje obiska v muzeju lahko tudi razvedrilno in nič narobe ni, če je tudi zabavno. Pomembna vsebinska razlika pa je, če označujmo muzej kot prostor zabave, kar je nenazadnje tudi v nasprotju z zgodovinskim in družbenim konceptom muzeja kot institucije. Govoriti o zabavah v muzejih je seveda družbeno plavzibilno (ustanovitelju všečno?), na nek način celo politično korektno, saj naše družbenopolitično okolje z vsemi sredstvi in mediji krni in duši kritičnost (in s tem tudi demokratičnost) do sodobnega kapitalističnega sveta. Muzej se uvršča med medije, vendar ne bi smeli pozabiti, da si je prav kot medij naložil specifične družbene naloge. Od vseh ostalih medijev jih razlikuje in ločuje implicitna družbeno

socialna odgovornost. Profesionalna muzejska etika nalaga odzivanje na potrebe okolja. Da bi bolje razumeli ta stavek, se spomnimo Tomislava Šole, ki že desetletja zatrjuje: *potrebe niso želje.* Biti družbeno dejaven za muzeje ne pomeni biti všečen za vsako ceno. Biti ekonomsko uspešen za muzeje ne pomeni v prvi vrsti finančne uspešnosti, temveč pomeni družbeno socialni, vzgojno izobraževalni in brez dvoma tudi etično moralni profit, ki naj se meri z boljšim življenjem skupnosti. To so tudi temeljne razlike med muzeji in ostalimi mediji. Ti si pač morejo in smejo dovoliti tudi tisto, česar si muzeji nikoli ne bi smeli.

Ekonomska vrednost kulture je, če povzamemo besede profesorja Bogomirja Kovača, preplet ekonomije in kulture, dvojno v enem. Kreativna industrija, ki ni zaobšla sodobnih muzejev, je dala kulturi potrošniški značaj. Komercializem je postal univerzalna religija, treba se je torej vprašati, kje so meje tega početja. Delno jih ponuja natančno ločevanje med ceno, vrednotami in vrednostjo. Našteto mora skozi družbeno socialne potrebe okolja in predvsem, kot je bilo že omenjeno, skozi gosto sito profesionalne etike (pri čemer mora etiki v končni odločitvi priskočiti na pomoč tudi morala). Čedalje hujše pritiske na kulturne ustanove s strani ustanoviteljev in globalizacijskega, brezidentitenega kapitala lahko blažijo le preudarno oblikovane strategije in modro napisana poslanstva ustanov. Težke, vendar ne brez razloga, so besede, ki so se zapisale Damjani Fortunat Černilogar in Mihi Mlinarju: »Danes je namreč dediščina v namen turizma le sredstvo za dosego tržnih efektov, v njeno ohranjanje in vzdrževanje pa se npr. iz pobrane turistične takse (običajno) nič ne vrne. Pritiski kulturnega turizma na kulturno dediščino in tudi kulturno krajino se povečujejo, zato je nujna vzpostavitev *pravega razmerja med ekonomskim razvojem, trajnostnim turizmom, ohranjanjem naravne in kulturne dediščine in varovanjem okolja.*«

Žal pa Slovencem ni v pomoč državna dediščinska strategija, ki se še vedno valja po poslanskih predalih[1]. In nenazadnje, presodnega pomena je javnost, ki v urah političnih ujm lahko postane najintimnejši muzejev zaveznik. Profesor Bogomir Kovač je izhajajoč iz potreb sodobne družbe orisal teoretična izhodišča za oceno ekonomske vloge kulture in muzejev izrekel besede presodnega pomena, češ, muzej je podjetje. S tem se je moč strinjati, če dodamo, da prepoznamo (in v okolju ubranimo) muzejski profit v obliki družbeno socialnih dobrobiti. Vodstvo muzeja, ki profitabilnosti svoje ustanove ne zna utemeljiti v dediščinski teoriji in upravičiti v potrebah okolja, ne more ubraniti muzeja pred pohlepom kapitala in ne more delovati v prid svoje lastne ustanove. Žal tudi ne lokalne skupnosti in družbe v celoti. Še bolj zaskrbljujoče pa je, dolgoročno gledano, ko turistični delavci uberejo »bližnjice« čez drn in strn kulturne dediščine. Tolminski primer lepo odraža tak primer delovanja: »Pri izvedbi novih kulturno-turističnih produktov je *najbolj problematično potvarjanje zgodovine in ustvarjanje mitov, vse to v namen večje popularnosti in prepoznavnosti. Tudi pri »promociji« nekaterih znanih zgodovinskih osebnosti (v Posočju sta takšni npr. Hemingway in Rommel) moramo zato ostati, tako kot pri zgodovinskih dogodkih, povsem nepristranski. Za dober kulturno-turistični produkt je potrebna sinergija znanja turističnih delavcev na področju tržnega marketinga in znanja muzejskih delavcev na področju kulturne dediščine.*« (Miha Mlinar, Damjana Fortunat Černilogar)

Avstrijska kolega sta s premišljeno zastavljeno in natančno izpeljano raziskavo izmerila ekonomsko in socialno vrednost avstrijskih muzejev in ocenila njihovo nespregledljivo in nenadomestljivo vlogo v razvoju turizma. Njun stvaren, četudi časovno (žal) pre-omejen prikaz, nam je pokazal poti in možnosti, ki se dandanašnji odpirajo muzejem. Seveda v kolikor so le-ti pripravljeni služiti okolju in širši družbi. Zdi se, da je v boju za obstanek kulturnih ustanov v lepem novem svetu na Zahodu to edina muzejska širokopasovnica (in nikjer ni rečeno, da se to ne utegne prav kmalu primeriti tudi nam). Predstavila sta natančno

[1] Strategija je bila v začetku decembra 2019 sprejeta.

študijo ekonomskih in družbenih (*sic*!) vplivov muzejev na okolje. Analiza je vključevala 742 muzejev in meritve neposrednih in posrednih ekonomsko in družbeno socialnih vplivov na okolje. Ključna vprašanja so omogočala prepoznati njihove vplive in oceniti izjemen (posreden) profit, ki ga družbi prinašajo muzeji. Ta je ocenjen na dvakratno višino vložkov.

Skupna ugotovitev je bila, da je kultura ena najpomembnejših ponudb v sodobnem turizmu. Muzeji svoje zbirke vse bolj predstavljajo tudi na spletu in jih na ta način približujejo obiskovalcem. Že dolgo obstaja spletna stran vseh slovenskih muzejev, pri katere urejanju pa se je pokazalo, da nekatere ustanove ne poznajo vseh pravil, potrebnih za upravljanje spletnih strani ter temeljnih zakonitosti urejanja spletne prisotnosti. Ta, sicer tehnični in varnostni vidik muzejskega dela, sta predstavila Mojmir Štangelj iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije in Luka Hribar iz Narodne galerije.

Rajka Bračun Sova je v primerjavi med ponudbo in ceno slovenskih in dunajskih muzejev odlično prikazala, kako kulturo uspešno in kvalitetno ponujati razvijajočemu se turizmu. Da pa bi bila ta ponudba udejanjena, je potrebna atraktivnost, ki je kar najtesneje povezana z dobro interpretacijo in dostopnostjo (na fizičnem, intelektualnem, socialnem in družbenem nivoju). Nizka cena ni v prid obiskovalcu, če se v njej skriva umanjkanje tistega, kar sodobna javnost pričakuje od muzejskih služb. »Primerjava obeh dunajskih razstav pokaže, da so na razstavah poleg uvodnih splošnih interpretativnih besedil v razstavnih prostorih dodana besedila, ki opisujejo oziroma razlagajo tudi umetnine: v Albertini izbrane, v Umetnostnozgodovinskem muzeju pa vse. V Umetnostnozgodovinskem muzeju sta obe obliki interpretacije obiskovalcu na voljo tudi v priročnem tiskanem vodniku, katerega strošek je vključen v strošek vstopnine. V Narodni *galeriji v razstavnih prostorih umetnine niso interpretirane. Opisa oziroma razlag umetnin ni niti ob eksponatih v razstavnih prostorih niti v tiskanem vodniku po razstavi. Za razlago umetnin mora obiskovalec nemara kupiti dodatno in drugačno interpretativno storitev*.« (Rajka Bračun Sova)

Kje je tu vloga muzejev? Če kdaj, potem moramo sedaj uzreti svojo vlogo izven muzejskih zidov, v povezovanju in skupnem revitaliziranju dediščine v izvirnem okolju. Njihova vloga je v širjenju dediščinskih vrednot, v oživljanju in vključevanju tradicije v sodobne oblike življenja in ustvarjanja, v ozaveščanju ljudi o pomenu dediščine za skupno dobro. Primer polhograjskega Poštnega muzeja dokazuje, da je to z vztrajnostjo in strokovnostjo moč doseči. Primer iz Bohinja pa poučuje, kako ni moč doseči domala ničesar, če muzej in lokalna skupnost ne najdeta skupnega jezika. Muzej pošte in telekomunikacij iz Polhovega Gradca je v okviru dobrega sodelovanja z lokalno skupnostjo razvil tri turistične programe. »*Turistični razvoj Polhovega Gradca in širše okolice je v zadnjih letih zelo napredoval. V muzeju smo v letu 2018 zabeležili največ obiskovalcev doslej od odprtja novih prostorov v Polhovem Gradcu. V poletnih mesecih beležimo večji delež tujih obiskovalcev, ki v zaledju Ljubljane iščejo oddih v neokrnjeni naravi in neodkritih destinacijah. Začetne težave v medsebojni komunikaciji med muzejem in lokalno skupnostjo so zamenjali uspešni programi, ki so prinesli porast družinskega turizma in ne samo organiziranih skupin. Pravi pristop pri oblikovanju uspešnih turističnih produktov v muzeju vidimo predvsem v sodelovanju in povezovanju institucij.*« (Ajda Kozjek)

Je torej čudno, če pri vsem tem kapitalsko globalizacijsko »zastarelem, muzejsko neatraktivnem, ne-zabavnem in vsaj rahlo politično nekorektnem mantranju« o vztrajanju, trdem delu in profesionalni etiki na plan izskoči misel, vzklik pesnika Sreča Zajca »*Pustite me z glavo skozi zid, kdor bo šel za mano, mu bo lažje«! In zdi se, da bo ponekod treba kar z glavo skozi zid. V stanju stalne teoretične anemije pač ni pričakovati, da bo kdo opazil napačen vrsti red »partnerske« vprege, kot ga lahko zaslutimo v bohinjskem primeru: »Ko bodo v Bohinj začeli prihajati turisti, kakršnih si glede na strategijo želimo, je rešitev za muzeje priprava turističnih produktov, ki vključujejo živo kulturo in dediščino.*« (Anja Poštrak)

Treba si bo končno priznati, da sodobna publika ne prihaja v muzeje zaradi

strokovnjakov in zbirk, tudi ne zaradi informacij, temveč predvsem zaradi izvirne, dobre interpretacije, ki jo muzej ponuja. Seveda je lahko tudi zabavna, ni pa to nujno. Nujno pa je, da odgovarja pričakovanjem obiskovalcev in potrebam sodobne družbe, posebej lokalne skupnosti – ki jo je dolžan po mednarodnih listinah in priporočilih muzejske etike tudi v največji meri vključevati. Upoštevajoč primere dobre prakse iz nekaterih drugih muzejev lahko rečemo, da nismo daleč od recepta za uspeh.

Miha Mlinar je s primerom iz Tolminskega muzeja slikovito očrtal, kaj je to sodelovanje, povezovanje z lokalno skupnostjo, ozaveščanje o pomenu dediščine in prepletanje strok ter izobraževanje za vodnike. Zgledno sodelovanje med turizmom in muzejsko stroko je v nekaterih primerih privedlo do zelo uspešnih projektov. Takole je očrtal primer s Tolminske: *»Na področju kulturnega turizma sta v Posočju v zadnjih letih najbolj izpostavljeni dediščina soške fronte in arheološka dediščina. Na področju arheologije je zgleden primer skupnega delovanja izvedba evropskega projekta kulturnozgodovinske poti Čez most po modrost na Mostu na Soči, ki je še po 15 letih delovanja zanimiva za obiskovalce, saj so jo soustvarjali strokovnjaki s področja arheologije (Tolminski muzej) in lokalnega turizma (Lokalna turistična organizacija in Turistično društvo Most na Soči). Kot zgleden primer sinergije med turizmom in kulturo pri zgodovinski dediščini (1. svet. vojna) izpostavljamo obnovo, prezentacijo in promocijo cerkve Sv. Duha v Javorci, izjemnega sakralnega spomenika državnega pomena, ki je prav zaradi smiselno izvedenih postopkov leta 2018 pridobil tudi znak evropske dediščine.«* (Miha Mlinar, Damjana Fortunat Černilogar)

In navkljub mnogim primerom dobre prakse, ki smo jih slišali, še kako bodejo v oči prav besede tolminskih kolegov: *»Zlasti manjši muzeji, ki niso v mestih s strani turističnih delavcev prepoznani kot »top destinacije«, so na področju turizma po našem mnenju zapostavljeni in posledično predstavljajo še neizkoriščen potencial«* (Miha Mlinar, Damjana Fortunat Črnilogar). Upajmo, da zapisane besede najdejo pot do slovenskih turističnih delavcev.

Udeleženci zborovanja so pozdravili napoved prevoda muzeološkega učbenika Iva Maroevića. Po dolgih desetletjih od nastanka tega edinstvenega dela smo tudi Slovenci dočakali prevod. Kdor pozna natančen, teoretično presežen, pa vendar zaradi tekstno gramatične strukture močno zakompliciran izvirnik, ga muke prevajanja ne bi smele začuditi. Navkljub vsemu pa čudi dejstvo, da Slovenci nismo zmogli prevoda prej, posebej če upoštevamo, da je *Uvod v muzeologijo* Iva Maroevića še vedno obvezno čtivo za študente in strokovnjake. Je nepogrešljiv priročnik tudi pri opravljanju strokovnih izpitov. S tem pa smo se dotaknili srži problema, o katerem Slovenci niti najmanj radi ne slišimo. Kot je znano, navkljub aktivnemu članstvu v ICOMu in drugih mednarodnih muzejskih združenjih, nismo razvijali muzeologije kot samostojne znanstvene vede, podobno kot so jo Hrvatje. Seveda je res, da se nekaj drobtinic muzeološkega znanja potrosa ob študiju na posameznih oddelkih temeljnih muzejskih znanosti, kot so etnologija, umetnostna zgodovina in znotraj predmeta arheologija za javnost pri študiju arheologije ter v okviru Pedagoške akademije. Celovitega, samostojnega študija, kot bi pri tako razviti muzejski službi, kot jo Slovenci premoremo (ali pa vsaj trdimo, da jo imamo) in kot jo neusmiljeno zahteva stanje kulturne dediščine v sodobni družbi, pa vendarle ne premoremo. Ni namen zanikati skrb za širjenje pretežno muzeografskega znanja v neformalni obliki raznih občasnih delavnic in Muzeoforumov, temveč opozoriti, da so brez formalnega izobraževanja vsa podobna prizadevanja precej brez haska. Podobno kot bi na nekaj hitrih tečajih hoteli izobraziti npr. zdravnike. Marsikdo se bo zmrdnil, češ, muzealci nismo zdravniki. Pač. Z bistveno razliko. Če se zmoti zdravnik, umre pacient. Če izgine kulturna dediščina, izgine tudi pripadajoča skupnost. Je torej osebna in družbena odgovornost muzealca kaj manjša kot zdravniška? In ker nismo razvijali teoretične veje muzeologije, posledično tudi slovenski jezik ni razvil adekvatnega znanstvenega

muzeološkega izrazoslovja, kar je ob kompleksnosti in zakompliciranosti teksta Iva Maroevića dodatno otežilo in zagrenilo prevajalsko delo. Kakorkoli. Po dolgih desetletjih je prevod pred nami. V okviru Slovenskega muzejskega društva bo naslednje leto tudi izšel kot samostojna publikacija. Lahko si le želimo, da bi ta biser muzeološkega znanja zbudil slovenske muzealce iz desetletij teoretične zaostalosti in jih vzpodbudil k razvoju svojega lastnega, izvirnega muzeološkega znanja. Tega ni moč doseči brez skupnega zavedanja, da je muzeologija ključ do razumevanja družbene vloge in pomena muzejev in kulturne dediščine. Je, kot je v svoji knjigi velikokrat poudaril Ivo Maroević, profesor in ustanovitelj študija muzeologije na zagrebški univerzi, način, ki omogoča demokratizacijo dediščinskih procesov in s tem posredno tudi družbe. Brez teoretične podkovanosti je muzealstvo golo in boso pred političnimi pritiski in izsiljevanjem kapitala. Ni torej naključje, da muzeji neopazno drsijo v objem politične (pre) korektnosti in si nadevajo podobo všečnosti. Včasih se mi zdi, da govorimo o muzejih le še kot o prostorih zabave, kot smo jih muzealci sami odklestili vso družbeno odgovornost, terapevtsko vlogo, vlogo povezovanja in kritičnega uziranja. Mesto sodobnega muzeja v današnji družbi določajo potrebe javnosti in boj za družbene pravice ranljivih. Tega pač s praznim besedovanjem (in *mapiranjem slovenske muzeologije na svetovni zemljevid* (le kaj bi to lahko bilo?), kot se je že večkrat zapisalo v muzejske dokumente) nič moč doseči. Navkljub vsemu pa vendarle budijo upanje tiste ustanove in posamezniki, ki še vedno verjamejo v moč dediščine in muzejev. Muzejev kot odprtih dediščinskih ustanov, kot prostorov drugačnega, da, tudi zabavnega učenja, spominjanja in kritičnega ozaveščanja skupnosti (in ne le valilnic muzejske sinekure in organizatorja kakršnihkoli že zabav). Prevod Uvoda v muzeologijo, ki ga je opravila Verena Perko, je zahteven in vreden obolos. Posthumni poklon Slovencev ustanovitelju študija muzeologije na zagrebški univerzi in nepozabnemu učitelju, profesorju Ivu Maroeviću.

Omeniti velja, da na zborovanju ni bilo nič povedanega o neformalnem izobraževanju za muzealce. Je to še en odraz splošnega odnosa? Kako bi bilo sploh kaj mogoče brez novih znanj, brez usposabljanj? Seveda lahko pomaga (vsaj na teoretični ravni), če ne rinemo z glavo skozi zid, kot to počnejo v mnogih slovenskih muzejih. Posebej v tistih z minimalnim strokovnim timom, s pičlimi sredstvi in z obilnimi pritiski ustanovitelja. Če pa k temu dodamo še splošno muzejsko podhranjenost na polju sodobne dediščinske vede in še posebej nerazložljivo in neuklonljivo slovensko voljo do črtenja muzeološke teorije, se dokopljemo do skoraj popolne slike. Ne sicer do popolne podobe slovenskih muzejev, kajti izjem je veliko. So tisti, ki se pohvalijo z opaznimi prihodki (teh je bore malo!), drugi z naklonjenostjo ustanovitelja (teh je še manj) in tretji z obilnim kolektivom in še večjimi težavami ter nazadnje tisti (o *avis rara*!), ki jim okolje reče »naš muzej«. Ti slednji vlivajo upanje in širijo zaupanje v slovenske muzeje. In prav je tako. Dediščina je vse, kar smo bili, smo, bomo, znamo in imamo. In muzeji s pomočjo gradiva, ki ga hranimo, opravljamo naloge varuha tega neizmernega narodovega zaklada.

Želja, da bi bilo »naših« muzejev čedalje več, je velika! Velike so tudi želje o naši »*hiperkonektani*« muzejski realnosti in o tem, da ne bi ostajali zgolj pri praznem besedovanju in bi denar, ki nam ga naklanjajo naši davkoplačevalci, odgovorno obrodil (tudi) v obliki kvalitetnih muzejskih zbornikov! In če naj ne končamo v duhu Katona, ki je vsako zasedanje rimskega senata končal z vzklikom „*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*“ ali Kartagino je treba porušiti, naj ponovimo: **brez skupnega, obveznega in permanentnega muzeološkega izobraževanja nam bo še naprej šlo bolj po ovinkih kot po ravnem**.

Kaj poreči ob tej bogati beri tržiškega zborovanja za zaključek? Veselimo se uspehov in nagrad. Zadovoljstvo prinaša izmenjava spoznanja in širjenje znanj, ki jih ponuja vsako naše Zborovanje. Obžalujemo pa, da niso vsi udeleženci uspeli pripraviti svoje predstavitve za objavo. Res je teh le peščica, a vseeno bo naš sicer vsebinsko bogat in tematsko pester

Zbornik revnejši za mnoga pomembna spoznanja. Seveda brez teorije ne gre, vendar so tudi praktična spoznanja nenadomestljiva. Na eni strani podpirajo teoretična razglabljanja, na drugi strani pa odpirajo nove teme in s tem vzpodbujajo razvoj teoretičnih raziskav.

Žal pa sodobni izobraževalni sistem, tehnologija in način življenja prinašajo tudi pasti. Pri sestavljanju in pisanju strokovnih prispevkov si je treba vzeti čas in preveriti dela strokovnjakov, ki so enako temo že obravnavali. Pri tem jih je treba dosledno navesti in citirati. Naj na tem mestu ponovno spomnimo na danes že staro, vendar ne pa zastarelo ugotovitev, da so muzejski strokovni delavci **zavezani k spoštovanju etičnega profesionalnega kodeksa. Muzej je ustanova, ki ji javnost verjame in zaupa. Enkrat izgubljeno zaupanje (javnosti) je zelo težko povrniti. Zato moramo spoštovati tuje strokovno delo, da bodo tudi ostali spoštovali naše.**

ddr. Verena Vidrih Perko s prispevkom dr. Nadje Terčon in dr. Flavia Bonina

I. Naši muzeji – zakladnice predmetov, znanja in spominov

Jana Babšek
Tržiški muzej

e-naslov: jana.babsek@guest.arnes.si

Tržiški muzej - Lokalni muzej s številnimi družbenimi vlogami / *Tržič Museum - Local museum with multiple social roles*

Izvleček

Tržiški muzej in njegove zbirke odražajo zgodovino kraja. Po velikosti se uvršča med majhne, po območju delovanja pa lokalne muzeje. Nastal je po 2. svetovni vojni ob zavedanju bogastva obrtne dediščine, predvsem čevljarske. Sčasoma so muzeju pripadle nove enote, Kurnikova hiša z etnografsko zbirko, replika barake Partizanske tehnike Kokrškega odreda, kovačnica in fužina Germovka in v letu 2014 tudi spominski prostor nekdanjega koncentracijskega taborišča Ljubelj jug, podružnice Mauthausna. Ena izmed muzejskih enot je tudi Slovenski smučarski muzej.
Sodobni čas je lokalnim muzejem prinesel številne naloge, s katerimi bogati življenje v kraju in pripomore k njegovem razvoju: izvajanje osnovne muzejske dejavnosti, muzej je prepoznan kot pomemben prostor neformalnega učenja, muzej vključuje vsakogar, je nosilec identitete, partner v turizmu, kulturni center in prostor srečevanj.

Ključne besede: lokalni muzej, družbene vloge muzejev, identiteta, vključevanje

Abstract

Tržič Museum and its collections reflect local history. By its size, it ranks among smaller museums, but by its area of activity, it is considered a local museum. It was established after the Second World War, taking account of richness of craftwork heritage, especially shoe making. Eventually, new units were added to the museum: the Kurnik House with its ethnographical collection, the replica of Partisan Printing Works of the Kokrica Detachment, the Germovka forge and iron works, and in 2014, a remembrance site of the former Ljubelj-South, a branch of Mauthausen concentration camp. Museum's units also include Slovenian Skiing Museum.
Modernity has brought numerous tasks to local museums. They enrich life in the locality and contribute to its development: Tržič Museum carries out basic museum activities, is recognised as an important place for informal learning, integrating everybody, nurturing identity, and is a partner in tourism, a cultural centre, and a meeting point.

Keywords: *Local museum, social roles of museums, identity, inclusion*

Uvod

Vloga in način delovanja lokalnega muzeja, kakršen je Tržiški muzej, se razlikuje od vlog mestnih, pokrajinskih in nacionalnih muzejev in se s časom spreminja. Lokalni muzeji so manjši po številu predmetov in zaposlujejo manj osebja, vendar se prav zato lahko hitreje in lažje prilagajajo družbenim spremembam. So srce lokalnih skupnosti, zato so nenadomestljivo vpeti v življenje prebivalcev in vplivajo na razvoj in gospodarsko rast v svojem okolju predvsem na področju turizma, izobraževanja in prenosa znanja. Kljub svoji majhnosti imajo pomembno vlogo tudi širše, v državnem in mednarodnem merilu, marsikateri izmed njih sodi v kanon slovenskih muzejev, v primeru Tržiškega muzeja zahvaljujoč izjemni dediščini obrti, pod okriljem muzeja sta tudi spominski park edinega nekdanjega koncentracijskega taborišča na tleh Republike Slovenije in Slovenski smučarski muzej.

Pomen lokalnih (pa tudi ostalih) muzejev je v njihovih številnih družbenih vlogah, od varuha zakladnice predmetov, znanja, dediščinskih zgodb, idej, izkušenj iz preteklosti, do nosilca identitete, kar je še posebej pomembno v času globalizacije, ukvarjajo se s trajnostnim ohranjanjem civilizacijskih in kulturnih vrednot, so prostori strokovnega delovanja in s tem zatočišče pred lažnimi novicami, in nenazadnje, muzeji ne delujejo le za preteklost, pač pa iz preteklosti, tlakujejo pot v prihodnost prek sedanjosti.

Tržič na sotočju Bistrice in Mošenika, ob starodavni poti čez Ljubelj

Tržiški muzej in njegove zbirke odražajo zgodovino kraja. Tržič, ki je leta 1492 prejel trške pravice, od leta 1927 pa se uvršča med mesta, ima danes z okolico okrog 15.000 prebivalcev. Zemljepisno kraj določajo lega ob slovensko-avstrijski meji, obdan je z gorami in je eno izmed treh slovenskih alpskih mest. Naselbina je nastala na sotočju reke Tržiške Bistrice in hudournika Mošenik, kraj obdajajo obširni gozdovi in prav zaradi vseh teh naravnih danosti se je prebivalstvo pretežno preživljalo z obrtmi. Na nastanek in razvoj kraja pa je pomembno vplivala tudi starodavna pot čez gorski prelaz Ljubelj.

Glavna tržiška ulica, skozi katero je stoletja potekala prevozna pot preko prelaza Ljubelj.

Naravne danosti in pot čet prelaz Ljubelj so stoletja vplivale na način življenja prebivalstva (Foto: Viljem Vogelnik).

Tržiški muzej – kaj vse se skriva pod tem imenom?

Tržiški muzej je nastal po 2. svetovni vojni, ker so se ljudje zavedali bogastva tehniške in obrtne dediščine, predvsem čevljarske. Ustanovili so sprva muzejsko društvo, leta 1964 pa muzej. Sčasoma so muzeju pripadle nove enote, Kurnikova hiša z etnografsko zbirko, replika barake Partizanske tehnike Kokrškega odreda, kovačnica in fužina Germovka in v letu 2014 tudi spominski prostor nekdanjega koncentracijskega taborišča Ljubelj jug, podružnice Mauthausna. Tržiški muzej je odkupil od zasebnega zbiratelja največjo zbirko smuči v Sloveniji in tako je ena izmed naših muzejskih enot tudi Slovenski smučarski muzej. Galerijsko dejavnost opravljamo v dveh galerijah, galeriji Atrij in Galeriji Paviljon NOB, smo skrbniki likovne zbirke lokalnih ustvarjalcev, hranimo še številne manjše zbirke lokalne zgodovine. Osrednja muzejska dejavnost je seveda povezana z zbirkami predmetov, vendar pa muzej skrbi tudi za nesnovno dediščino, šega »Luč v vodo« je bila na pobudo muzeja leta 2015 vpisana v register nesnovne kulturne dediščine.

Od leta 2014 v Tržiškem muzeju poteka prenova stalne razstave, doslej so bile odprte stalna razstava čevljarske zbirke »Tržiški šuštarji«, usnjarska »Usnje vseh barv«, tekstilna, nogavičarska in barvarska »Klobčič in nit, stari modni hit«, kolarska »Kolo se vrti, ko prevaža tovor in ljudi«, smučarska »Smuk!«. Razstave so postavljene po sodobnih muzejskih standardih, prilagojene so tako odraslim kot otrokom, postavitve imajo zaokrožen izbor vsebin, so interaktivne in vključujoče.

Zagotavljanje kvalitetne muzejske službe za vsa ta področja včasih predstavlja izziv v kadrovskem in finančnem oziru, vendar te organizacije ni smiselno spreminjati, ker je pravzaprav organsko nastajala v letih delovanja muzeja. O prioritetnih nalogah se zaposleni odločajo glede na nujnost, potrebe in razpoložljiva sredstva.

Čevljarska zbirka Tržiškega muzeja je največja v Sloveniji (Foto: Luka Markež).

Številne družbene vloge lokalnega muzeja

Predmeti, znanja, zgodbe, izkušnje, ki jih varuje muzej, so prava zakladnica, so darilo naših prednikov za prihodnost. Tržiški muzej je s tem velikim kulturnim in dediščinskim potencialom temeljnega pomena za življenje in razvoj kraja. Sodobni čas prinaša muzeju številne nove naloge, s katerimi pomembno bogati življenje v kraju in pripomore k njegovem razvoju, z njim živi in je nenadomestljiv. V prispevku so omenjene le nekatere najpomembnejše:

- osnovna muzejska dejavnost, temelj in predpogoj muzejskega dela,
- muzej kot prostor učenja,
- muzej za vsakogar,
- muzej, nosilec identitete,
- muzej, partner v turizmu,
- muzej, kulturni center in prostor srečevanj.

Osnovna muzejska dejavnost - temelj in predpogoj muzejskega dela

Temeljna odgovornost muzejskih sodelavcev je strokovno in kvalitetno opravljanje osnovne muzejske dejavnosti zbiranja, varovanja, raziskovanja, interpretiranja, razstavljanja in spodbujanja razumevanja kulturne dediščine. V središču delovanja so muzejski predmeti s področja obrtnih zbirk, posebej čevljarske, dediščine koncentracijskega taborišča Ljubelj jug in s področja zimskih športov.

Zbiranje

Večino novih predmetov muzej pridobi z darili od domačinov in posameznikov od drugod. Predmete sistematično zbiramo tudi na terenu. V zadnjih letih se je pomembno dvignilo zaupanje ljudi v muzejsko službo, zato vedno več predmetov zaupajo muzeju, prav tako se je z ozaveščanjem o vrednosti dediščine dvignila tudi zavest ljudi o pomenu ohranjanja predmetov. Dokumentiranje novih predmetov izvajamo tekoče, veliko pa opravimo tudi retrospektivne dokumentacije.

Konservatorsko restavratorska delavnica

V muzeju deluje konservatorska delavnica za les, kovino, usnje, specializirana je za stroje in naprave, motorna vozila, po drugi strani pa se ukvarja tudi s poslikavami in kamnom, sakralno dediščino in plastiko. Vrednost tega specializiranega znanja prepoznava tudi občina,

ki podpira pravkar potekajočo ureditev posebnih prostorov konservatorske delavnice.

V muzeju deluje konservatorska delavnica, specializirana za tehniško dediščino in za poslikave, kamen ter plastiko (Foto: Arhiv Tržiškega muzeja).

Raziskovanje

Ob razstavah izhajajo številne publikacije, katalogi, monografske publikacije, največ dela na tem področju je v zadnjih letih opravil višji kustos za etnologijo dr. Bojan Knific.

Popularizacija

Pri razvoju programov za obiskovalce v ospredje postavimo njihove interese in potrebe. Upoštevamo jih pri postavitvah razstav in pri snovanju pedagoških in andragoških programov. Cilj programov je poznavanje dediščine, izobraževanje, spodbujanje kreativnosti. Razstave - najbolj klasičen način predstavitve dediščine je še vedno tudi najbolj učinkovit.

Stalno razstavo prenavljamo od leta 2014, letno pa pripravimo tudi od 12 do 15 občasnih razstav, ob njih pa številna predavanja, delavnice, muzejske večere in druge oblike predstavljanja naše dediščine javnosti.

Muzej kot prostor učenja

Muzej je odličen prostor neformalnega učenja za vse generacije. Tudi ali še posebej v digitalni dobi. Ob pripravi stalnih in občasnih razstav se poglobljeno posvečamo interpretaciji, izboru relevantnih tem in načinu predstavitve vsebin. Razstave smo postavili v dveh nivojih, ob predstavitvi tematik za splošno publiko smo naredili posebno interpretacijo tudi za otroke, tako da si muzej lahko ogledajo samostojno.

Nove programe za organizirane skupine otrok in mladine oblikujemo skupaj z učitelji. Razvili smo veliko ustvarjalnih delavnic, ki spodbujajo kreativnost in skrbijo za prenos starega

znanja v sodobnost. Programe smo sestavili tako, da smo preučili izobraževalne kurikulume in jih prilagodili posameznim temam. Tako je mogoče v muzeju v posebnem ambientu in s pomočjo delavnic marsikatero s kurikulumom predpisano vsebino prestaviti iz učilnice v muzej. Učne metode, ki jih uporabljamo, so ustvarjanje, uporaba vseh petih čutov, dialog, rokovanje s predmeti, delo s fotografijami, pričevanji, detektivske igre, skratka, spodbujamo učenje prek igre.

Otroci lahko primerjajo življenje nekoč in danes, ti programi se odvijajo v Kurnikovi hiši, ki že sama po sebi govori o starih časih. Pri zbirkah obrti se nam zdi najpomembneje, da lahko obiskovalci spoznajo tehnološke postopke posameznih obrti, predvsem pa, da jih stara znanja in spretnosti navdihujejo za sedanjo uporabo.

Pomemben in edinstven prostor učenja je spominski park koncentracijskega taborišča Ljubelj jug, podružnice Mauthausna. Avtentični prostor, kjer so se v času 2. svetovne vojne zgodili zločini, predstavljajo vrednote, ki jih je moč prenesti na sedanjost: o pomenu demokracije, strpnosti, osnovnih človekovih vrednot, prostor sam po sebi nagovarja obiskovalce.

S številnimi ustvarjalnimi dejavnostmi stara obrtna znanja prenašamo na nove rodove (Foto: Milan Malovrh).

Muzej za vsakogar

Načelo, da muzeji vključujejo in povezujejo vse ljudi v skupnosti, da lahko premostijo razlike med njimi, da so za vsakogar, je izjemno pomembno. Znane so raziskave o vključenosti posameznika, v povezanih okoljih, kjer lahko ljudje tvorno prispevajo skupnosti, je manj kriminala in stopnja zadovoljstva prebivalstva je večja. Muzeji so v veliki meri prostori socialne kohezije, ker so enako dostopni vsem ne glede na spol, starost, socialne, narodnostne, religijske, zdravstvene in druge okoliščine.

Tržiški muzej je hiša odprtih vrat za vse. Zaposlenim se pri delu pridružujejo javni delavci, študentje, osebe, vključene v socialno aktivacijo, in prostovoljci. Ob postavitvi posameznih razstav se povežemo s pričevalci, večinoma upokojenci, zbiralci, številne razstave postavljamo v sodelovanju s šolami, varstveno-delovnim centrom, izobraževalnimi institucijami, obrtno zbornico, gasilskimi društvi, zvezo združenj borcev. Akademski in amaterski glasbeniki redno nastopajo na naših prireditvah. Sodelujemo na sejemskih prireditvah in svetujemo posameznikom, ki sami pripravljajo razstave. Redno prirejamo

razstave v Domu upokojencev. Pravzaprav skorajda ni institucije v mestu, s katero ne bi sodelovali. Muzej je tako stičišče mnogih in vsi ga imajo za svojega.

To pa seveda ne bi bilo mogoče brez zaposlenih, ki spoštujejo in živijo načelo inkluzivnosti, ob tem pa imajo smisel in ljubezen do dela z ljudmi.

Velja omeniti še, da dostopnost muzeja povečujemo tudi z digitalizacijo in novo spletno stranjo, ki vključuje več virtualnih sprehodov, na te načine do podatkov o dediščini Tržiča lahko pridejo tudi tisti, ki iz različnih razlogov ne morejo obiskati muzejskih prostorov.

Muzej, nosilec identitete

Dejstvo, da so muzeji nosilci identitete, in razkrivajo, po čem nek kraj izstopa, kaj je zanj značilno, po čem je prepoznaven, je lepo razvidno iz muzejske prakse. Identiteto muzej določa na več področjih:

Zbirke Tržiškega muzeja, ki presegajo lokalni pomen, na primer čevljarska zbirka, zbirka koncentracijskega taborišča Ljubelj in Slovenskega smučarskega muzeja so del identitete vsakega izmed Slovencev, vsi poznajo tovarno čevljev Peko ali smučarskega asa Bojana Križaja. Del slovenske identitete je tudi upor proti okupatorju v času druge svetovne vojne in številni Slovenci so bili žrtve koncentracijskih taborišč, kakršno je delovalo v času vojne tudi na Ljubelju.

Muzej je zaščitni znak in osebna izkaznica kraja. Delegacije iz tujine ali pa iz drugih slovenskih krajev, ki obiščejo Tržič, po navadi obiščejo muzej, saj ob ogledu razstav lahko obiskovalci najhitreje razumejo zgodovino in značilnosti našega kraja.

Tržiški podjetniki, še posebej na področju čevljarske industrije, v muzej pripeljejo svoje poslovne partnerje, saj želijo predstaviti stoletno tradicijo obrtnega in industrijskega znanja v mestu.

V muzeju se lahko s svojo tradicijo poistovetijo tudi posamezniki, industrija in obrt sta določala način življenja v kraju in s tem skorajda vsake družine ali posameznika.

Še posebej pozorni smo na mlade, za katere želimo, da poznajo svoj kraj, vedo po čem se odlikuje in izstopa in cenijo lokalne dediščine.

Muzej, partner v turizmu

Tržiški muzej sodeluje s turističnimi delavci v kraju pri številnih turističnih dogodkih in razvoju novih produktov. Pri sodelovanju gre za dvosmeren proces. Na eni strani muzej hrani dragocene predmete, ki jih razstavlja na sodobnih razstavah, zaposleni v muzeju so strokovnjaki, ki poznajo zgodovino, etnologijo in umetnost. Naše vsebine pritegnejo večinoma zahtevnejše goste. Vse leto smo odprti za javnost in se nahajamo v edinstvenem ambientu. Smo zakladnica zgodovine, iz katere lahko skupaj s turističnimi delavci oblikujemo trajnostne turistične produkte, torej take, ki so v skladu s krajevno tradicijo in sodijo v naše okolje, na primer dve osrednji turistični prireditvi v kraju: Šuštarsko nedeljo in »gregorjevo«, kjer svetujemo pri izboru programa in razstavljavcev. Z muzejsko trgovinico sodelujemo na sejmih. Muzej sam po sebi je destinacija kulturnega turizma. Za družinski turizem smo razvili poseben program - muzejsko detektivsko pot za otroke.

Po drugi strani so turistični delavci ključni za promocijo Tržiča kot destinacije in se načrtno ukvarjajo s trženjem in razvojem produktov kulturnega turizma, tudi muzeja. Sodelovanje muzeja z lokalno turistično pisarno je zgledno, ob skupnem delu smo našli tudi skupni jezik in vzpostavili zaupanje. Pogrešamo pa bolj spodbudno politiko kulturnega turizma na nacionalni ravni, s katero nimamo povezav, in vključevanje tržiške regije v turistično promocijo na regionalni in državni ravni.

Muzej se vključuje v turistične prireditve Vuč u vodo in Šuštarska nedelja s strokovno podporo, razstavami, delavnicami (Foto: Špela Kurnik).

Muzej, živahni kulturni center in prostor srečevanj

Manjši kraji imajo malo za javnost odprtih kulturnih prostorov, v Tržiču sta poleg muzeja to še kulturni center in knjižnica, prav zato v muzejskih prostorih prirejamo koncerte, predstave, predavanja. S tem oživljamo kulturno življenje kraja, vzdušje v muzeju je vedno prijetno, vključujoče in intelektualno poživljajoče, ambient stare manufakture pa je navdušujoč sam po sebi. V zadnjih letih, ko smo naredili pomembne korake pri popularizaciji tržiške kulturne dediščine, je muzej torej postal kulturni center in priljubljen kraj srečevanja domačinov. Organiziramo številna predavanja, glasbene in gledališke dogodke ter s tem med ljudmi širimo zavest o pomenu lokalne kulturne dediščine.

Zaključek

Stereotipa, da so muzeji od resničnega življenja odmaknjeni, tihotni in mračni kraji, kjer je sicer veliko informacij, ki pa so podane na nezanimiv način, se želimo muzejski delavci otresti, saj ni v skladu z realno situacijo. Sodobni slovenski muzeji so dragoceni iz številnih razlogov: vsebine, ki jih podajajo, so relevantne, saj jih ustvarjajo strokovnjaki, razstave so interpretacijsko domiselne, izobraževalne vsebine so podane na interaktiven način, prilagojeni so različnim publikam, zanimivi so že zaradi stavbne dediščine, v kateri po navadi domujejo, so pomembna kulturna središča, ki osnovni dejavnosti dodajajo tudi druge kulturne vsebine.

S kvalitetnim delom in predanostjo poklicu zaposlenih, s spoštovanjem načela vključenosti, s sodelovanjem in povezovanjem tudi s številnimi nemuzejskimi področji, muzeje ljudje vedno bolj prepoznavajo kot svoje, kot prostore, ki jih je prijetno in vredno obiskati.

Viri in literatura:

ŠOLA, Tomislav (2011): Uloga baštinskih institucija u građenju nacionalnog identiteta // Hrvatski identitet / Horvat, Romana (ed.). Zagreb: Matica hrvatska, str. 255-285.
Van de WERDT (2019): Errol, Heritage as an Agent of Change, Europena Heritage Associatien. Zagreb.
BONO, Maria Laure, KRADISCHNIG Günter (2018): Zur Lage de österreichischen Museen, Museumsbund Österreich. Graz.

Povzetek

Vloga lokalnega muzeja se razlikuje od vlog mestnih, pokrajinskih in nacionalnih muzejev. Tržiški muzej sicer spada med manjše slovenske muzeje, a ima pomembno vlogo v lokalnem okolju in številne povezave v širšem slovenskem prostoru.

Najpomembnejša vloga muzeja je in bo ostala zagotavljati osnovno muzejsko dejavnost za Občino Tržič, jedro zbirk pa predstavljajo obrtne zbirke, še posebej čevljarska, državnega pomena je tudi dediščina Taborišča Ljubelj, posebno vlogo ima Slovenski smučarski muzej.

Sodobni čas muzeju prinaša številne naloge. V programe vključujemo lokalno prebivalstvo, na ta način muzej živi z njimi in gradi njihovo identiteto. S svojimi dejavnostmi spodbujamo trajnostni razvoj kraja, predvsem na področju turizma in izobraževanja. Muzealci sodelujemo pri razvijanju turističnih produktov, kot sta denimo naši najpomembnejši prireditvi *Vuč u vodo* in *Šuštarska nedelja*. Prenovljeni muzej je postal pomemben cilj turistov.

Na izobraževalnem področju z učitelji oblikujemo nove programe za šole, ki temeljijo na kurikulumih, razstave pa nadgrajujemo z delavnicami. Učitelji prepoznavajo muzej kot pomemben učni prostor, pri tem še posebej izstopata Kurnikova hiša in spominski prostor koncentracijskega taborišča Ljubelj. S programi ohranjamo stara znanja in razvijamo ustvarjalnost. Taborišče Ljubelj je s svojo težko dediščino pomemben prostor za učenje o demokratičnih vrednotah.

V zadnjih letih, ko smo naredili pomembne korake pri popularizaciji tržiške kulturne dediščine, je muzej postal pomemben kulturni center in priljubljen kraj srečevanja domačinov. Organiziramo številna predavanja, glasbene in gledališke dogodke, programe za družine in tudi s pomočjo tega muzej postaja vse bolj živahen in priljubljen prostor v mestu.

Summary

The role of a local museum differs from the role of city, regional and national museums. Despite ranking among smaller museums in Slovenia, Tržič Museum has an important role in local environment and many connections in a broader Slovenian context.

The museum's most important role is, and is going to remain, providing basic museum activity for the Municipality of Tržič. The core of its collections is comprised of artisanship collections, especially the shoe-making one. The legacy of the Ljubelj Concentration Camp has been attributed the status of national importance, and a special role is given to Slovenian Skiing Museum. In modern times, the museum faces many challenges. Local population is being included in its programmes, so that the museum lives with the locals and builds their identity. Thanks to our activities, we encourage sustainable development of our town, especially in the fields of tourism and education. Our museum staff contribute to developing tourism products, such as our two most important festivals *Vuč u vodo* (*Light on water*) and *Šuštarska nedelja* (*Shoemakers' Sunday*). The renovated museum has become an important tourist destination.

In the field of education, we create new programmes for schools together with teachers, based on curricula, and exhibitions are enriched by workshops. Teachers recognise the museum as an important educational forum, particularly outstanding in this respect are the Kurnik House (Kurnikova hiša) and the memorial place at the Ljubelj Concentration Camp. Thanks to those programmes, old knowledge is preserved and creativity developed. The Ljubelj satellite concentration camp with its painful legacy provides an important place for learning about democratic values.

In recent years, when important steps had been made to popularise Tržič cultural heritage, the museum has become an important cultural centre and a favourite meeting point for locals. Numerous lectures, music and theatre events, and programmes for families are organized and thus the museum is being transformed into an ever livelier and popular site in town.

Mojmir Štangelj, mag. Luka Hribar
Prirodoslovni muzej Slovenije
Narodna galerija

e-naslov: mojmir@pms-lj.si
luka_hribar@ng-slo.si

Muzeji in galerije na spletu / *Web presence of museums and galleries*

Izvleček

Domena je del spletnega naslova in predstavlja izhodišče, preko katerega uporabniki dostopajo do informacij. Kar nekaj muzejsko-galerijskih ustanov ne pozna vseh pravil upravljanja spletnih strani. Lastnik domeno registrira in zakupi za določeno obdobje; lastništvo je potrebno podaljševati. Poddomena je rešitev za obsežnejša spletna mesta, ki vsebujejo več kot le eno dejavnost ali več spletnih strežnikov. Zaradi varnejše povezave med uporabniki in spletnimi mesti je bil uveden sodobnejši protokol https, ki zahteva namestitev varnostnega certifikata na spletnem strežniku: lahko ga kupimo ali pridobimo brezplačno pri Arnesu. Po več mesecih urejanja spletnega mesta https://muzeji-galerije.si/ se je pokazalo, da četrtina povezav ne deluje pravilno. Večino težav je mogoče odpraviti s pravilnim upravljanjem domen, zapisov DNS in preusmeritvami

Ključne besede: urejanje spletišč, domene, spletne povezave, spletni protokoli

Abstract

The domain is part of the web address and is the starting point from which users access the information. Quite a few museum and gallery institutions do not know all the rules necessary for managing a website. Domain needs to be registered and its ownership regularly renewed. A subdomain is the solution for having a web presence that requires more than one website or service.

For a more secure connection between users and websites, a more modern https protocol has been introduced. New protocol requires the installation of a security certificate on a web server. The certificate is offered by commercial providers or it can be obtained free of charge at Arnes. After several months of editing the site https://muzeji-galerije.si/, it appeared that a quarter of the links were not working properly mainly due to reasons related to poor domain and link management. Most of the problems can be mitigated with proper domain, DNS record management and redirections.

Keywords: *website management, domains, web links, web protocols*

Po 25 letih je bila v marcu 2019 spletna stran Muzeji in galerije v Sloveniji (http://www2.arnes.si/~ljprirodm6/) prenovljena in preseljena na nov naslov https://muzeji-galerije.si/. Pri tem so bile odkrite številne težave, ki nastajajo pri skrbnikih muzejskih in galerijskih strani zaradi nepoznavanja nekaterih spletnih zakonitosti.

Domena

Domena je del spletnega naslova in predstavlja naslov preko katerega uporabniki dostopajo do spletne strani. Vsaka domena je unikatna, zato registracija dveh identičnih domen ni možna. Sestavljena je iz dveh delov: izbrane domene (npr. *pms-lj, muzeji-galerije, sms-muzeji, ng-slo, nms,* itd.) in domenske končnice (npr. *.si* za slovenske strani, *.com* za komercialne strani, *.eu* za naslove v EU, *.museum* za strani muzejev, itd.).

Pred registracijo nove domene je treba preveriti, ali je naslov oziroma ime želene domene še na voljo in je še ni registriral drugi uporabnik ali podjetje. To najlaže ugotovimo s servisom Whois na strani https://www.register.si, kjer sicer lahko dobimo podatke tudi o lastniku domene. Lastnik domene je oseba oziroma podjetje, ki je domeno zakupilo za določeno obdobje, običajno 1 leto in jo je treba pred potekom zakupa ponovno podaljšati. V primeru, da domene ne podaljšamo, je ta v roku 30-90 dni zopet prosta in na voljo za novo, svežo registracijo, ki jo lahko opravi kdorkoli. V Sloveniji je kar nekaj tržnih registrarjev domen, ki za usluge zahtevajo vsakoletno plačilo.

Organizacije s področja kulture, znanosti, izobraževanja ter nevladne organizacije imamo možnost brezplačne registracije pri Arnes-u za domensko končnico *.si*. Obrazec dobimo na naslovu: http://www.arnes.si/files/2015/10/domene-obrazec-2015.pdf.

Podaljšanje registracije za naslednje leto opravimo s pritrditvenim odgovorom na e-pošto, ki nam jo pošlje Arnes en mesec pred potekom registracije. Zamenjava registrarja je na srečo tudi mogoča, več o postopku je opisano na spletno strani: https://www.register.si/domene/registracija-in-upravljanje-domene/zamenjava-registrarja/

Poddomena

To je rešitev za obsežnejša spletna mesta, ki vsebujejo več kot le eno dejavnost ali več spletnih strežnikov za različne namene (muzej, galerija, posamezni oddelek, grad, druga lokacija ali druga funkcionalnost, npr. ftp strežnik za prenos datotek itd.). Ker pripadajo poddomene svoji nadrejeni domeni, jih ni treba registrirati. Primeri: *muzej.*mojadomena.si, *galerija.*mojadomena.si, *druga-moja-lokacija.*mojadomena.si, *ftp.*mojadomena.si; *www.*mojadomena.si, *www1.*mojadomena.si …

DNS strežnik

Domenski strežnik (ang. *nameserver*) ima nalogo pretvarjati uporabnikom prijazna imena domen in njihovih strežnikov v računalnikom razumljive naslove. Primer: www.etno-muzej.si se pretvori v numerični naslov 194.249.0.87. Brez domenskega strežnika bi za obisk teh strani morali odtipkati te številke.

Domenski strežnik ima več ukazov, s katerimi definiramo različne poti. Poleg MX zapisov, ki urejajo poti poštnih sporočil, je za naše namene zelo pomemben tudi zapis CNAME. Ta omogoča različna poimenovanja strežnikov, ki npr. nudijo različne storitve.

Varne strani

Zaradi varnejše povezave med uporabniki in spletnimi mesti je bil uveden nov protokol za povezavo, http protokol je bil nadomeščen s https protokolom, le-ta pa zahteva namestitev varnostnega certifikata na spletnem strežniku. Na povezave, ki niso varne, torej ne strežejo vsebine s pomočjo protokola https**,** opozarja brskalnik Chrome že od junija 2018.

Namestitev certifikata zahteva nekaj znanja in denarja (od približno 50 do 300 €). Pri Arnesu lahko dobimo certifikat brezplačno, je pa nekoliko zapleteno. Več lahko izveste na spletni strani https://www.arnes.si/storitve/splet-posta-strezniki/digitalna-strezniska-potrdila/.

Vse strani, ki gostujejo na .splet.arnes.si, imajo varnostno potrdilo že samodejno vgrajeno. Brezplačen certifikat lahko dobimo tudi na naslovu organizacije Let's Encrypt: https://letsencrypt.org/. Certifikat velja sicer le 90 dni, priporočljivo ga je zamenjati na vsaka dva meseca. Za avtomatično posodobitev obstaja tudi poseben programček (*script*).

Težave s spletnimi stranmi muzealcev

Po nekaj mesecih dela z urejanjem spletišča https://muzeji-galerije.si/ izven službenega časa se je izkazalo, da četrtina povezav ne deluje pravilno. Očitno je ravno takrat spreminjalo svoje spletne predstavitve kar nekaj organizacij, ki se pri tem niso držale osnovnih pravil.

Opuščene domene so npr. v nekaj primerih postale last ponudnikov vsebin za odrasle ali pa drugih čudnih komercialnih ponudnikov. Vsaka opuščena domena je velika napaka, saj je treba upoštevati, da so se nanjo ustvarile povezave tudi na najbolj resnih mestih – od Ministrstva za kulturo RS naprej. Resnost povezav najlaže ugotovimo s pomočjo Googla. Vtipkamo »www.moja_stara_stran.si« (naslov naj bo v narekovajih) in nad številom in virom zadetkov bomo morda presenečeni. Umestitev na (s)porno stran je zelo neugodna izkušnja, takim organizacijam se nato uporabniki naslednjič izognejo v velikem loku. Na ta problem je muzealce opozoril tudi Boštjan Burger z elektronsko pošto 3. 2. 2018 in 12. 2. 2018; problematika pa sicer obstaja že več kot 20 let. Na začetku je šlo največkrat za vdore in spreminjanje vsebine osnovne spletne strani, kar so muzealci nekajkrat rešili ne s popravljanjem vsebine in varnosti strežnika, temveč s postavitvijo informacij na novi domeni.

Rešitev: skušajmo dobiti domeno nazaj, pomagamo si z Whois storitvijo. Arnes omogoča vsaki instituciji brezplačno lastništvo dveh domen, na stari domeni potem samo dodamo preusmeritve (ang. *redirect*) na nove strani.

Spremembe poddomen: marca 2019 je nekaj institucij skrajšalo svoje naslove iz npr. www.mojadomena.si v mojadomena.si. Tudi v teh primerih so – v mnogih primerih – sklici z drugih spletnih mest osiroteli.

Rešitev: na starem naslovu dodamo preusmeritev na nov naslov ali pa to uredimo z DNS zapisi in nastavitvami spletnega strežnika.

Spremembe imena datotek: obstaja primer, ko je urednik spletne strani spremenil ime datoteke, naslov ni več npr. www.mojadomena.si/pomembna_informacija ampak www.mojadomena.si/pomembna-informacija. Zaradi spremembe podčrtaja v pomišljaj je dokument izgubil zunanje povezave, torej sklice z drugih spletišč.

Rešitev: Ne spreminjajmo poti do datotek in samih imen datotek oz. dokumentov, če za kaj takega nimam zelo utemeljenih razlogov.

Dostopnost vsebin: pri preurejanju spletnih strani so pogosto začasno nedostopne pomembne informacije, ki jih nismo uspeli pravočasno vnesti ali pa je stanje nekonsistentno.

Rešitev: med spreminjanjem spletnega mesta opozorimo na preurejanje strani, ali pa določene strani ne objavimo, preden ni končana. Orodja za pripravo in objavljanje posameznih strani to omogočajo na pregleden in enostaven način.

O čitljivosti, dostopnosti vsebin (za npr. senzorično ovirane), zahtevah za vključevanje vtičnikov, odzivni obliki spletne strani (ang. *responsive design*), pa morda naslednjič.

Povzetek

Pri urejanju spletne strani Muzeji in galerije v Sloveniji se je pokazalo, da kar nekaj ustanov ne pozna vseh pravil, potrebnih za upravljanje spletnih strani. S temeljnimi zakonitostmi urejanja spletne prisotnosti se velja bolje seznaniti.

Domena je del spletnega naslova in predstavlja izhodišče, preko katerega uporabniki dostopajo do informacij. Domene so unikatne, registracija dveh enakih ni možna. Pred registracijo nove domene je treba preveriti, ali je želena domena še na voljo in je ni že registriral drugi uporabnik oz. podjetje. Lastnik domeno zakupi za določeno obdobje; lastništvo je treba podaljševati. V Sloveniji je kar nekaj registratorjev domen, ki storitev zaračunavajo. Organizacije s področja kulture, znanosti, izobraževanja ter nevladne organizacije imamo možnost brezplačne registracije pri Arnesu. Poddomena je rešitev za obsežnejša spletna mesta, ki vsebujejo več kot le eno dejavnost ali več spletnih strežnikov. Ker pripadajo poddomene svoji nadrejeni domeni, jih ni treba registrirati. Zaradi varnejše povezave med uporabniki in spletnimi mesti, ki postaja vse bolj pomemben dejavnik, je bil uveden sodobnejši protokol https, ki pa zahteva namestitev varnostnega certifikata na spletnem strežniku. Certifikat ponujajo komercialni ponudniki, pri Arnesu ga lahko dobimo brezplačno. Vse strani, ki gostujejo na Arnesu, imajo varnostno potrdilo že samodejno vgrajeno. Po nekaj mesecih urejanja spletišča https://muzeji-galerije.si/ se je izkazalo, da četrtina povezav ne deluje pravilno. Opuščene domene so v nekaterih primerih postale celo last ponudnikov vsebin za odrasle. Opuščena domena je velika napaka, saj je treba upoštevati, da nanjo kažejo povezave z drugih mest, npr. spletišča Ministrstva za kulturo RS. Opuščeno domeno skušajmo dobiti nazaj. Arnes vsaki ustanovi omogoča brezplačno lastništvo dveh domen. Če smo prešli na novo domeno, na stari uredimo preusmeritve. V zadnjem času je nekaj institucij skrajšalo svoje naslove iz npr. www.mojadomena.si v mojadomena.si. Pri nekaterih spletiščih so sklici z drugih spletnih mest zato osiroteli. Tudi tu si lahko pomagamo s tehnikami preusmerjanja. Držimo se tudi pravila, da na spletiščih ne spreminjajmo poti do datotek in samih imen datotek oz. dokumentov, če za kaj takega nimam zelo utemeljenih razlogov.

Summary

When editing the website Museums and Galleries in Slovenia, it turned out that quite a few institutions do not know all the rules necessary for managing a website. We should be better acquainted with the basic principles of governing online presence. The domain is part of the web address and is the starting point from which users access the information.

Domain is unique, before registering it is necessary to check that it is still available. Domain ownership needs to be regularly renewed. There are quite a few domain registrars in Slovenia that charge for the service. Organizations in the fields of culture, science, education and NGOs have the possibility of free registration with Arnes. A subdomain is the solution for having a web presence that requires more than one website or service. Because subdomains belong to their parent domain, they do not need to be registered. With a more secure connection between users and websites, which is becoming an increasingly important factor, a more modern https protocol has been introduced. New protocol requires the installation of a security certificate on a web server. The certificate is offered by commercial providers or it can be obtained free of charge at Arnes. All pages hosted by Arnes already have a security certificate built in. After several months of editing the site https://muzeji-galerije.si/, it appeared that a quarter of the links were not working properly mainly due to reasons related to poor domain and link management. Most of the problems can be mitigated with proper DNS record management and redirections.

Jelka Pšajd
Pomurski muzej Murska Sobota
e-naslov: jelka.psajd@pomurski-muzej.si

Pohorski in kozjaški varuhi hribovske dediščine / *Guardians of hilly heritage in Pohorje and Kozjak*

Izvleček
V letih od 2010 do 2015 so v sodelovanju med Pomurskim muzejem Murska Sobota in Zavodom za gozdove nastali filmi s Pohorja in Kozjaka, ki s spominjanjem predstavljajo nekatere identitete tega prostora: furmanstvo, splavarstvo, gozdarstvo in prehransko dediščino.

Ključne besede: Pohorje, Kozjak, dediščina, avdiovizualije, gozdarstvo, etnologija, sodelovanje

Abstract
As a results of the Pomurje Museum Murska Sobota and Slovenia Forest Service cooperation between 2010 and 2015 four documentaries from Pohorje and Kozjak were filmed, remembering some identities of these areas: transport service (furmanstvo), rafting trade, forestry and nourishment heritage.

Keywords: *Pohorje, Kozak, heritage, audio-visualisation, forestry, ethnology, cooperation*

V letih od 2010 do 2015 so v sodelovanju med Pomurskim muzejem Murska Sobota (etnologinja) in Zavodom za gozdove (gozdarka Enote Radlje ob Dravi) nastali štirje filmi s Pohorja in Kozjaka, ki s spominjanjem (pripovedovanjem in prikazovanjem dejavnosti) predstavljajo nekatere identitete tega prostora: furmanstvo, splavarstvo, gozdarstvo in prehransko dediščino. Trenutno nastaja z istim sodelovanjem in v nadaljevanju film o pomenu podružničnih šol v hribovitih predelih Pohorja in Kozjaka ter o njihovem vplivu na razvoj krajev. Z uspešnim mreženjem ter s poznavanjem ljudi in terena sta bila na istem terenu posneta še dva filma: *pruharstvo* v Josipdolu (v sodelovanju s KET-društvom iz Josipdola) in izdelava šintlov na Pohorju (v sodelovanju s KS Sv. Anton na Pohorju).

Varuh pohorske dediščine pri ročni košnji strmega pašnika. Sv. Anton na Pohorju, 6. 6. 2015 (Foto: Jelka Pšajd).

Namen večletnega, še trajajočega projekta je – kar razumem tudi kot družbeno vrednost muzejev – v sodelovanju z nemuzejskimi institucijami avdiovizualno dokumentirati marginalna območja (v pomenu oddaljenosti od večjih krajev) in manj znane družbene skupine ter pred kamero povabiti tiste ljudi, ki zaradi miselnosti o lastni nepomembnosti pripovedujejo pomembne in dediščinsko kvalitetne zgodbe določenega prostora. Glavni razlogi za dokumentiranje pohorske in kozjaške dediščine so: neobvladljivo izginjanje tovrstne snovne in nesnovne dediščine, njeno nezadostno poznavanje, predvsem pa skupinsko druženje in srečanje z akterji ob zaključku projekta – slednje je tudi pomemben element študijskih krožkov. Kolegica gozdarka je mentorica študijskih krožkov, zato so štirje projekti nastali pod okriljem Andragoškega centra.

Pohorski in kozjaški varuhi dediščine so kmetice, kmetje, polkmetje, delavci (furmani, *olcarji*, *pruharji*), gospodinje ter članice in člani študijskih krožkov Zavoda za gozdove in Andragoškega centra.

Gre za hribovite dele Pohorja in Kozjaka, naseljene z osamljenimi agrarnimi in neagrarnimi kmetijami v celkih, ki so obdane z obdelovalno zemljo in gozdovi, z značilnimi starimi domačimi imeni. Kmetije sredi obširnih gozdov na redko naseljenih območjih so bile avtarktično naravnane – samostojne in gospodarsko neodvisne. Področje obsega dvajset krajev, v nekatere sva se s sodelavko vračali večkrat, v občinah Radlje ob Dravi, Muta,

Vuzenica in Ribnica na Pohorju. Posamezne kmetije oziroma domačije so na tisoč metrih nadmorske višine in pot do njih je makadamska.

Delo je potekalo večplastno: iskanje in nagovarjanje nastopajočih (telefonsko in neposredno na domu), snemanje na terenu, pisanje besedil, dokumentarna obdelava pridobljenih fotografij, montiranje posnetega materiala (vsebinska in tehnična montaža), izdelava DVD-jev in publikacije (oblikovanje in prelom) ter končna javna predstavitev projekta.

Velika vrednost projekta je sodelovanje dveh različnih strok, gozdarske in etnološke. Izpostaviti je treba (gledano iz mojega zornega kota) odlično gozdarkino poznavanje hribovitega terena, samotnih kmetij in ljudi. Zaradi tega ni bilo treba iskati akterjev meni, kar je lahko precej zamudno in težaško delo. Prav tako je gozdarka poskrbela za brezhibno logistiko in pripravljenost protagonistov, kar se je odražalo pri prikazovanju veščin ali dejavnosti (npr. v delavnici, v gozdu, *pruhu* ali na strehi) in v pripovedovanju pred kamero. Zaradi skupnega sodelovanja smo pridobili več nastopajočih in posledično večje število obiskovalcev na predstavitvah. Ena izmed prednosti je tudi prepoznavnost muzeja širši populaciji (za nas težje dostopni in tisti, ki v muzeje skorajda ne prihajajo). Zadnja prednost, ne najmanj pomemba, je bila iskanje sponzorjev, kar je v celoti opravila sodelavka.

Če evalviram petletno sodelovanje, pomeni v številkah naslednje: šest novih tem; trije stalni strokovni sodelavci (gozdarka, etnologinja, dokumentalist); štiri institucije (Zavod za gozdove, Enota Radlje ob Dravi, Pomurski muzej Murska Sobota, KS Sv. Anton na Pohorju, KET Josipdol); sto dvainpetdeset nastopajočih; približno sto dvanajst ur terenskega dela; šestinsedemdeset ur posnetega/surovega materiala; šest ur zmontiranega materiala; približno tristo šest ur montiranja (vsebinska in tehnična montaža); pet neprekinjenih let skupnega sodelovanja; šestinpetdeset snemalnih dni; šest javnih predstavitev z od tristo do štiristo obiskovalci; šest zgoščenk (dvesto štiriinštirideset izvodov); ena publikacija (s ponatisom skupaj šeststo izvodov); en financer in trije sponzorji.

Skupni primarni rezultat je šeststo triinšestdeset kosov pridobljenih dokumentarnih fotografij (pridobljenih na terenu od sodelujočih) in terenskih fotografij (narejenih na terenu) z muzejskimi opisi; sto dvainpetdeset videodokumentiranih pripovedovanj/spominov; dvainštirideset videodokumentiranih veščin oziroma znanj; devet dokumentov (arhivskih in terenskih), vključenih v avdiovizualije. Sekundarni rezultati so tudi: najvišja občinska nagrada Občine Vuzenica za leto 2018 kolegici gozdarki Zdenki Jamnik; vsak protagonist (in obiskovalec) je dobil izdelek zastonj (zgoščenko ali/in publikacijo); avdiovizualije s surovim materialom in končnim izdelkom so shranjene v Koroškem pokrajinskem muzeju in Arhivu Slovenije; nadaljevanje projekta s filmom o pomenu podružničnih šol v hribovitih predelih Pohorja in Kozjaka (zajeti sta občini Muta in Vuzenica) in njihovem vplivu na kraje.

Najpomembnejše dodane vrednosti skupnega projekta so tri:
- dokumentiranje rekonstruiranja zavezovanja splava oziroma hlodov z vejami, kar je počel še edini v času splavarstva neposredno živeči moški;
- dokumentiranje miniranja skale v kamnolomu kljub dejstvu, da gre za nevarno delo; redkost miniranja; težko dostopen teren in dokončno zaprtje kamnoloma pol leta po snemanju;
- proučevanje in dokumentiranje načina življenja v drugem delu Slovenije (izven Pomurja in Porabja) in tamkajšnje terensko delo.

Zdi se mi, da delo v muzejih, posebej dokumentiranje kulturne dediščine, ni cenjeno in prepoznavno izven stroke. Takšna miselnost me več ne skrbi, saj je po štirih letih mnogo nastopajočih akterk in akterjev mrtvih (sodelujočih v projektu o *olcarjih* več kot polovica), in zadovoljna sem, da smo jih uspeli posneti pravočasno. Tako pohorski in kozjaški varuhi hribovske dediščine za vedno ostajajo z nami.

Viri in literatura

ZGONIK, Mavricij (1977): *Dravska dolina: novejši razvoj kulturne krajine.* Maribor: Obzorja.

Povzetek

V letih od 2010 do 2015 so v sodelovanju med Pomurskim muzejem Murska Sobota in Zavodom za gozdove nastali štirje filmi s Pohorja in Kozjaka, ki s spominjanjem predstavljajo nekatere identitete tega prostora: furmanstvo, splavarstvo, gozdarstvo in prehransko dediščino. Namen večletnega projekta je avdiovizualno dokumentirati in pred kamero povabiti tiste ljudi, ki zaradi miselnosti o lastni nepomembnosti pripovedujejo pomembne in dediščinsko kvalitetne zgodbe določenega prostora.

Skupni rezultat je šeststo triinšestdeset fotografij; sto dvainpetdeset videodokumentiranih pripovedovanj; dvainštirideset videodokumentiranih veščin oziroma znanj.

Summary

As a results of the Pomurje Museum Murska Sobota and Slovenia Forest Service cooperation between 2010 and 2015 four documentaries from Pohorje and Kozjak were filmed, remembering some identities of these areas: transport service (furmanstvo), rafting trade, forestry and nourishment heritage. The long lasting project's goal was the audio-visual documentation of persons, standing in front of the camera and speaking in their own opinion as unimportant individuals very significant and valuable stories of the area's specific heritage.

The common achievements are six hundred and sixty-three photos: one hundred and fifty-two video-documented narrations; forty-two video-documented skills or knowledge.

Irena Lačen Benedičič
Gornjesavski muzej
e-naslov: irena.benedicic@gmj.si

Kviz o zgodovini mesta ali prihodek muzeja / *Quiz on the City History or the Museum Revenue*

Izvleček

Gornjesavski muzej Jesenice deluje na območju občin soustanoviteljic – od Jesenic do Rateč. Na področju zgodovine planinstva in železarstva zagotovo presega lokalni pomen, saj skrbi za premično kulturno dediščino širšega vseslovenskega prostora. Leta 2009 je prejel pooblastilo za opravljanje državne javne službe in tako prvo sofinanciranje države na podlagi poziva. Dejstvo je, da smo z novim Slovenskim planinskim muzejem močno okrepili obseg svojega dela in poslanstva. Povezani smo s turističnim gospodarstvom (Kranjska Gora), kar se kaže tudi v deležu nejavnih prihodkov, ki jih moramo ustvariti ali poiskati sami. A menimo, da je morda bolj kot finančni uspeh pomembna vloga muzeja pri krepitvi identitete ljudi, ki jo negujemo s projektom na Jesenicah. Tekmovanje *Iz zgodovine mesta Jesenice* je vse od začetka namenjeno mladim, šolarjem, dijakom, da spoznajo zgodovino kraja, in občanom, da osvežijo svoje znanje. Od leta 2001 poteka 20. marca v počastitev občinskega praznika Občine Jesenice. Kakšna je vrednost ali pomen muzeja, ki vsako leto pripravi gradivo, razstavo, knjižico, besedila za različne šolske stopnje in finalna vprašanja za kviz, ki se odvija v gledališču? Kolikim mladim približamo dediščino lastnega kraja, kjer se šolajo? Vloga muzeja je pomembna in ima močan učinek na družbo, ne le v finančnem smislu.

Ključne besede: zgodovina, šole, mesto, muzej, finančni prihodki

Abstract

Upper Sava Museum Jesenice operates in the co-founding municipalities from Jesenice to Rateče. Being the custodian of the movable cultural heritage in the fields of mountaineering and ironmaking history in the wider national area, its significance extends far beyond local. In 2009, the Museum was authorised to act as the public service and received its first national tender funds. By opening the new Slovenian Alpine Museum, the scope of our work and mission increased significantly. We are connected to the tourism industry in Kranjska Gora, which is also reflected in the share of non-public revenues that we have to generate. The financial success, however, is not as important as the museum's role in strengthening the identity people, which is undertaken by a project implemented in Jesenice. The contest "From the History of Jesenice" has been designated from the beginning for young people, pupils and students to get to know the history of their city, and for citizens to test their knowledge. The contest has been held on 20th March ever since 2001 to commemorate the municipal holiday in Jesenice. What is the value or importance of a museum that produces material, mounts an exhibition, compiles a booklet, drafts texts for different school levels and prepares final quiz questions each year? How many young people are drawn closer to the heritage of their hometown and place of education? The museum performs a fundamental role and influences the society profoundly and in the extent that goes beyond the financial aspects.

Keywords: *history, schools, city, museum, financial revenue*

Gornjesavski muzej Jesenice vse od začetka v letu 2001 sodeluje pri projektu oziroma tekmovanju *Iz zgodovine mesta Jesenice*. Tekmovanje je namenjeno mladim – šolarjem in dijakom, da spoznajo zgodovino svojega kraja, ter občanom, da osvežijo poznavanje te tematike, za vse pa je tekmovanje svojevrstna počastitev občinskega praznika.

Glavni pobudnik in organizator prireditve je bil Zoran Kramar leta 2000, svetnik Občinskega sveta, predsednik Odbora za šolstvo, kulturo in šport, član delovnih skupin za prireditve v občini Jesenice in hkrati direktor Zavoda za šport, v okviru katerega deluje Mladinski center Jesenice.

Ob občinskem prazniku mesta Jesenice, 20. marcu, imamo od leta 2001 tekmovanja neprekinjeno pod pokroviteljstvom Občine Jesenice. Pri organizaciji kviza sodeluje Gledališče Toneta Čufarja z moderiranjem dogodka in tehnično pripravo velike dvorane jeseniškega kina. Pri pripravi kulturnega programa zadnja leta sodelujejo dijaki in učenci jeseniških šol. Tehnično izvedbo kviza je v začetku prevzela Srednja šola Jesenice, kasneje Mladinski center Jesenice. V muzeju od vsega začetka pripravljamo gradivo in vprašanja za šolska in občinsko tekmovanje. Običajno izdamo knjižico in pripravimo razstavo o temi, ki jo predstavljamo. Pripravimo izvleček besedil tako za nižjo kot višjo stopnjo osnovnih šol. Mentorice v šolah nam posredujejo predloge vprašanj, ki jih vključimo v tekmovalna vpraš*anja.* Šolsko tekmovanje poteka po vseh osnovnih šolah (tri in ena s prilagojenim programom), običajno pred zimskimi počitnicami. Na ponedeljek pred občinskim praznikom je javno občinsko tekmovanje. Pred tem v muzeju odpremo razstavo in pripravimo vodenje oziroma ponavljanje gradiva za tekmovalce in širšo zainteresirano javnost.

V prvih enajstih letih smo preučili in spoznali zgodovino posameznih krajevnih skupnosti naše občine. Prvo leto smo spoznali Jesenice, ki so bile razglašene za mesto šele leta 1929. Sledila je zgodovina mesta s poudarkom na železarstvu. V naslednjih letih pa smo predstavili posamezne zaselke oziroma krajevne skupnosti: Planina pod Golico (2003), Javorniški Rovt (2004), Sava na Jesenicah (2005), Hrušica (2006), Javornik in Koroška Bela (2007), Blejska Dobrava, Kočna in Lipce (2008), Jesenice – mesto (2009), Murova in Plavž (2010) ter Podmežakla (2011). V letu 2012 smo pričeli z novim ciklom tematskega raziskovanja našega kraja: nogomet na Jesenicah ob stoletnici nogometa (I. LAČEN BENEDIČIČ 2012, str. 8), košarka in jeseniški olimpijci (2013, ko so Jesenice gostile evropsko prvenstvo v košarki), gledališka in godbena dejavnost (2014), zgodovina zdravstva (2015), *Po ulicah železarskega mesta* (2016 – s tem naslovom smo predstavili znane Jeseničane in področja, po katerih se imenujejo naše ulice), železarska dediščina Jesenic (2017), zgodovina šolstva (2018), leta 2019 pa smo ob 90-letnici mesta predstavili razvoj s poudarkom na urbanem in gospodarskem – železarskem razvoju in vplivu na mnoge dejavnosti (kultura, šport, šolstvo). V letu 2020 bomo predstavili mavričnost kulture in kulinarike Jesenic – mesta priseljencev.

Potek določajo Pravila tekmovanja. Naj jih povzamem (GMJ, arhiv GMJ, projekt KVIZ).

1. Občina Jesenice vsako leto organizira tekmovanje oziroma kviz *Iz zgodovine mesta Jesenice*. Za izvedbo skrbi Komisija za izvedbo kviza o zgodovini mesta Jesenice (v nadaljevanju: komisija), ki jo je imenoval župan. Pri organizaciji kviza poleg Gornjesavskega muzeja Jesenice (v nadaljevanju: muzej) sodelujejo tudi drugi javni zavodi oziroma posamezniki, odvisno od teme tekmovanja.

2. Teme tekmovanj so določene za nekaj let vnaprej, s čimer je omogočena pravočasna priprava strokovnega gradiva za tekmovanje.

3. Tekmovanje poteka v treh starostnih kategorijah:
I. kategorija: 5. in 6. razred osnovnih šol ter učenci osnovne šole s prilagojenim programom[1]

[1] Zadnja leta ekipo sestavljajo četrtouvrščeni učenci na šolskih tekmovanjih.

II. kategorija: 7., 8. in 9. razred osnovnih šol ter tekmovalci Mladinskega centra Jesenice
III. kategorija: dijaki Srednje šole Jesenice in Gimnazije Jesenice

4. Tekmovalne ekipe sestavljajo po trije tekmovalci.

5. Ekipe se sestavijo po posameznih kategorijah: 1. kategorija – vsaka šola prijavi eno ekipo s tremi tekmovalci; 2. kategorija – vsaka šola in Mladinski center Jesenice sestavijo po eno ekipo; 3. kategorija[2] – vsaka šola da po dve ekipi. Tako v vseh kategorijah tekmujejo po štiri ekipe.

6. Tekmovanje je razdeljeno na dva dela: prvi del so šolska tekmovanja, drugi pa občinsko tekmovanje.

Šolsko tekmovanje organizira vsaka posamezna šola. Vsak tekmovalec dobi gradivo najkasneje 30 dni pred šolskim tekmovanjem. Gradivo je pripravljeno za vsako kategorijo posebej in objavljeno v elektronski obliki na spletnih straneh šole, občine in muzeja, tekmovalci pa ga lahko prejmejo tudi v pisni obliki. Komisija vsako leto določi datum – tekmovanja potekajo v pisni obliki na vseh šolah na isti dan. Delavci muzeja v sodelovanju s pedagogi sestavijo vprašalne pole in jih dostavijo na šole. Na podlagi rezultatov izvedenega tekmovanja šole sestavijo ekipe za občinsko tekmovanje, sporočijo imena in priimke tekmovalcev ter skupno število vseh tekmovalcev na posamezni šoli.

Šolska tekmovanja potekajo po vseh šolah na isti dan. Vprašanja jim posredujemo dan pred tekmovanjem. Prva tretjina vprašanj je enakih kot na šolskih tekmovanjih (lahko so tudi zabavnih vsebin), druga tretjina nekoliko zahtevnejših, zadnji sklop treh vprašanj pa je zahtevnih oziroma izrazito selektivnih vprašanj. Za primer izenačenega rezultata muzej pripravi tudi deset rezervnih vprašanj za vsako težavnostno stopnjo.

Natančno smo opredelili potek občinskega tekmovanja. Na platnu se pojavi vprašanje, moderator ga prebere, nato se pokažejo možni odgovori in steče avizo. Za vprašanja prve stopnje avizo traja 12 sekund, za vprašanja druge stopnje 16 ter za vprašanja tretje stopnje 24 sekund. Tekmovalci napišejo odgovor na svoj list. Po zaključku časa, ki je na razpolago za odgovor, se tekmovalcem list vzame in odgovor pokaže proti dvorani. Izpraševalec nato na kratko obrazloži pravilen odgovor in oceni pravilnost odgovorov posameznih ekip. Rezultat se vpiše na ocenjevalno tablo. Zmaga ekipa, ki je dosegla največ točk. V primeru neodločenega rezultata za katero koli mesto se uporabijo rezervna vprašanja iz kuvert. Tekmovanje se nadaljuje toliko časa, da imajo ekipe različno število točk.

Vsi tekmovalci prejmejo spominske diplome in nagrade, ki jih vsako leto prispevamo zavodi (letna karta za kopališče, letna vstopnica za kino, družinska vstopnica za muzej). Za tekmovalce na občinskem tekmovanju, njihove mentorje in člane komisije Občina Jesenice organizira nagradni izlet s poučno in zabavno vsebino. Zmagovalci pa prejmejo polet nad Jesenicami z letališča v Lescah.

Na občinskem tekmovanju tekmuje 35 učencev, na šolskih (potekajo le po osnovnih šolah) pa okoli 130 učencev. Največ jih je bilo leta 2004 (čez 509). Pomembno nalogo opravijo mentorice, ki že tako dovolj obremenjene, učence navdušijo nad tekmovanjem iz zgodovine domačega mesta.

Najpomembneje je, da šolarji, ki se izobražujejo na Jesenicah, poznajo svoje mesto in njegovo zgodovino. Muzej ima izjemno vlogo, saj z razstavami, pripravo tem, utrjevanjem … prispeva k prepoznavanju dediščine, krepitvi identitete in posredno ustvarja zainteresirano, aktivno (ne pasivno!) javnost, ki jo pogosto pogrešamo.

Vendar pa v muzeju pogrešamo enakovredno obravnavo (financiranje) našega muzeja. Občina Jesenice in Občina Kranjska Gora, soustanoviteljici Gornjesavskega muzeja Jesenice, sta bili vse do pooblastila v letu 2009 edini sofinancerki za opravljanje javne službe.

[2] Dijaki gimnazije in srednje šole.

Po pridobitvi pooblastila v letu 2009 in s tem sofinanciranja splošnih stroškov delovanja (delež zaposlenih 20 %) in programa po letnem pozivu Ministrstva za kulturo sta občini tisti, ki prispevata glavnino sredstev za področje kulturne dediščine v muzejih.

Z odprtjem novega Slovenskega planinskega muzeja v Mojstrani leta 2010 se delež sofinanciranja občine soustanoviteljice ne glede na obseg dela ni povečal.

Soustanovitelji vztrajajo na enakem deležu sofinanciranja za materialne stroške. Uspeli smo pridobiti soglasja in sredstva za tri nove sodelavce na recepciji muzeja (muzej je odprt razen 1. 1. in 1. 11. vse dni v letu; poleti od 9. do 19. in pozimi do 17. ure). To so muzejski vodnik, muzejski tehnik in kustos pedagog. Od odprtja do leta 2015 je planinski muzej imel tudi vodjo enote, ki je vodil poslovanje, saj je bil pred zaposlitvijo imenovan za vodjo izgradnje (projekta) s strani investitorja – ustanovitelja (I. LAČEN BENEDIČIČ 2019, str. 325–335).

Pričakovanja ustanoviteljev in javnosti ter lastno zavedanje pomena ohranjanja dediščine in primerne predstavitve se razlikujejo. Nemalokrat so velik izziv. Porast števila obiskovalcev kaže, da se ukvarjamo s programi in popularizacijo dediščine, ki vplivajo na porast prihodka. A z enakim številom kadrov preusmerjamo svoje aktivnosti s področja »primarne« javne službe (skrbi za dediščino) na področja, ki prinašajo več prihodka. Pri uresničevanju vsakoletnega programa – projektov moramo sami priskrbeti skoraj 30-odstotni delež financ.

Definicija javne službe opisuje, da gre za dejavnosti, ki se morajo zaradi različnih razlogov izvrševati v javnem interesu pod posebnim režimom, ker jih na trgu ni mogoče zadovoljiti ali le-to ni dopustno. Z javno službo družba zadovoljuje javne dobrine in storitve, ki jih v javnem interesu trajno in nemoteno zagotavlja državna oziroma lokalna skupnost, kadar in če jih ni mogoče zagotavljati na trgu. Njen prvenstven cilj ni pridobivanje dobička. (Spletni vir 1).

Nejavni prihodki (nejavni viri) za javno službo so prihodki od prodaje blaga in storitev, kot so prodaja vstopnic in publikacij, sredstva sponzorjev in donacije, restavratorske storitve in oddaja prostorov v najem ter kotizacije za seminarje, tečaje, konference ... (GOMINŠEK 2018, str. 47)

V Gornjesavskem muzeju Jesenice je delež nejavnih prihodkov za javno službo narasel z 1,27 % (leto 2009) na 6,05 % (že v letu 2010) vse do 17,69 % v letu 2018 (Gornjesavski muzej Jesenice, Ocene direktorja od 2009 do 2018).

Primerjava proračunov prihodkov za leti 20153 in 20194 kaže porast deleža lastnih sredstev in zmanjšanje deleža sofinanciranja tako ministrstva za kulturo kot soustanoviteljice Občine Kranjska Gora.

In vendar – kaj je poslanstvo muzeja, varuha dediščine? Šolajoči se mladini kviz o zgodovini domačega mesta že skoraj dvajset let približuje preteklost mesta. Je pomembnejši nejavni prihodek za opravljanje javne službe, ki ga ustvarjamo s programi, zanimivimi za tržno gospodarstvo (tudi kulturni turizem)?

Odgovor je na dlani. V razumni meri in primernem sožitju oboje lahko postane enakovredno.

[3] Proračun GMJ 744.723 €.
[4] Proračun GMJ 874.742 €.

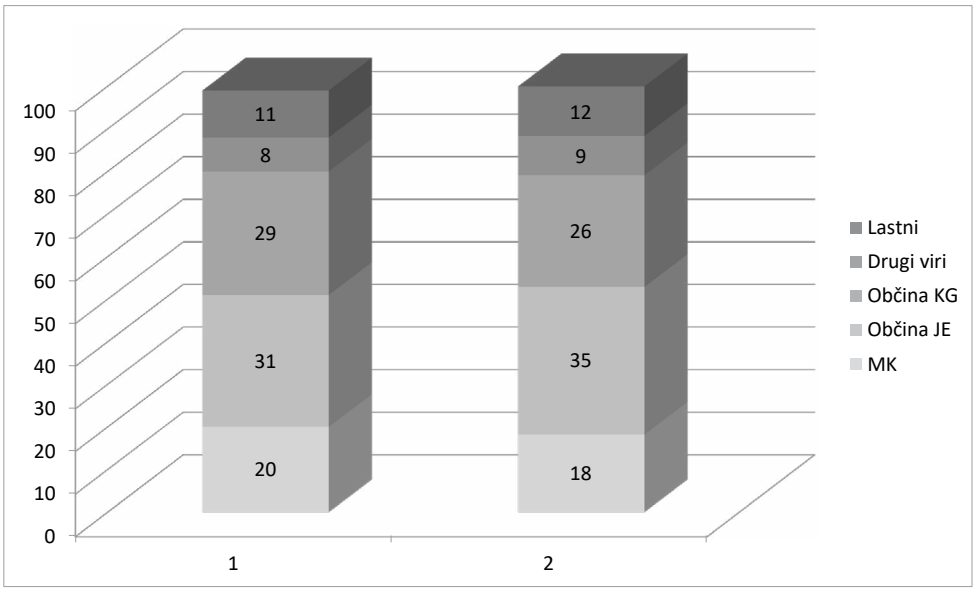

Primerjava prihodka GMJ v letu 2015 in 2019 po virih financerjev (1 = 2015, 2 = 2019), pri čemer je proračun zavoda v letu 2019 za 4 odstotke višji od leta 2015.

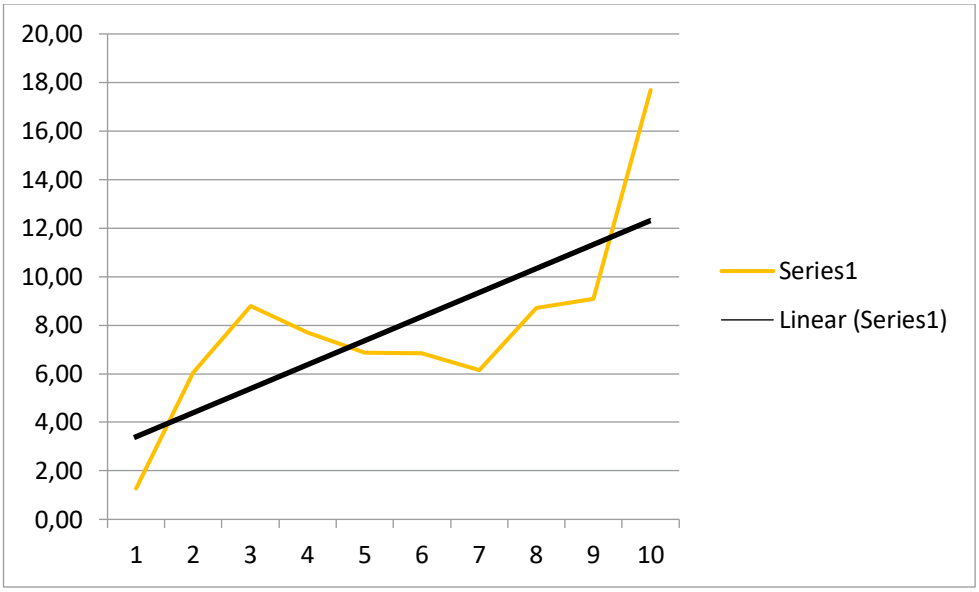

Nejavni prihodki za javno službo GMJ od leta 2009 do 2018.

Viri in literatura

Gornjesavski muzej Jesenice, Letno poročilo 2015.
Gornjesavski muzej Jesenice, Program dela za leto 2019.
Gornjesavski muzej Jesenice, Seja sveta GMJ, Ocene direktorja od 2010 do 2018.
GOMINŠEK Majda (2018): Preizkušeni poznavalec računovodenja in obračuna plač v javnem sektorju, gradivo Verlag Dashofer.
LAČEN BENEDIČIČ Irena (2019), Gornjesavski muzej Jesenice – muzej Jesenic in Kranjske Gore med letoma 2005 in 2018. *Jeseniški zbornik 12, Jesenice 2019.*
LAČEN BENEDIČIČ Irena, *2012 (Nogomet na Jesenicah), Jesenice 2012.*
Spletni vir 1: https://sl.wikipedia.org/wiki/Javna_služba, 15. 9. 2019.

Povzetek

Gornjesavski muzej Jesenice deluje na območju od Jesenic do Rateč, na področju zgodovine planinstva in železarstva pa v najširšem pomenu skrbi za premično kulturno dediščino. Pooblastilo za upravljanje državne javne službe smo prejeli leta 2009 in s tem tudi prvo sofinanciranje zavoda na podlagi poziva Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

Dejstvo je, da smo z novim Slovenskim planinskim muzejem, ki deluje kot enota muzeja, močno okrepili svoje delo in poslanstvo s področja planinstva. *Širitev obsega poslovanja se* kaže tudi v deležu nejavnih prihodkov, vezi z eno vodilnih turističnih destinacij pa so vse tesnejše (Turistični informacijski center Mojstrana je na recepciji planinskega muzeja). V proračun zavoda več kot 60 odstotkov prihodkov sofinancirata obe soustanoviteljici – Občina Jesenice in Občina Kranjska Gora, manj kot 20 odstotkov Ministrstvo za kulturo, prav toliko moramo poiskati ali ustvariti sami. Relativno uspešen finančni prihodek lastnih sredstev je za družbo in naše ustanovitelje pomemben in merljiv. Ob tem pa izpostavljamo tekmovanje *Iz zgodovine mesta Jesenice*. Namenjeno je mladim, šolarjem, dijakom, da spoznajo zgodovino kraja, v katerem se izobražujejo ali odraščajo, in občanom, da osvežijo svoje znanje. Svojevrsten (poučen in hkrati sproščujoč) dogodek je vsako leto 20. marca v počastitev občinskega praznika Občine Jesenice.

Kakšna je vrednost ali pomen muzeja, ki vsako leto pripravi gradivo, razstavo, knjižico, besedila za različne šolske stopnje in finalna vprašanja za kviz, ki se odvija v gledališču? Kolikim mladim približamo dediščino lastnega kraja, kjer se šolajo? Vloga muzeja je pomembna in ima močan učinek na družbo, ne le v finančnem smislu – s programi, kot je tekmovanje *Iz zgodovine mesta Jesenice,* je morda celo pomembnejša od finančnega prihodka, ki ga ustvarjamo. Predvsem ima izjemno, dolgoročno vlogo pri krepitvi identitete posameznika, ki jo negujemo tudi s kvizom na Jesenicah.

Summary

Upper Sava Museum Jesenice operates in the wider area from Jesenice to Rateče, as the custodian of the movable cultural heritage in the fields of mountaineering and ironmaking history in the wider national area. In 2009, the Museum was authorised to act as the public service and received its first national tender funds from the Slovenian Ministry of Culture.

By opening the Slovenian Alpine Museum, a new unit of our museum, the scope of our work and mission in the area of mountaineering increased significantly. The extended scope of business is also reflected in the share of non-public revenues, and the connection with one of the major tourist destinations is getting closer (Tourist Information Centre Mojstrana is located at

the reception desk of the Alpine Museum). More than 60 percent of the revenues are co-financed by the two co-founders: the Municipality of Jesenice and the Municipality of Kranjska Gora, while less than 20 percent is provided by the Ministry of Culture. The same percentage has to be provided on our behalf. The relatively successful financial return of own funds is important and measurable to the company and our founders. Another thing that needs to be highlighted is the contest "From the History of Jesenice". The contest has been designated from the beginning for young people, pupils and students to get to know the history of their city, and for citizens to test their knowledge. The contest, an informative and relaxing event, has been held on 20th March ever since 2001 to commemorate the municipal holiday in Jesenice.

What is the value or importance of a museum that produces material, mounts an exhibition, compiles a booklet, drafts texts for different school levels and prepares final quiz questions each year? How many young people are drawn closer to the heritage of their hometown and place of education? The museum performs a fundamental role and influences the society profoundly and in the extent that goes beyond the financial aspects. The programs, such as the contest "From the History of Jesenice", might just as well be more important than the financial revenue of our museum. It definitely plays an important role in the long-term strengthening of the identity, which is supported also by the quiz at Jesenice.

Karla Kofol
Tolminski muzej
e-naslov: karla.kofol@guest.arnes.si

Vode (še) dovolj / *(Still) enough water*

Izvleček
Širitev družbenega zanimanja za vodo in njeno rabo, predvsem pa vsakodnevno soočanje z negativnimi posledicami prekomerne in brezbrižne rabe vode ter opuščanje nekdanje samooskrbe, je spodbudilo tudi naše raziskovalno zanimanje. V želji, da bi bolje spoznali nekdanje načine rabe vode in oskrbe z njo, smo v Tolminskem muzeju leta 2014 organizirali študentski raziskovalni tabor z naslovom Voda, vir življenja. Potekal je na Šentviški planoti in vključeval številne domačine ter študente različnih strok. Strokovni izsledki biološke, arheološke, etnološke in geografske skupine so bili ob zaključku projekta prebivalcem Šentviške planote tudi javno predstavljeni ter objavljeni v posebni strokovni publikaciji Tolminskega muzeja z naslovom Vode (še) dovolj.

Ključne besede: Šentviška planota, vodooskrba, raba vodnih virov, gospodarska raba voda

Abstract
The expansion of social interest in water and its use, and above all the daily confrontation with the negative consequences of excessive and indifferent use of water and the abandonment of former self-sufficiency, have also stimulated our research interest. In order to get to know the former ways of water use and supply, we organized a student research camp at the Tolminski muzej (Tolmin Museum) in 2014 entitled Voda, vir življenja (Water, the source of life). It took place on the Šentviška planota (Šentviška Plateau), with many locals and students from various fields. At the end of the project, the expert findings of the biological, archaeological, ethnological and geographical groups were also publicly presented to the people of the Šentviška planota, and published in a special professional publication of the Tolminski muzej entitled: Vode (še) dovolj (Still enough water).

Keywords: *Šentviška planota, water supply, use of water resources, economic use of water*

Voda že od pradavnine oblikuje in pogojuje življenje na planetu ter kroji usodo številnih živih bitij in rastlinskih vrst. Čeprav gre za osnovno in nujno potrebno življenjsko dobrino, jo večinoma jemljemo kot samoumevno in neizčrpno ter se s problemi dnevne oskrbe običajno ne ukvarjamo. To prepuščamo strokovnjakom in organizacijam, ki skrbijo za nemoteno delovanje razvejanih vodovodnih sistemov, kar nam sicer lajša življenje, dela pa nas tudi močno odvisne, predvsem pa zelo ranljive. Prav to dejstvo je botrovalo organizaciji enotedenskega študentskega tabora, ki je v organizaciji Tolminskega muzeja potekal na Šentviški planoti od 28. julija do 1. avgusta 2014.

Šentviško planoto, ki leži ob vzhodni meji občine Tolmin, smo kot raziskovalno območje izbrali prvič zato, ker gre za geografsko, arhitekturno, upravno ter kulturno zaključeno in enovito območje. Drugi razlog pa je povezan z njenimi geološkimi značilnostmi. Čeprav leži v Gornjem Posočju, poznanem po veliki količini padavin in gosti mreži rek in potokov, se Šentviška planota z vodnimi viri ne more ponašati. Hidrološka slika Gornjega Posočja je namreč zelo raznolika in odvisna od prepleta prepustnih in neprepustnih kamnin. Na neprepustnih tleh se je tako razvila gosta mreža površinskih tokov, na območjih, kjer prevladujejo prepustne kamnine, pa površinskih voda skorajda ni, se pa zato v podzemlju nahajajo bogate zaloge podtalne vode. Šentviška planota, visok predalpski svet, ki leži med dolinama Bače in Idrijce, sodi med slednje. Njeno površje skoraj v celoti sestavljajo karbonatne kamnine, med katerimi prevladujejo dolomitizirani apnenci, zato je večji del površja močno podvržen zakrasevanju. Naselja, ki se nahajajo v osrednjem valovitem in skalnatem delu, so tako večinoma brez površinsko tekoče vode, v krajih na robnih območjih, kjer prevladuje dolomit in kjer je zakraselost manjša, pa je vodnih izvirov več (K. KOS 2010, str. 28-29; D. MEZE 1988, str. 93-94).

Šentviška planota, razgiban kraški svet nad Idrijco in Bačo, je bila zaradi ugodnih življenjskih pogojev in pomembne strateške lege poseljena od železne dobe dalje (Arhiv Tolminskega muzeja; Foto: M. Lenarčič).

Zavedajoč se, da je prav prisotnost oziroma odsotnost vode v preteklosti narekovala tako poselitev obravnavanega območja kot tudi način življenja prebivalcev vključno z dejavnostmi, ki so se tu razvile, smo si organizatorji tabora zadali več raznolikih, a vendarle povezanih raziskovalnih ciljev. Pred predstavitvijo same vsebine našega dela pa gre omeniti še samo organizacijo tabora in razloge, ki so nas vodili k odločitvi za tak način sodelovanja in dela. V Tolminskem muzeju se zadnja leta veliko ukvarjamo z vprašanji, kako pritegniti in zadovoljiti različne skupine obiskovalcev. Poleg vedno večjega števila turistov in drugih odraslih je med obiskovalci največ osnovnošolskih ter predšolskih otrok, medtem ko sta srednješolska in študentska populacija slabše zastopani.

Člani biološke skupine pri zbiranju vzorcev v manjšem močilu, ki se nahaja na kmetiji Pri Matjevžu na Pečinah (Arhiv Tolminskega muzeja; Foto: K. Kofol).

V želji, da bi pritegnili tudi te, smo z Gimnazijo Tolmin izpeljali kar dva uspešna projekta[1] ter obenem že iskali možnosti in ideje tudi za sodelovanje s študenti. Ti so se sicer na nas obračali predvsem s prošnjami za opravljanje obvezne študentske prakse, pri čemer smo jim, če je le bilo mogoče, ugodili. Ker pa je mentorsko delo za nas dodatna obremenitev, od katere v glavnem nimamo večjih koristi in nam obenem jemlje precej časa, se mi je porodila ideja za nekoliko drugačno, predvsem pa bolj ustvarjalno obliko opravljanja obvezne prakse. Zainteresiranim študentom smo ponudili skupno enotedensko druženje, kjer bi imeli možnost dela na terenu in bi se preizkusili v raziskovanju izbrane teme. Pri tem smo želeli slediti aktualnim družbenim problemom, zato smo kot temo našega proučevanja izbrali

[1] S tretjimi letniki Gimnazije Tolmin smo v okviru njihovih izbirnih vsebin izpeljali dve raziskavi nekdanjega življenja, rezultate pa predstavili v dokumentarnih filmih Kaj nam pa morejo: izzivi odraščanja nekoč in danes (šol. leto 2012/13) ter Ki zej kontrabantarji! - Življenje ob meji (2014/15).

vodo, oziroma predvsem različne vidike in načine sedanje in nekdanje vodooskrbe. Po vzoru podobnih študentskih taborov smo se tudi mi odločili za interdisciplinaren način dela. Temo proučevanja smo namreč želeli obdelati iz različnih zornih kotov, zato smo k sodelovanju povabili še dva mentorja biologa, profesorja s Fakultete za znanosti o okolju Univerze v Novi Gorici.

Idejo oziroma že zelo natančno zastavljen načrt za izpeljavo študentskega tabora, katerega rezultati naj bi koristili tudi širši skupnosti, smo nato predstavili pristojnim na Občini Tolmin ter jih zaprosili za denarno pomoč. Uvideli so širši pomen naših načrtov in nam iz proračunske postavke Podpora aktivnosti na podeželju namenili potrebna sredstva za plačilo nastanitve, prehrane ter potnih in drugih organizacijskih stroškov tabora. V začetku maja 2014 smo nato trem najbližjim univerzam (Univerzi v Ljubljani, Univerzi v Novi Gorici in Primorski univerzi v Kopru) poslali razpis in povabilo k udeležbi, pri čemer smo dali prednost domačim študentom, torej tistim iz severnoprimorskih občin. Razpisali smo štiri delovne skupine: etnološko, katere vodja sem bila avtorica tega prispevka, arheološko, ki jo je vodil naš muzejski arheolog mag. Miha Mlinar, geografsko, ki jo je vodila geografinja in zgodovinarka Darja Pirih, prav tako zaposlena v Tolminskem muzeju, ter biološko skupino, katere mentorja sta bila biologa dr. Gregor Torkar in dr. Jana Laganis. Teden pred začetkom tabora smo načrtovani projekt s krajšim pisnim obvestilom predstavili tudi vsem gospodinjstvom na Šentviški planoti. Prebivalcem proučevanih naselij smo obrazložili, kaj nameravamo početi in raziskovati ter jih povabili k sodelovanju.

Informatorji so nam pri delu na terenu z veseljem priskočili na pomoč. Pomagali so nam zbrati ogromno podatkov, s pomočjo katerih smo izdelali topografijo obstoječih in že presahlih oziroma opuščenih vodnih virov in zajetij (Arhiv Tolminskega muzeja; Foto: K. Kofol).

Na tabor se je prijavilo osemnajst študentov, med njimi le štirje iz severnoprimorskih občin. Največ, dvanajst, je bilo študentov ljubljanske univerze (s Filozofske fakultete z Oddelka za arheologijo štirje, z Oddelka za geografijo pet, z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo dva in z Oddelka za biologijo eden; z Biotehniške fakultete eden),

šest pa jih je prišlo z Univerze v Novi Gorici (Fakulteta za znanosti o okolju). Kljub povabilu in predhodnim pozivom, s katerimi smo skušali pritegniti vse univerze, na katerih študirajo mladi iz Gornjega Posočja, sta se odzvali zgolj dve. S Primorske univerze v Kopru namreč prijavljenih ni bilo, čeprav njihovi študentje k nam redno hodijo na študentsko prakso.

Študenti so v času tabora bivali v vasi Pečine na Šentviški planoti. Spali so v šotorih, medtem ko so delovne aktivnosti ter predavanja potekale v skupnem grajenem prostoru, s katerim upravlja Športno rekreativno društvo Pečine. Tam se je delila tudi prehrana: zajtrk in večerjo so si iz skupnih zalog pripravljali udeleženci sami, kosila pa je dostavljalo podjetje Catering Šorli. Vso potrebno tehnično opremo sta prispevala Tolminski muzej in Univerza v Novi Gorici, muzej je z občinskimi sredstvi poskrbel tudi za plačilo raznih storitev, nabavo hrane, pisarniškega materiala in drugih potrebščin ter za poravnavo potnih stroškov študentov. Ti so bili poravnani z izplačili preko študentskega servisa, medtem ko so potne stroške mentorjev krile inštitucije, s katerih smo prihajali.

Vodilni cilj družboslovnega dela naše raziskovalne ekipe je bil raziskati in dokumentirati različne oblike preskrbe z vodo nekoč in danes, naravoslovci pa so se lotili proučevanja obstoječih vodnih biotopov ter popisovanja živih bitij, ki so od njih odvisna. Glavni namen našega dela pa je bil še nekoliko širši: proučiti in zabeležiti smo želeli čim več koristnih podatkov in znanj o rabi vode, ki bi nam bili lahko v pomoč pri nadaljnjem načrtovanju vodooskrbe na obravnavanem območju, ter opozoriti na varčno in premišljeno ravnanje z vodnimi viri oziroma na ohranjanje različnih, nekdaj sploh edinih in tudi izredno pomembnih oblik samooskrbe. Na Šentviški planoti, ki v svojem osrednjem delu nima večjih vodnih izvirov in površinsko tekočih voda, je namreč morala biti pred izgradnjo vodovoda vodooskrba zelo premišljena, domiselna in racionalna.

Ponedeljek, prvi dan študentskega raziskovalnega tabora z naslovom Voda, vir življenja, je služil predstavitvi udeležencev in načrtovanega dela ter spoznavanju Šentviške planote. Po dopoldanskem uvodnem delu smo se podali na krajši izlet skozi vsa naselja ter si ogledali najpomembnejše kulturne in naravne zanimivosti. Naslednji dan pa se je začelo ločeno delo po skupinah. Arheološka skupina, ki so jo poleg mentorja sestavljali še štirje študenti arheologije, je do petka obiskala vsa že raziskana in potencialna arheološka najdišča Šentviške planote ter ugotavljala povezanost prvotne poselitve z obstoječimi vodnimi viri. S primerjavo z ostalimi najdišči v Gornjem Posočju so arheologi proučevali načine prazgodovinske preskrbe z vodo in se v Tolminskem muzeju podrobneje seznanili s predmeti in gradivom, ki jim je bilo v pomoč pri razumevanju ter interpretaciji izbrane teme (M. MLINAR 2017, str. 17-27; M. MLINAR 2018, str. 12-31).

Biološka skupina je bila na taboru najštevilčnejša, saj jo je poleg dveh mentorjev sestavljalo kar sedem študentov. Poleg popisa vodnih in obvodnih živali ter rastlin so nameravali podrobneje proučevati tudi na vodni biotop vezane žuželke in metulje, vendar slednjega zaradi večinoma deževnega vremena niso mogli realizirati. Poleg popisovanja vodnih živali in rastlin pa so se zato ukvarjali še z ugotavljanjem kvalitete in čistosti vodnih zajetij in izvirov. Tako gostota vodnih virov in akumulacij kot čistost vode namreč močno vplivajo na prisotnost posameznih živalskih in rastlinskih vrst ter na biodiverziteto proučevanega prostora. S kali, zajetji in drugimi vrstami akumulacij, ki so jih ljudje nekdaj gradili za potrebe živinoreje ter drugih dejavnosti, se je povečala tudi prisotnost vodnih in obvodnih živali in rastlin, z opuščanjem takšnih objektov pa se tudi biotska pestrost siromaši (G. TORKAR 2017, str. 5-13).

Geografi, v skupini so bile poleg mentorice še štiri študentke, so se osredotočili predvsem na sedanjost. S pomočjo ankete so po gospodinjstvih zbirali podatke o današnjih oblikah porabe in načinih preskrbe z vodo ter poskušali ugotoviti, kakšen je sodoben odnos do te pomembne dobrine. Povezali so se s Komunalo Tolmin, ki skrbi za vodooskrbo na

Šentviški planoti, ter ob pomoči omrežnega vzdrževalca spoznavali delovanje in ustroj sodobnega vodovodnega omrežja. Pri tem jih je posebej zanimal način zagotavljanja ustrezne kvalitete pitne vode, predvsem, ker večina vodnih zajetij leži na robu območij intenzivne kmetijske rabe (D. PIRIH 2008, str. 5-22; P. LAPANJA 2017, str. 189-217).

V etnološki skupini, v kateri so bile poleg mene še tri študentke, pa smo poskušali evidentirati in dokumentirati čim več različnih oblik shranjevanja in zajemanja vode. Poleg manjših studencev, ki so nekdaj oskrbovali posamezne kmetije in zaselke, ter deževnice, ki so jo na manj vodnatih delih Šentviške planote zbirali v obhišnih šternih, so tu poznali še par drugačnih načinov oskrbe z vodo. Na mestih, kjer se je podtalna voda nahajala blizu površja, so gradili tako imenovane *bče*. To so bili posebej grajeni vodnjaki, ki so omogočali dotok in zbiranje podtalnih voda. V bližini naselij pa so na mestih, kjer se je že sicer naravno zbirala voda, uredili kale oziroma *močila*, namenjena predvsem napajanju živine in pranju perila. Poleg različnih grajenih objektov, namenjenih vodooskrbi, smo v naši skupini proučevali tudi družbeno organizacijo preskrbe z vodo v preteklosti. Številni vodnjaki, vaška korita in kali so bili namreč v skupni lasti in upravljanju, zato so se skozi stoletja v posameznih vaseh in skupnostih vzpostavile številne norme in dogovori, ki so določali način rabe vode ter režim vzdrževanja skupnih vodnih sistemov (K. KOFOL 2017, str. 29-58).

Blizu hiš, na lokacijah, kjer se je voda naravno zbirala in zadrževala, so nekdaj ljudje uredili kale oziroma močila. Služili so za pranje perila in napajanje živine ter nudili življenjski prostor številnim na vodo vezanim živalim (Arhiv Tolminskega muzeja; Foto: R. Terpin).

Kljub zelo slabemu vremenu, deževalo je namreč skoraj vse dni našega druženja, nam je uspelo izpeljati večino načrtovanega dela. Zaradi razmočenosti terena smo sicer opustili obisk in dokumentiranje nekaterih težje dostopnih mest, povezanih z vodnimi viri, zato pa smo opravili več intervjujev in pogovorov z informatorji. S pomočjo njihovih podatkov in pripovedi – obiskali smo namreč prav vsa naselja na Šentviški planoti – smo uspeli izdelati dokaj natančno evidenco vseh znanih vodnih izvirov in zajetij. Te smo nato s pomočjo topografske karte še grafično prikazali. Tri zaporedne večere so bila v skupnem prostoru za udeležence tabora in tudi za domačine organizirana tudi krajša predavanja in predstavitve:

po eno sva pripravila mentorja biološke in etnološke skupine, tretje pa povabljeni predavatelj, bioenergetik in proučevalec vodnih izvirov Jože Munih. Zadnji dan našega skupnega dela smo izsledke svojih raziskav predstavili širši javnosti. V dopoldanskem času je bil najprej o našem delu za TV Koper posnet krajši novinarski prispevek, ki je bil nato v najbolj gledanem času predstavljen tudi na nacionalni televiziji. Zvečer pa je v prostoru, kjer je potekalo naše skupno delo, sledila še javna predstavitev za domačine. Vsaka skupina je ob diaprojekciji najprej predstavila izsledke svojega dela, sledila je nekoliko bolj sproščena praktična predstavitev rezultatov, obiskovalci pa so si lahko ogledali še manjšo priložnostno razstavo starejših predmetov, povezanih z vodo, ter fotoreportažo oziroma plakatno predstavitev dela posameznih skupin.

Čeprav se danes večina prebivalcev oskrbuje z vodo iz sodobnega vodovodnega omrežja, se na Šentviški planoti še vedno ohranjajo tudi starejši objekti, ki so nekdaj služili za oskrbo s pitno vodo. Na fotografiji je obzidan in skrbno urejen izvir pitne vode pod vasjo Pečine (Arhiv Tolminskega muzeja; Foto: K. Kofol).

Že med samim terenskim delom smo bili deležni zelo pozitivnega odnosa domačinov do našega dela, pa tudi do teme proučevanja. To se je dodatno potrdilo tudi na naši zaključni predstavitvi, ki se je je udeležilo okrog 80 domačinov različnih starosti. Po zaključku uradnega dela predstavitve se je pogovor o predstavljenih vsebinah še nadaljeval, kar kaže, da izbrana tema ni bila pomembna in zanimiva zgolj za nas, ampak tudi za prebivalce Šentviške planote. Skupen doprinos tabora oziroma enotedenskega raziskovalnega dela na Šentviški planoti bi tako lahko opisali z naslednjimi ugotovitvami:

- Opravljena je bila temeljita raziskava načinov preskrbe z vodo v preteklosti. Zbranega je bilo torej veliko zanimivega in relevantnega gradiva, ki bo služilo za nadaljnje proučevanje te vedno bolj aktualne in družbeno zelo pomembne teme.
- Izdelana je bila topografija obstoječih vodnih virov in akumulacij.
- Študentom smo omogočili zanimivo, raznoliko in ustvarjalno opravljanje študentske prakse ter dobrodošlo izkušnjo dela na terenu.

- Med domačini smo sprožili zanimanje in razmislek o nekdanji in obstoječi preskrbi z vodo, o njeni kvaliteti in porabi, pa tudi o pomembnosti ohranjanja nekdanjih načinov vodooskrbe.
- K našemu delu smo pritegnili vse ključne lokalne inštitucije in akterje (Občina Tolmin, Komunala Tolmin, KS na območju Šentviške planote, Turistično društvo Šentviška planota) ter uspešno združili delo različnih izobraževalnih in kulturnih inštitucij.

Poleg konkretnih rezultatov enotedenskega dela pa so, po petih letih, že evidentni tudi nekateri dolgoročnejši učinki našega početja. Leta 2017 smo v Tolminskem muzeju izdali obsežnejši zbornik z naslovom Vode (še) dovolj, v katerem smo mentorji v svojih člankih predstavili izsledke raziskav, ki smo jih opravili na Šentviški planoti. Tem smo v zborniku dodali še nekaj drugih prispevkov ter tako poskušali iz različnih zornih kotov in čim bolj celostno predstaviti še dodatne teme, povezane z rabo in prisotnostjo vode na Tolminskem (K. KOFOL ur.: 2017). Turistično društvo Šentviška planota pa je v tem času obnovilo in uredilo dva objekta, ki pričata o nekdanjih načinih vodooskrbe na tem območju. V vasi Pečine je bilo očiščeno in obnovljeno že skoraj povsem zaraščeno manjše močilo, ki so jo v preteklosti zgradili in uporabljali naseljenci petih okoliških kmetij. Tik pod najvišjim vrhom Šentviške planote pa je bil obnovljen opuščen vodnjak s koritom za napajanje živine ter rekonstruirana *vaga*, naprava za zajemanje in dvigovanje vode iz vodnjaka. Obe lokaciji sta danes opremljeni z informativnima tablama in služita kot svojevrsten muzej na prostem. Postali sta zanimiva turistična in učna točka, še vedno pa ohranjata tudi del svojega prvotnega poslanstva: sta pomemben krajinski element ter nudita dom različnim vodnim živalim in rastlinam, služita kot napajališče za domače in divje živali, koristno pa ju je moč uporabiti tudi v primeru pomanjkanja vode ali požarne ogroženosti.

Viri in literatura:

KOFOL, Karla ur. (2017): *Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem*. Tolmin: Tolminski muzej.

KOFOL, Karla (2017): *Vodooskrba domov na Šentviški planoti pred dograditvijo javnega vodovoda.* V: Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem. Tolmin: Tolminski muzej.

KOS, Kaja, KOVAČIČ, Elodie, ORTAR, Jaka (2010): *Nastanek in spreminjanje reliefa.* V: Občina Tolmin: sotočje mladih možganov in aktualnih izzivov. 14. Geografski raziskovalni tabor, Volče, 12.–21. 7. 2010.

LAPANJA, Polonca (2017): *Preskrba in poraba pitne vode na Šentviški planoti danes ter možnost ureditve alternativnih vodnih virov.* V: Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem. Tolmin: Tolminski muzej.

MEZE, Drago (1988): *Kmetije na Šentviški planoti in v Trebuši.* V: Geografski zbornik, 2/1988.

MLINAR, Miha (2017): *Pomen vode v arheoloških dobah Posočja.* V: Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem. Tolmin: Tolminski muzej.

MLINAR, Miha (2018): *Arheološka najdišča na Šentviški planoti.* V: Stari bogovi obmolknejo: Šentviška planota v arheoloških dobah. Tolmin: Tolminski muzej.

PIRIH, Darja (2008): *V sozvočju z naravo: o razvoju kulturne pokrajine na območju Šentviške planote, Baške grape in Trebuše.* V: Izginjajoča stavbna dediščina: Šentviška planota, zgornja Baška grapa in območje Trebuše. Tolmin: Tolminski muzej.

TORKAR, Gregor (2017): *Favna kalov in drugih vodnih virov Šentviške planote.* V: Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem. Tolmin: Tolminski muzej.

Povzetek

Študentski raziskovalni tabor Voda – vir življenja, ki je potekal v organizaciji Tolminskega muzeja leta 2014 na Šentviški planoti, je primer inovativnega in uspešnega terenskega dela, pri katerem so ob pomoči občine in lokalnih skupnosti sodelovale različne kulturne in izobraževalne inštitucije. Koristi, ki jih je tovrsten način dela prinesel, so nedvomno večstranske. Mentorji in raziskovalne inštitucije smo na terenu pridobili dragoceno gradivo za nadaljnje raziskave in proučevanje tem, povezanih z vodo in vodooskrbo območja. Zbrani izsledki, ki so bili po zaključku tabora objavljeni v zborniku Vode (še) dovolj, ohranjajo vedenje o nekdanjih načinih rabe vode ter odpirajo vprašanja o današnjem odnosu do te pomembne življenjske dobrine. Izdelan je bil natančen popis vseh nekdanjih in še delujočih vodnih izvirov in akumulacij, ki lahko služi kot pomembna osnova za načrtovanje vodooskrbe v prihodnosti. Študentom različnih smeri smo omogočili zanimivo, ustvarjalno in raznoliko raziskovalno delo na terenu ter opravljanje obvezne študentske prakse. Najpomembneje pa je, da smo s svojim delom v lokalni skupnosti in med prebivalci proučevanega območja spodbudili razmislek o pomenu vode, ki jo vse prepogosto dojemamo kot nekaj samoumevnega. Opozorili smo na racionalno in premišljeno rabo ter na ohranjanje obstoječih vodnih virov in akumulacij, saj omogočajo samooskrbo, zagotavljajo biotsko raznovrstnost in krajinsko raznolikost ter so pomemben del naše kulturne dediščine. Z javno predstavljenimi ugotovitvami in opozarjanjem na pomen ohranjanja dediščine in znanj, povezanih z vodo, smo spodbudili ohranjanje vodnjakov in drugih zadrževalnikov vode. Upamo pa, da smo vplivali tudi na oblikovanje javnega mnenja o problematiki in posredno tudi na načrtovanje nadaljnjega razvoja tega območja.

Summary

The Student Research Camp: Water - the Source of Life, organized by the Tolminski muzej (Tolmin Museum) in 2014 on the Šentviška planota (Šentviška Plateau), is an example of innovative and successful field work, with the assistance of the municipality and local communities, and involving various cultural and educational institutions. The benefits of this type of work are undoubtedly multifaceted. Mentors and research institutions in the field have obtained valuable material for further research and the study of topics related to water and water supply in the area. The findings, which, after the camp was completed, were published in the professional publication with the title 'Vode (še) dovolj' (Still enough water), preserve the knowledge about the former uses of water and raise questions about today's attitude towards this important asset. A detailed inventory of all former and still-functioning water resources and accumulations has been made, which can serve as an important basis for future water supply planning. We have provided students from various fields with a variety of interesting, creative and diverse research fieldwork and opportunities to conclude their compulsory student practicum. But most importantly, through our work in the local community and among the inhabitants of the study area, we encouraged reflection on the importance of water, which is all too often taken for granted. We emphasized rational and deliberate use and conservation of existing water resources and accumulations, as they enable self-supply, provide biodiversity and landscape diversity, and are an important part of our cultural heritage. By publicly presenting the findings and pointing out the importance of preserving the heritage and knowledge related to water, we have encouraged the conservation of wells and other water retainers. However, we hope that we have also influenced the formation of public opinion on the issue, and indirectly also the planning of further development of this area.

dr. Marko Mugerli
Gornjesavski muzej
e-naslov: marko.mugerli@gmj.si

Industrijska hala, stičišče preteklosti in sedanjosti / *Industrial hall that links past and present*

Izvleček

Veliko ljudi se ozre, ko se mimo pelje starodobnik ali ko na izletu opazijo vrteče se mlinsko kolo. V njih prebudijo spomin na čas, ko je življenje teklo počasneje kot danes. Povsem drugačne občutke vzbuja pogled na odslužene stroje industrijskih podjetij. Naloga muzejev je, da jih prepozna kot tehniško dediščino, poskrbi za ohranitev in predstavitev, ki bo izobraževala, vzgajala, spodbujala družbo k sodelovanju in h kreativnosti. Primer dobre prakse so Jesenice. S prvimi pobudami o ohranjanju tehniške dediščine nekdanje jeklarske industrije so jeseniški muzealci začeli že pred več desetletij in naleteli na posmeh in zmigovanje z glavo o smiselnosti njihovega početja. Muzej je z dolgoletno kampanjo dosegel, da se pomena industrijske dediščine zavedajo tako lokalna skupnost kot gospodarska podjetja. Občina Jesenice je industrijsko halo na Stari Savi spremenila v prostor urbane kulture, katere sestavni del so obnovljena industrijska dediščina, podobe dela iz preteklosti, grafiti in prireditve. Ob obisku prireditev obiskovalce pogled zanese na industrijsko dediščino, nekateri se o njej informirajo na priloženih panojih, še bolj vedoželjni pa obiščejo Gornjesavski muzej Jesenice ali preberejo naše publikacije. Tudi največje jeklarsko podjetje v državi SIJ Acroni je ponosno na svojo tradicijo, zato obnavlja industrijsko dediščino in na muzejskem območju Stara Sava obeležuje pomembne dogodke, kot je bila tudi 150. obletnica Kranjske industrijske družbe.

Ključne besede: muzej, industrijska dediščina, jeklo, urbana kultura, podobe dela, ekomuzej

Abstract

Many people look back at pass by old-timer or at rotating mill wheel on a trip. They remind them of the time, when life went more slowly. They feel different when they look back at unusable machines of the industrial companies. The role of museum is to recognize industrial heritage, preserve them and present them to the public for the purpose of education, cooperation and creativity. An example of good practise is town Jesenice. The museum workers from Jesenice started to preserve the industrial heritage of ironworks many decades ago. The people were laughing at them. They were talking, that their activities did not have sense. The museum has changed the opinion of local community and companies about industrial heritage with the long lasting campaign. The local community Jesenice changed the industrial hall in Stara Sava into the space of urban culture, which the part is also restored industrial heritage, images of the work, graphites and events. His painter was inspired by industrial heritage. The visitors of events can see industrial heritage and get more information about it in billboards, museum or their publications. The biggest steel company in the state SIJ Acroni is proud of his tradition, therefore restored industrial heritage and in museum complex Stara Sava organizes important events like 150th anniversary of the Carniolan Industrial Company.

Keywords: *museum, industrial heritage, steel, urban culture, images of the work, ecomuseum.*

Veliko ljudi se ozre, ko se mimo pelje starodobnik ali ko na izletu opazijo vrteče se mlinsko kolo. V njih prebudijo spomin na čas, ko je življenje teklo počasneje kot danes. Povsem drugačne občutke vzbuja pogled na odslužene stroje industrijskih podjetij.

Naloga muzejev je, da jih prepozna kot tehniško dediščino, poskrbi za ohranitev in predstavitev, ki bo izobraževala, vzgajala, spodbujala družbo k sodelovanju in kreativnosti. Primer dobre prakse so Jesenice. S prvimi pobudami o ohranjanju tehniške dediščine nekdanje jeklarske industrije so jeseniški muzealci začeli že pred več desetletij in naleteli na posmeh in zmigovanje z rameni. Muzej je z dolgoletno kampanjo dosegel, da se pomena industrijske dediščine zavedajo lokalna skupnost in gospodarska podjetja.

Občina Jesenice je industrijsko halo na Stari Savi spremenila v prostor urbane kulture, katere sestavni del so obnovljena industrijska dediščina, podobe dela iz preteklosti, grafiti in prireditve. Ustvarjalca grafita na največji steni je navdihnila industrijska dediščina. Ob obisku prireditev se obiskovalcem pogled odpira na industrijsko dediščino, nekateri se o njej informirajo na priloženih panojih, še bolj vedoželjni pa obiščejo Gornjesavski muzej Jesenice ali preberejo njegove publikacije.

Tudi največje jeklarsko podjetje v državi SIJ Acroni je ponosno na svojo tradicijo, zato obnavlja industrijsko dediščino in na muzejskem območju Stara Sava obeležuje pomembne dogodke, kot je bila tudi 150. obletnica Kranjske industrijske družbe.

Odsluženi industrijski stroji

Jeklarska industrija je zelo hitro razvijajoča se panoga; 75 odstotkov današnjih jekel pred dvajsetimi leti sploh še ni bilo poznanih (S. WAGNER 2019, str. 25). Jeklo se uporablja domala na vseh področjih človekovega življenja: v prometu, gradbeništvu, energetiki, gospodinjstvu in športu. Ker je razvoj kvalitet jekla hiter in je vsestransko uporabno, so številni načini obdelave in stroji ter tudi nekateri izdelki potonili v preteklost. Ohraniti vse bi bilo nemogoče in celo nesmiselno, ostati pa morajo pomniki obdobij in korenitih sprememb.

V Sloveniji ni več delujočega plavža, v katerem bi iz železove rude pridobivali žlindro in grodelj. Od nekdanjih plavžev so najbolje ohranjene ostaline talilnih peči iz predindustrijske dobe, slabše plavži iz 20. stoletja. Ohranjeni pa so orodje in oprema za manipuliranje s surovinami in produkti, na primer mlin za mletje rude in plavžarska ponovca na ozkotirnem vagonu na Jesenicah. Zato so toliko bolj dragoceni opisi delovnega postopka v literaturi in dokumentarnih filmih. Podobno je tudi s proizvodnjo jekla – imamo ostaline pudlovke, jeklarskega obrata iz predindustrijske dobe, ne pa Siemens-Martinove peči, ki je prinesla revolucijo jeklarske industrije. S temi pečmi so pričeli z masovno proizvodnjo jekla, pri kateri so grodlju dodajali staro železo, ki je do tedaj predstavljalo le odpad brez vrednosti. Veliko pomembnih pomnikov je bilo uničenih ob pospravljanju industrijskih hal in območij, ki so jih po večini preuredili v nakupovalna središča in obrtne cone. Če ne bi bilo muzejskih delavcev in nekaj lastnikov gostinskih lokalov, ki so svoje prostore opremili s starimi fotografijami, bi spomin na preteklost teh območij popolnoma zbledel.

Nekoliko boljše je stanje tehniške dediščine s področja predelave in obdelave jekla. Muzeji, ki so vključeni v društvo Slovenska pot kulture železa, so z zbiranjem tehniške dediščine začeli že zelo zgodaj in uspeli rešiti večje število pomembnih pomnikov industrijskega napredka in razvoja. Jeseniški muzealci so prve pobude za ohranitev tehniških spomenikov dali že v 60. letih 20. stoletja. Bili so vztrajni in tako domiselni, da se njihovim idejam v podjetjih in v kraju niso več le nasmihali in so jih začeli jemati resno. S področja predelave jekla so uspeli ohraniti valjavska ogrodja, stružnico iz leta 1861, žebljarski stroj, industrijske škarje, vzmetno kladivo tipa Ajax, kladivo za udarni preizkus jekla in ponovce za jekleno litino. Na pobudo jeklarskih podjetij sta se razvijala promet in energetika in v muzeju so zbrali tudi nekaj predmetov. Vsekakor so zelo zanimive ozkotirne lokomotive, s področja

energetike pa parna turbina iz najstarejše slovenske parne centrale (A. SOKLIČ 1995, str. 202).

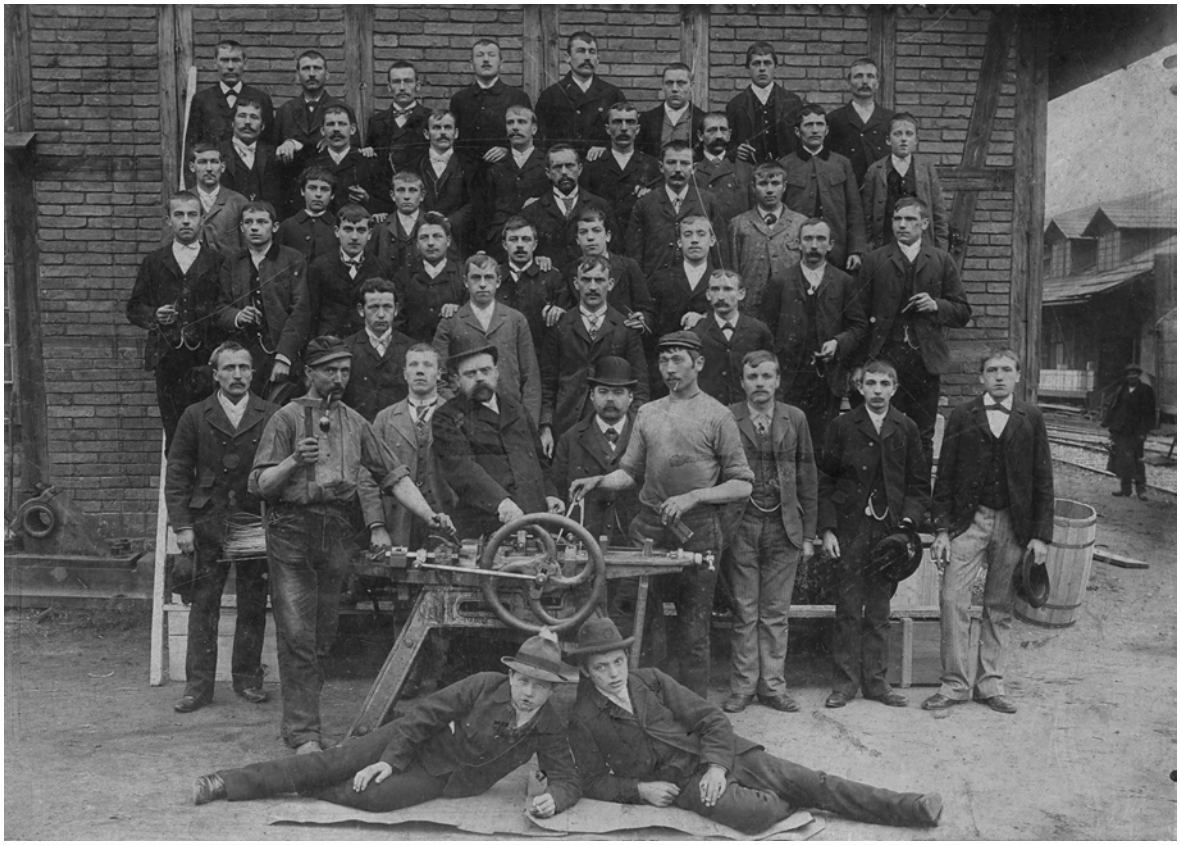

Jeseniški žebljarji leta 1895 ob stroju, ki je danes konserviran in razstavljen v industrijski hali (Fototeka GMJ).

Kampanja za ohranitev industrijske dediščine

Kampanja poteka na različne načine: z akcijami ob ogrožanju dediščine, predstavitvijo vsebin na šolah in društvih ter s prisotnostjo v medijih. Industrijska dediščina se je v preteklosti večkrat znašla v neposredni nevarnosti, da bi jo uničili. Nekajkrat so bili muzealci prepozni in nemočni, nekajkrat pa so jo uspeli rešiti. Pred leti so želeli v Acroniju razrezati in pretopiti veliko in malo Peltonovo kolo. Ko je muzej izvedel za namero, se je brez oklevanja odzval in obvestil lastnike, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, kolege iz Tehniškega muzeja Slovenije, Fakultete za strojništvo, Naravoslovno tehnične fakultete in Inštituta za kovinske materiale in tehnologije. Muzealci so ob pomoči kolegov lastnikom razložili pomen obeh koles. Niso jih samo prepričali k ohranitvi, še več – spodbudili so jih k obnovi in predstavitvi na zahodnem in vzhodnem vstopu v mesto. V času nastanka leta 1902 je bilo veliko Peltonovo kolo s premerom 9,16 metra največje Peltonovo kolo v Evropi. Od leta 1993 stoji na avtocestnem počivališču. Malo kolo, prav tako iz leta 1902, je bilo takrat s 36 tonami največji ulitek v enem kosu. Leta 2017 so ga obnovili in naslednje leto postavili pred upravno stavbo družbe SIJ Acroni na Koroški Beli.

Pomoč pri ozaveščanju o pomenu industrijske dediščine in njene pojavnosti v javnosti nudijo tudi posamezniki različnih strok, arhitekti, gledališčniki … Nekatere je industrijska dediščina tako prevzela, da so se poglobili v zgodovino in delovanje posameznih strojev in jih v sodelovanju z muzejem obnovili. Nastajajo tudi nove stvaritve, ki so navdahnjene z dediščino, na primer paviljoni v parku, igrala ali pokrovi jaškov. Gledališče Toneta Čufarja uporablja industrijsko dediščino za sceno nekaterih svojih predstav. Leta 2006 je v proizvodni hali družbe SIJ Acroni odigralo dramo Toneta Čufarja Polom.

Odprtje konserviranega malega Peltonovega kolesa pred upravno stavbo družbe SIJ Acroni (Arhiv Skupine SIJ).

Danes pobud za ohranitev odsluženih strojev, ki so pomniki določenega obdobja in korenitih sprememb v predelavi jekla, ne daje le muzejska stroka, ampak tudi industrijska podjetja, ki obvestijo muzej o posesti starejšega stroja. Muzej po terenskih ogledih in preučitvi ugotovi, ali gre za industrijsko dediščino. Če podjetje nima možnosti, da bi jo ohranilo na prvotnem mestu, se jo prestavi v muzejski depo. Iskanje muzejskih depojev je bilo dolgotrajno, prestavljanje industrijske dediščine pa drago in naporno. Depo se je selil iz lope in zelenic na Blejski Dobravi v skladiščno halo na Staro Savo, kasneje v lužilnico nekdanje hladne valjarne in žičarne, potem na njeno dvorišče. Leta 2016 je muzej najel skladiščno halo in vanjo deponiral industrijsko dediščino.

O pomenu industrijske dediščine se javnost seznani z obiskom muzeja in vsebinami, ki jih muzej predstavlja izven svoje ustanove. Muzej je pripravil številne delavnice, predavanja, javna vodenja in muzejske večere, v katerih je bila središčna tema odnos do industrijske dediščine. Leta 2017 je ta tema prestopila tudi šolski prag. S pomočjo gradiva, pripravljenega v muzeju, so učitelji po vseh jeseniških osnovnih in srednjih šolah učence seznanjali z industrijsko dediščino. Učenci so svoje znanje pokazali na šolskem in občinskem tekmovanju, ki ga je spremljal pester glasbeni in kulturni program. Ob tej priložnosti je izšla knjiga Železarska dediščina na Jesenicah, v kateri je tudi zemljevid z označenimi in opisanimi lokacijami z industrijsko dediščino (M. MUGERLI 2017, str. 1–62).

Veliko otrok je bilo vključenih v projekt verižni eksperiment, ki so ga izvajale različne ustanove: Pedagoška fakulteta, Tehniški muzej Slovenije, Gornjesavski muzej Jesenice, šole in društva. Na Jesenicah so prva člena s športno in železarsko tematiko izdelali otroci pri tehničnem pouku na Osnovni šoli Prežihovega Voranca in v Društvu upokojencev Jesenice. Vse dele eksperimenta povezuje gibanje ene žogice.

Vse več šol se odloči, da tehnične dneve preživijo na Jesenicah, kjer si ogledajo proizvodnjo v družbi SIJ Acroni, delavnice na Srednji šoli Jesenice, tehniško dediščino na

Stari Savi, se pomerijo v železarskih igrah ali pa ulivajo sveče v obliki plavžev.

V javnosti je industrijska dediščina prisotna tudi po zaslugi množičnih medijev. V časopisju sodelavci muzeja, obiskovalci in novinarji pišejo o njej. Še posebej pomembne so občinske novice, ki dosežejo vse ustanove in gospodinjstva v občini. Muzejske aktivnosti pa pridejo tudi na televizijo, radio in družabna omrežja. Muzej je uspel zagotoviti vsebino in gradivo za več dokumentarnih filmov o industrijski dediščini.

Pomemben medij so muzejske razstave, še posebej medinstitucionalne. Gornjesavski muzej Jesenice pri svojem delu ni sam, zaveda se, da lahko s povezovanjem lažje doseže svoj namen. Povezuje se z drugimi muzeji, ki prav tako hranijo industrijsko dediščino. Odmevna je bila medinstitucionalna razstava gorenjskih muzejev z naslovom *Naše tovarne, naš ponos*. Veliko podporo pri povezovanju in pri pripravi novih projektov predstavlja društvo Slovenska pot kulture železa, ki je pripravilo razstavi *Živel 1. maj! Živel praznik dela* in *Podobe dela*, slednja je bila leta 2018 predstavljena tudi udeležencem 14. mednarodnega simpozija Erbe v Ravnah na Koroškem. Z razstavami in simpoziji se pomen slovenske industrijske dediščine širi tako doma kot v tujini.

Industrijska dediščina in urbana kultura

Z dolgotrajno in vztrajno kampanjo se odnos do industrijske dediščine spreminja. Njenega pomena se vse bolj zaveda tudi lokalna skupnost.

Na Jesenicah je občina odkupila industrijsko halo na Stari Savi. V njej je bilo skladišče nekdanje hladne valjarne in žičarne. Načrte zanjo je v izredno težkih pogojih razmerah izdelal inž. Miroslav Nikolič. Ko se je začela druga svetovna vojna v Jugoslaviji, je bil mobiliziran in kot rezervni artilerijski poročnik poslan v Vojvodino. Tam so ga Nemci leta 1941 zajeli in poslali v ujetniško taborišče Oflag XIII. B pri Nürnbergu, leta 1943 pa v taborišče v mestece Hammelburg. Tam je snoval načrte za nove predelovalne obrate na Jesenicah. Da bi jih lahko nosil v žepu, jih je pisal v miniaturnem formatu in v nemščini, saj tako pri številnih preiskavah v ujetniškem taborišču niso bili sumljivi in zaplenjeni. Udarna skupina generala Pattona je njegovo taborišče osvobodila 27. marca 1945. Miroslava so zaradi izčrpanosti odpeljali v bolnišnico – tehtal je samo 49 kilogramov (M. NIKOLIĆ 1980, str. 10). Po okrevanju se je vrnil na Jesenice in si prizadeval za izpeljavo svojih zamisli. Uresničil jih je leta 1953, ko so v novo zgrajene predelovalne obrate preselili hladno valjarno in žičarno. Nikolič je na čelu predelovalnih obratov ostal do leta 1967, ko se je upokojil. Takrat je prispeval tudi denar za odkup Finžgarjeve rojstne hiše (M. NIKOLIĆ 1967, str. 3). Bil je bil velik ljubitelj umetnosti. V jeseniškem gledališču je bil predsednik umetniškega sveta in imel rezerviran tretji sedež v drugi vrsti. Delavci so ga klicali stric Mile, ker ni bil poročen. V pogovorih z njimi je zatrjeval: »Dokler imate vi žene, se mi še ni treba poročiti.« (M. MUGERLI 2013, str. 8).

Nikolićevo zgodbo in beležko z načrti obiskovalcem predstavimo ob obisku muzeja in na javnih vodenjih po Stari Savi. Tam je tudi stražarnica iz druge svetovne vojne, kakršne so bile postavljene pri vhodih v železarno in okoli delovnega taborišča. Industrijska podjetja so med vojno potrebovala veliko delovne sile, zato so si pomagala s prisilnimi delavci iz Francije, Italije, Poljske, Rusije in Ukrajine. Zgodbe prisilnih delavcev so presunljive in ob primerni predstavitvi vzgajajo k izogibanju agresiji.

Občina je skladiščno halo hladne valjarne in žičarne obnovila in jo preuredila v prireditveni prostor. Gornjesavski muzej Jesenice je izdelal koncept, ki je vključeval predstavitev industrijske in sodobne dobe, hkrati pa domačinom in obiskovalcem ponujal prostor druženja, kulturnega izražanja, možnost trženja ter prikaza njihovih izdelkov in pridelkov. Tako bi bil muzej v službi družbe in njenega razvoja, prevzel bi kulturno in gospodarsko vlogo. Predstavitev preteklosti s kritično refleksijo sedanjosti bi spodbudila ljudi, da bi uvideli, da obstajajo tudi različni pogledi na preteklost in sedanjost ter da se

je treba o njih pogovarjati. V tem konceptu bi muzej aktivno prevzel še vlogo kritičnega opazovalca sodobne družbe (V. PERKO 2014, str. 24), da bi njene posameznike spodbudil k odgovornemu ravnanju do kulturne dediščine, ljudi in okolja. Tako bi nastala ustanova kolektivnega spomina, kot pravi Tomislav Šola, ena od oporišč preteklosti, ki naj ne bo sama sebi namen, ampak v poduk in plemenitenje sedanjosti in bodočnosti (V. PERKO 2014, str. 9).

Gornjesavski muzej Jesenice je med nosilne stebre hale postavil konservirane stroje iz obratov jeseniške železarne. Središče postavitve je torej predmet, ki je bil izločen iz svojega okolja in prenešen v muzejsko stvarnost, tako je postal dokument tiste stvarnosti, iz katere je bil izločen (I. MAROEVIĆ 1993, str. 35). Predmeti so bili inventarizirani in o njih so bili pridobljeni ključni podatki, ki jih je muzej uporabil pri pisanju informativnih tabel v slovenskem in angleškem jeziku, dodana je fotografija predmeta v funkciji v prvotnem okolju. Nad predmeti so tudi velike povečave obratov, iz katerih so bili izločeni. Predmeti obiskovalcu posredno sporočajo o času, okolju in ljudeh. Povečav je 26; prav toliko, kolikor je nosilnih stebrov. Na njih so prizori iz delavskega vsakdana izpred več kot štiridesetih let, od avtobusne postaje, praktičnega pouka, čakalnih vrst pred vratarjem ob koncu delovnega dne do ljudi ob strojih.

Pogled na konservirano industrijsko dediščino v industrijski hali (Foto: Katja Žvan; Fototeka GMJ).

Do sedaj je ob podpori občine in Ministrstva za kulturo ter v sodelovanju z družbo SIJ Acroni obnovil in v prireditvenem prostoru razstavil dvanajst enot. Na začelju hale obiskovalce pozdravijo ozkotirni vagon s plavžarsko ponovco, dve parni lokomotivi in ena električna.

Na nasprotni strani hale pa je velika stenska poslikava – mural z umetniško upodobitvijo industrije z železniškimi vagoni, ognjem, jeklom, varilci in zobatimi kolesi. Pogled na več kot 300 m² velik mural je presunljiv, vzbudi pozornost slehernega obiskovalca industrijske hale in različna mnenja. Poslikava je delo poljskega uličnega umetnika Mariusza Warasa, ki je spoznal številne industrijske kraje v Evropi. Niso ga pustili ravnodušnega. Del svojega čutenja, navdihnjenega z industrijsko dediščino, je leta 2016 podal v svoji stvaritvi na Stari Savi. V njej je čutiti zastrašujočo razčlovečeno prihodnost. Opazna je razlika med

delavci na zahodni steni in delavci na vzhodnih stebrih. Na vzhodu je preteklost – nasmejani obrazi delavcev in stroji, ki so jih ljudje spoštovali. Z njihovo pomočjo so si zaslužili kruh, zato so jih pridno vzdrževali, popravljali, čistili, da bi še dolgo služili svojemu namenu. Na zahodni strani pa je prihodnost. Delavca na prvi pogled niti ne opazimo, zlit je z delovnim okoljem, vagonom, zobatim kolesom, vijakom. Obraz je zakrit s čelado in usmerjen v vagon, potiska ga po tiru v hrib. Zdi se, da se boji ustaviti, pogledati levo, desno, nazaj, vase, ker bi izgubil trenutek v poti naprej. Ko bi se ustavil, ne bi imel več moči zadržati vagona.

Poljski umetnik Mariusz Waras med izdelavo jeseniškega murala leta 2016
(Foto: Marko Mugerli; Fototeka GMJ).

Med zahodom in vzhodom, med prihodnostjo in preteklostjo, je sedanjost. V industrijski hali je to prostor za koncerte, razstave, tržnico, železarske igre in Jožefov sejem. Tudi Evropsko prvenstvo v košarki 2013 je doseglo Staro Savo. Tam je bila navijaška cona. Največja jeklarska družba v državi SIJ Acroni za svoja praznovanja pogosto izbere Staro Savo in prireditveni prostor. Med pomembnimi dogodki je tudi 150. obletnica Kranjske industrijske družbe, ki ji je uspel prehod iz fužinske v industrijsko proizvodnjo jekla in je vplivala na razvoj Gorenjske, Ljubljane in Trsta.

Zanimiva ideja je tudi, da bi halo uporabili sindikati za praznovanje 1. maja. Sestavni del praznovanja so budnica, zborovanje, izleti in pikniki v naravi. Obstajal je tudi običaj (danes že izumrl) krašenja strojev s pomladanskim cvetjem kot znak spoštovanja do dela in delovnega okolja. Morda bi ga obudili v muzeju s krašenjem industrijske dediščine.

V dobi industrializacije se je moral urbani razvoj prilagajati industriji, zato je bilo mesto prežeto z industrijskimi halami in obrati. Potem ko se je industrija umaknila na obrobje mesta, so na območju nekdanjih hal nastali nakupovalni centri, obrtne cone in zbirališča marginalnih skupin. Tam je bilo obiskovalcem težko pokazati nekdanjo bleščečo industrijo, ki je bila pokrovitelj izgradnje mestne infrastrukture, stanovanj, kulturnih in športnih društev. S preureditvijo industrijske hale v prireditveni prostor pa je bila mestu dana možnost, da pokaže svojo industrijsko dediščino in kulturo.

Praznovanje 150. obletnice Kranjske industrijske družbe v industrijski hali leta 2019
(Foto: Sandi Fišer; Arhiv Skupine SIJ).

Gornjesavski muzej Jesenice bi z industrijsko halo, zbirkami in stavbami na Stari Savi lahko postal ekomuzej. Vsak ekomuzej je nekaj posebnega, ni tipičnega primera (J. C. DUCLOS 1996, str. 16). Vsem pa so skupne štiri značilnosti (V. PERKO 2014, str. 73), ki jih muzej na Stari Savi zagotovo ima. Ima zbirke predmetov, fotografij, arhivskega gradiva, ki služijo družbi za ohranjanje lokalne in regionalne identitete. S svojo dejavnostjo budno in kritično spremlja kulturne, družbenopolitične, gospodarske in druge spremembe, ki jih prinaša moderni razvoj. Na Stari Savi se ob prireditvah srečujejo različne populacije ljudi. Zainteresirana javnost je povabljena na odbor za Staro Savo, da dajo pobude za nadaljnji razvoj. Organizirajo se prireditve, na katerih se pokažejo lastne kulturne, okoljske, gospodarske in druge vrednote.

Koncept industrijske hale kot stičišče preteklosti in sedanjosti še ni povsem zaživel. Razlogi so v ljudeh, v muzeju in prostoru. Muzejskih prireditev v hali se v glavnem udeležujejo šolske skupine, člani muzejskega društva, turisti in posebej povabljeni. Med domačini pa velikega interesa ni. Večje je zanimanje za sejemske prireditve. Ko je množica na prostoru, za njih pripravimo brezplačna vodenja in obisk muzejskih zbirk. A zopet velikega odziva ni. Zdi se, da imajo po Maslowu ljudje predvsem potrebe na nižji, manj pa na višji ravni. Med višje sodijo potrebe po spoznavanju, doživljanju in samouresničevanju (R. B. SOVA 2009, str. 6). Vendar so na primer programi na Ljudski univerzi dobro obiskani. Mogoče bi morali spremeniti način predstavitve in sam prostor. Za boljšo predstavitev bi bil dobrodošel avdiovodnik, da bi imel obiskovalec možnost tudi s slušnim medijem spoznati razmere v obratu, iz katerega je bil predmet. Vsekakor bi morali v takšne predstavitve vključiti nekdanje zaposlene, da spregovorijo o delu in zgodbah v posameznih obratih. Obisk muzejskih prireditev naj bi bilo zanimivo in ne naporno doživetje.

Več pozornosti bi bilo treba posvetiti udobju obiskovalcev. Hala je namreč izpostavljena eksogenim dejavnikom, zlasti vetru in mrazu. Poleg tega ni opremljena s stoli, ogrevalnimi

napravami in sanitarnimi prostori. Podobne razmere je v začetku 90. let 20. stoletja v svoji knjigi *Vzgoja in izobraževanje v muzejih in galerijah* naštevala Eilean Hooper-Greenhill, ko je govorila o dostopnosti oziroma nedostopnosti muzejev: »Obisk muzeja je lahko naporen tudi za zdravega človeka; lahko je utrudljiv in zahteva tako telesno kot duševno pripravljenost. Za osebe s posebnimi potrebami pa pomeni obisk muzeja pogosto nepremagljive ovire … Pogosto je premalo stolov in nobenih, celo najosnovnejših okrepčil.« (R. B. SOVA 2009, str. 6). Razlog za manjši obisk muzejskih prireditev tiči tudi v strahu, da bi se ozrli naokoli, vase in tako izgubili trenutek v poti naprej. Na ta način nam prej ali slej zmanjka moči. Ni škoda časa, ki ga preživimo v muzeju, saj ga ne izgubimo – zapomnimo si ga, poživi nam radovednost in navdihne življenje.

Viri in literatura:

BENEDIČIČ LAČEN, Irena, MUGERLI Marko, WAGNER Sara, ZUBITSKIY Andrey, ŽERDONER Branko (2019): *Od fužin do sodobnega jeklarstva. Ob 150. obletnici Kranjske industrijske družbe.* Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice.

DUCLOS, Jean-Claude (1996): Vloga ekomuzeja v razvoju muzeološke misli. *Muzeoforum, zbornik muzeoloških predavanj 1995/96.* Ljubljana: Zveza muzejev Slovenije, str. 5–25.

MAROEVIĆ, Ivo (1993): Vloga muzeologije ter njen odnos do temeljnih znanstvenih ved. *Muzeoforum, Zbornik muzeoloških predavanj.* Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, Zveza muzejev Slovenije, str. 35, 36.

MUGERLI Marko, TAHIR TORKAR Zdenka (2013): *Delu čast in oblast. Predelovalni obrati jeseniške železarne.* Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice.

MUGERLI, Marko (2017): Železarska dediščina na Jesenicah. Jesenice: Gornjesavski muzej Jesenice.

NIKOLIČ, Miroslav (1980): Kako so nastali predelovalni obrati v Hrenovici. *Železar*, leto XXIX, št. 25, Jesenice, str. 10.

PERKO, Verena (2014): *Muzeologija in arheologija za javnost: Muzej Krasa*. Ljubljana: Kinetik, zavod za razvijanje vizualne kulture.

SOKLIČ, Aleš (1995): Sto let elektroenergetike v Železarni Jesenice. *Jeseniški zbornik VII.* Jesenice: Muzejsko društvo Jesenice, str. 197–211.

STOPAR LIPEC, Mojca, BRAČUN SOVA Rajka, VODEB Vlasta (2009): *Dostopen muzej. Smernice za dobro prakso.* Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije.

Povzetek

Naloga muzej je, da med odsluženimi stroji industrijskih podjetij prepozna tehniško dediščino, poskrbi za ohranitev in predstavitev, ki bo izobraževala, vzgajala, spodbujala družbo k sodelovanju in h kreativnosti. Jeseniški muzealci so s prvimi pobudami o ohranjanju tehniške dediščine železarske industrije začeli že pred več desetletji in naleteli na posmeh in zmigovanje z glavo o smiselnosti njihovega početja.

Muzej je z dolgoletno kampanjo dosegel spremembe pogleda družbe na industrijsko dediščino. Kampanja je potekala na različne načine, in sicer z akcijami ob ogrožanju dediščine, s predstavitvijo vsebin na šolah, društvih, s prisotnostjo v medijih. Pomemben medij so muzejske razstave, zlasti medinstitucionalne. Gornjesavski muzej Jesenice pri svojem delu ni sam. Povezuje se z drugimi muzeji, ki prav tako hranijo industrijsko dediščino. Odmevna so bile medinstitucionalne razstave Naše tovarne, naš ponos, Živel 1. maj! Živel praznik dela ter Podobe dela. Prvo so pripravili gorenjski muzeji, zadnje dve pa ustanove povezane v društvu

Slovenska pot kulture železa. Pomena industrijske dediščine se zavedajo gospodarstveniki, arhitekti, kulturni ustvarjalci in lokalna skupnost. Gospodarska podjetja sodelujejo pri ohranjanju in obnavljanju industrijske dediščine. Arhitekti v snovanje prostorskih ureditev vključujejo detajle iz industrijske preteklosti. Kulturniki pa jo uporabljajo kot navdih novim stvaritvam.

Lokalna skupnost se je odločila kupiti in obnoviti industrijsko halo. Gornjesavski muzej Jesenice je med nosilne stebre postavil konservirane stroje iz različnih obratov jeseniške železarne. Stroji so v novem okolju postali dokument, pričevalci stvarnosti iz katere so bili izločeni. Nad predmeti so velike povečave obratov, delavcev ob strojih, ki dodatno dopolnjujejo sporočilnost industrijske dediščine. Gornjesavski muzej Jesenice je ob podpori občine, ministrstva za kulturo in v sodelovanju z družbo SIJ Acroni obnovil in razstavil 12 enot, ki so razvrščene od vzhoda proti zahodu. Na vzhodu so stare lokomotive na zahodni steni pa je mural. V velikanski stenski poslikavi je čutiti zastrašujočo razčlovečeno prihodnost. Vidna je bistvena razlika med delavci v preteklosti, ki so nasmejani ob svoji strojih, in delavcem prihodnosti. Na prvi pogled ga sploh ne opaziš, je zlit z delovnim okoljem. Obraz je skrit pod čelado in usmerjen naravnost po tiru naprej. Zdi se, da se boji ustaviti, pogledati okoli in vase, ker bi izgubil trenutek. Med prihodnostjo in sedanjostjo, je sedanjost, prostor za prireditve, razstave, sejme in koncerte. Če si bomo vzeli čas, se zazrli v preteklost in sedanjost, lahko spremenimo prihodnost. Gornjesavski muzej Jesenice ima z industrijsko halo, svojimi zbirkami in stavbami na Stari Savi možnost postati ekomuzej. Na Stari Savi je možno spoznati identiteto kraja in srečati domačine. Poskrbeti je še treba za večje udobje obiskovalcev, zlasti v hali, in v muzejske predstavitve vključiti nekdanje zaposlene.

Summary

The role of museum is to recognize industrial heritage, preserve them and present them to the public for the purpose of education, cooperation and creativity. The museum workers from Jesenice started to preserve the industrial heritage of ironworks many decades ago. The people were laughing at them. They were talking, that their activities did not have sense.

The museum has changed the public opinion about industrial heritage with the long lasting campaign. The campaign included protests, presentations in the schools, in the different societies and in the media. They protested, when the heritage was threatened from destruction. The exhibitions are very important media, especially interinstitutional exhibitions. The Upper Sava Museum of Jesenice is not alone, it connects with other museums, which also preserve industrial heritage. The interinstitutional exhibitions: Our factories, our pride; The Images of Work and Happy labour day! Happy workers' day!, have been very successful. The public know our industrial heritage better than before. The first exhibition was made by all museums in Gorenjsko, and the last two were made by the museums, which are connected in society SPKŽ. Today the entrepreneurs, architects, cultural creators and local community are aware of importance of the industrial heritage. The companies cooperate with the museum and care to preserve and to restore the industrial heritage. The architects include details from industrial heritage in their spatial planning. The cultural creators get ideas for their new creations.

The local community Jesenice decided to buy and rebuild old industrial hall in settlement Stara Sava. The Upper Sava Museum of Jesenice has set up the restored machines from different plants of Ironworks Jesenice between the supporting pillar of the industrial hall. The machines became witnesses of the reality, from which have been taken. Through the photographs near the machines come to life the images of plants and workers in front of us. The Upper Sava Museum of Jesenice has restored with help of local community Jesenice, Ministry of Culture of the Republic

of Slovenia and Company SIJ Acroni twelve machines and set up in the hall from the east to west. On the east side are based steam locomotives and the old wagons. On the wall on the West side visitors can see the mural with the frightening and dehumanized future. Everybody can see the difference between the workers with smiling face in the past and workers in the future. Their faces are not visible, they are as a part of machines. They are afraid to stop because they will lose the moment in time. Between the past and the future is the present, space of events, exhibitions, fairs and concerts. When we will take a time to see the past and the present, we are capable to change the future. With the industrial hall, collections and buildings in Settlement Stara Sava the Upper Sava Museum of Jesenice has a chance to became ecomuseum. Stara Sava is space, where the visitors have a chance to know the identity of town and meet the locals. They have to do many things, that visitors feel comfortable in the hall. In their presentations they have to include former workers.

II. Interpretacija kot način, da muzeji spregovorijo

Metka Fujs
Pomurski muzej Murska Sobota
e-naslov: metka.fujs@guest.arnes.si

Med razstavo zbirk in kronološko razstavo, med muzejem izbranih skupin in socialno pravičnim muzejem / *Between exhibited collection and chronological exhibition, between selected groups museum and socially just museum*

Izvleček
Članek je strnjen pregled skozi razstavno dejavnost Pomurskega muzeja Murska Sobota od muzeja zbirk do muzeja, ki se s svojimi razstavami trudi biti socialno pravičen. Po nekaj splošnih ugotovitvah sledi prikaz razvoja razmišljanja avtorjev in same govorice muzeja, ki se odraža v stalnih in občasnih razstavah.

Ključne besede: razstave, pristopi, razvoj misli

Abstract
This article is a complex overview through Pomurje Museum Murska Sobota exhibition activity from exhibited collections to a museum, which with its exhibitions is trying to be a socially just one. After some general conclusions it continues with the display of author's thinking and the museum's language itself, as shown in permanent and occasional exhibitions.

Keywords: *exhibitions, approaches, thoughts development*

Leta 2007 smo v novem ustanovitvenem dokumentu Pomurskega muzeja Murska Sobota zapisali tedaj sprejeto, precej dolgo, poslanstvo tega muzeja:
»*Pomurski muzej Murska Sobota je osrednja regionalna ustanova za varovanje premične kulturne dediščine na območju Pomurja. Njegovo poslanstvo je kompleksna muzejska dejavnost, ki obsega evidentiranje, zbiranje, raziskovanje, dokumentiranje, varovanje, izobraževanje in različne oblike predstavljanja vseh vrst materialne in duhovne kulturne dediščine, ki so jo od prve naselitve do danes ustvarili prebivalci te pokrajine. V njej so prepleteni kulturni vplivi sosednjih pokrajin in držav ter enkratna ustvarjalnost, ki izvira iz etnične, nacionalne in verske raznolikosti, kakor se je oblikovala skozi stoletja v današnji čas.*«

Tretjina poslanstva je namenjena definiranju ožjega kulturnega območja, v katerem muzej deluje, kar je za tovrstna poslanstva precej nenavadno, vendar se nam je zdelo pomembno poudariti prav to. Izpostaviti smo želeli svoje mesto znotraj regije v odnosu do kulturne dediščine, ki so jo na tistem območju ustvarili njeni prebivalci z lastnim delom in ustvarjalnostjo ter pod vtisov kulturnih vplivov od drugod.

Čeprav govorimo o zbiranju, hranjenju, raziskovanju in predstavljanju, osnovna enota muzeja – zbirka, ni nikjer posebej omenjena. Govorimo o vseh vrstah materialne in duhovne kulturne dediščine, ustvarjene od naselitve do danes. Brez omejitev, brez v naprej določenih kriterijev in brez omembe osnovne zbirke Prekmurskega muzejskega društva, na kateri je muzej nastal veliko prej, preden smo zapisali to poslanstvo. Bere se kot precej demokratično izhodišče v tem delu poslanstva, ki pa je tudi omejeno zgolj na kulturno dediščino. Narave, tehnoloških dosežkov in gospodarsko-družbenega razvoja v njem ni, čeprav je vse to še kako pomembna tema v muzeju. Vpliv naravnega okolja na način življenja, obvladovanje ali interpretiranje narave in naravnih pojavov, razvoj gospodarskih panog in političnega okolja, vpliv tega na socialna in splošno družbena razmerja, na gibanje prebivalstva in na koncu koncev na oblikovanje kulturnega okolja. Vse to je tema muzeja, pa je ni nikjer v poslanstvu. V poslanstvu tudi ni ničesar o demokraciji, o odnosu med muzejem in njegovimi uporabniki. Govorimo o izobraževanju, ki ga muzej nudi, nič pa o učenju, o pridobivanju izkušenj, o vključenosti, ničesar o zadovoljstvu, ki naj bi ga v muzeju našli njegovi uporabniki. Ničesar o navdihu, ki bi posameznike in skupine usmerjal k pozitivnim družbenim spremembam v lokalnem okolju in v širši skupnosti in na koncu koncev k definiranju in aktivnemu ohranjanju lastne identitete. Vsi navedeni elementi povezovanja in komuniciranja med muzejskimi zbirkami, muzejem in njegovimi uporabniki, ki so postali tako pomemben del sodobnega muzejskega okolja v zadnjih skoraj treh desetletjih, nimajo odziva v poslanstvu našega muzeja.

Skozi kratko analizo poslanstva sem se želela približati temam in oblikam razstav, ki smo jih v zadnjih desetletjih postavili na ogled v Pomurskem muzeju z osnovnim namenom, da v poslanstvu najdem izhodišče za razstavno politiko muzeja. Pa sem našla le pregled osnovnih dejavnosti muzeja, ki so skoraj enake v vsakem muzeju na svetu, in opis kulturnega okolja, iz katerega se je oblikovala in se oblikuje muzejska zbirka.

Ugotovila sem lahko le, da smo kustosi/avtorji razstavam ter interakciji muzejskih zbirk in izbranih tem z okoljem posvečali veliko več razmisleka, kot smo to znali strniti v poslanstvu muzeja. V letih, preden smo ga zapisali takšnega, kot je, in v letih po tem. V poslanstvu smo se trudili izpostaviti reprezentativne elemente, ki označujejo mesto muzeja v njegovem okolju, elemente, ki so njegova stalnica, pa smo morda zgrešili cilj. Če muzejska zbirka, povzeto po definiciji brnske muzejske šole, predstavlja zaščiten reprezentativni del realnosti neke družbe, je del njenega kulturnega spomina, muzej, kot institucija, to ni. Muzej se definira skozi svojo vlogo pri ustvarjanju zbirk, predvsem pa se definira skozi komunikacijska orodja, ki jih vzpostavlja s svojimi uporabniki. Tako pri ustvarjanju in umeščanju zbirk v širši družbeni kontekst kot pri razstavah, ki so še vedno najpomembnejše

komunikacijsko orodje muzeja. Ni dvoma, da se bomo morali o tem, kdo smo kot institucija danes in kaj želimo biti v prihodnosti, še pogovarjati, da bo tisto, kar bomo zapisali v morebitno novo poslanstvo, resnično strnjena identifikacijska oznaka našega muzeja. V naslednjih dveh letih naj bi končali temeljito prenovo stalne razstave v gradu v Murski Soboti, ki smo jo naslovili *Ljudje ob Muri,* in morda bo razprava, ki nas vodi skozi snovanje in postavljanje razstave, na koncu vzpostavila novo razvojno paradigmo Pomurskega muzeja za naslednje desetletje ali več.

Prvotno je bilo mišljeno, da se bom v preglednem prispevku predvsem omejila na razstave Pomurskega muzeja, za katere smo avtorji prejeli Valvazorjeva odličja. Nagrajene razstave naj bi bile namreč model uspešne interpretacije dediščine in najboljši, viden izraz tega, kako muzej deluje. Toda število nagrad je omejeno in včasih nagrada ne prispe v roke avtorja, ki bi si jo morda zaslužil, ker ga pač nihče ni nominiral. Tudi izkušnje in okusi tistih, ki odločajo, so del celotnega procesa dodeljevanja nagrad. Iz lastne izkušnje pa lahko na koncu odkrito ugotovim, da ni nujno, da se je nagrajeni projekt izkazal za uspešnega v svojem najpomembnejšem delu: v odzivu publike. Bodisi v velikem številu obiskovalcev, bodisi v doseganju ciljnih publik, ki naj bi jih razstava nagovarjala s svojim sporočilom. To se je zgodilo zato, ker morda vendar ni bila tako dobro in celovito načrtovana, kot smo mislili. Nagovarjali smo publiko z drugačnimi pričakovanji, okusom, predznanjem, ker se nismo potrudili, da bi ta pričakovanja vključili v sam proces nastajanja razstave. Ali pa je bil odziv slabši od pričakovanega, ker razstave enostavno nismo znali na pravi način medijsko ponuditi in promovirati. Razstave so poleg drugih oblik komuniciranja pomemben del muzejske govorice. Vsako nagovarjanje pa je učinkovito le, če sproži na drugi strani tudi odziv. Želeno je seveda, da sproži dober odziv, ki se ne kaže samo v pohvalah kolegov in stroke, ampak tudi v povečanem zanimanju obiskovalcev in uporabnikov.

V Pomurskem muzeju smo imeli v preteklih letih nekaj kvalitetnih razstav, ki so vsebinsko celovito zajele posamezne teme ali zbirke, za katerih pripravo in izvedbo smo porabili veliko denarja in časa. Bile so to razstave z vsem potrebnim spremljajočim aparatom: poglobljenim proučevanjem, dolgotrajnim restavriranjem gradiva, kvalitetnim oblikovanjem, pospremljene s publikacijami in povezanimi programi, pa so imele povprečen obisk. Bile pa so tudi druge razstave, ki smo jih naredili z bistveno manj napora ali finančnega vložka, pa so bile zelo dobro obiskane in medijsko odmevne. Za uspešno razstavo v glavnem veljajo že zdavnaj preizkušeni standardi: dobro zastavljena vsebina oz. sporočilo, kvalitetno zaščiteno in urejeno razstavno gradivo, jasne informacije, domišljena predstavitev in splošna dostopnost. Včasih razliko naredi le to, da znamo ujeti pravo obletnico, pravo mesto znotraj učnih načrtov in obšolskih dejavnosti, dobro turistično sezono ali nagovoriti pravo skupino.

V Pomurskem muzeju je pogosto največja težava tega, da razstava ne doseže publike v tako velikem številu, kot smo morda pričakovali, ta, da avtor potem, ko je naredil vse, da razstava stoji, pogosto omaga in nima dovolj energije ali navdiha, da bi se bolj posvetil povezanim vsebinam. Še posebej, če te niso bile predhodno do potankosti programsko načrtovane. V majhnem muzeju, kjer si nekaj oseb deli veliko nalog in kjer mora avtor po otvoritvi dalje aktivno sodelovati pri organizaciji vodstev, predavanj, igralnic, delavnic, informiranja, oglaševanja in promocije, se nemalokrat zgodi, da opravi le del teh nalog. Po otvoritvi je pogosto že v nekem drugem projektu, dela na zbirki, na terenu, piše ali ureja publikacije, ali pa že pripravlja drugo razstavo. V majhnem muzeju ni ljudi in ne sredstev, da bi ob nastajanju razstave vzporedno nastajal tudi program promocije in prodaje. Večino razstav in publikacij v Pomurskem muzeju delamo brez oblikovalcev, opremo sami recikliramo, oglaševanja skoraj ne naročamo, zanašamo se na odzivnost medijev na naše aktivno, vsestransko delovanje. Včasih pa, kot rečeno, tudi ves velik finančni vložek ni merilo za javno uspešnost projekta.

Po nekaj splošnih ugotovitvah se bom sprehodila skozi pristope do stalnih in občasnih razstav, ki smo jih v zadnjih desetletjih delali v Pomurskem muzeju in kažejo na zanimiv razvoj razmišljanja avtorjev in same govorice muzeja. Do devetdesetih let 20. stoletja smo imeli v gradu Murska Sobota, kjer je sedež muzeja, stalno razstavo zbirk, ki smo jo dopolnjevali in širili, tako kot so v muzej prihajali novi kustosi, ki so prevzemali skrb za posamezne zbirke. Osrednji del takratne stalne zbirke je bil baročni salon, v katerem je bilo na ogled še nekaj preostale grajske opreme zadnjih plemiških lastnikov, ki na veliki dražbi leta 1930 ni bila razprodana ter se je ohranila med vojno in v letih po njej bolj naključno kot načrtno. V popolnem neskladju z njo je bila etnološka zbirka, ki je bila na ogled v prostorih pred in za salonom. V njej so bila razstavljena različna kmečka orodja, oprema podeželskih hiš, noša, rokodelski izdelki ter izbrani predmeti, ki so kazali na običaje in navade. V to neskladje je bila v sozvočju s tedanjimi političnimi pričakovanji postavljena zbirka NOB, izbor črno-belih fotografij in dokumentov, nalepljenih na sivo pobarvane panoje na univerzalnih nosilcih, ter nekaj redkih predmetov. Svoje mesto v stalni razstavi pa je imela tudi likovna zbirka del pomurskih umetnikov 20. stoletja. Postavitev arheološke zbirke s pretežno naključno najdenimi predmeti iz naselbin in pridobljenimi z zaščitnimi izkopavanji antičnih gomil je bila prvič izvedena po načrtih izbranega arhitekta. S steklenimi stenami, za katerimi so se na posebnih podstavkih in policah vrstili zloženi arheološki predmeti, dopolnjeni z legendami, oblikovno ni zaostajala veliko za ničemer, kar nam danes ponujajo velike steklene vitrine sodobnih arheoloških razstav. Le grafična izvedba informacij je bila slabša, ker pač še nismo stopili v računalniški čas.

V začetku devetdesetih let 20. stoletja se je veliko spremenilo, muzej je dobil nekaj novih zaposlitev, nova muzeologija, ki je poudarjala pomen interpretacije in potreb javnosti, je bila na pohodu že nekaj časa in je našla pot tudi v slovenski prostor, inšpekcija pa je zaradi neustreznih električnih instalacij zaprla del gradu v Murski Soboti. Slednje smo v muzeju izrabili in v investicijo vključili tudi načrt nove stalne razstave. V ospredju razprave o vsebini nove razstave je bila misel, da muzejske pripovedi ne delajo samo predmeti, ampak z njimi povezane zgodbe, ki jih s širšim raziskovanjem zbirk in prostora lahko okoli njih oblikujemo kustosi. Torej ne predmeti sami po sebi ampak kontekst, v katerega jih postavimo.

Muzeji so skozi zgodovino zrasli na preostankih arheoloških najdišč, na preostankih ljudskega izročila in bivanjske kulture, na preostankih obrti in industrijskih obratov, na dosežkih likovne, literarne ali filmske ustvarjalnosti, na rezultatih mnogih ved in družbenih sprememb, kot opomin človeških tragedij, kot spomin porazov in zmag, kot prikaz izjemnih dosežkov, zrasli so kot pripovedovalci zgodovine krajev, pokrajin, držav, ljudstev, narodov, socialnih skupin … Splošen regionalni muzej, kot je naš, ki v svojih zbirkah hrani dele vsega naštetega, ima priložnost in na koncu koncev nalogo, da celovito razmišlja o območju, v katerem deluje, in na ta način postavlja dediščino in dognanja raziskav v kontekst aktualnega življenja oz. aktualne ustvarjalnosti. Lahko samo povzamem po muzejski teoriji, da se pač muzeji definirajo prek vloge v družbi, da predmeti, institucije in njihova dejavnost niso vrednost sami po sebi, niso cilj, ampak so proces, ki ustvarja muzeje. V tem procesu muzeji interpretirajo notranjo vrednost predmetov, interpretirajo običaje, navade, dogodke in prek tega tudi okolje samo, v katerem predmeti nastajajo in se odvijajo določeni procesi.

Mirno lahko tudi zaključim, da se nam takrat v devetdesetih letih razprava ni v celoti izšla v skladu z zgornjimi ugotovitvami. Hitro smo se namreč znašli v »konfliktu« z zagovorniki mnenja, da je treba na stalno razstavo dati najboljše in najlepše, kar imamo, in ne nabirkov z Dinosa, ter zagovorniki mnenja, da na razstavo sodi eno in drugo, če se je skozi proces muzealizacije pokazalo, da gre za »reprezentativni del realnosti družbe«. Ampak, ker je pač proces tisti, ki dela muzeje in je stalna razstava pomemben odraz stanja zbirke, dosežkov raziskav, komunikacijskih znanj in interpretativnih sposobnosti več avtorjev (kustosov in

oblikovalcev), je končni izdelek v najboljšem primeru največ, kar vsi v tistem trenutku lahko naredijo skupaj. Stalne razstave smo se tedaj lotili bolj konvencionalno, kot smo v začetku načrtovali z zavestjo, da bo pač stala dlje časa in mora v bistvu služiti kot orodje vsem, ki bodo na njo prihajali po informacije ali se zaradi istih na njo vračali. Takrat seveda nismo mislili, da bo stala več kot dvajset let in bodo skozi njo šle generacije šolarjev, turistov in drugih obiskovalcev. Dobili smo kronološko razstavo, ki nas je peljala skozi zgodovino pokrajine od začetkov poselitve do sodobnega časa. Prepletli smo predmete iz različnih zbirk in vzpostavili pripoved, ki je bila s prepoznavno oblikovalsko rešitvijo (v tej še danes po 22 letih kot povezovalni moment izstopajo »futuristične« bele ovalne vitrine s pokrovi iz pleksi stekla) zelo enostavna, čista in jasna. Dosežkom in dogodkom, o katerih nismo imeli gradiva, pa smo jih prepoznali kot pomembne za celovitost pripovedi, smo namenili rekonstrukcije, avdio ali filmske zapise ali jih zgolj tekstovno omenili. Kljub striktnemu kronološkemu pristopu je velik del življenja še vedno ostal izven pripovedi in izkušnja je, da kakorkoli stvar obrneš, bo vedno nekaj ali nekdo ostal izven. Za muzej je bilo pomembno predvsem to, da smo uspeli z razstavo z obrobja dogajanja stopiti v osrčje skupnosti, v kateri delujemo in postali tudi v širšem prostoru bolj prepoznavni kot muzej. Zaradi pripovedi same, obsežnega kataloga, ki je postal nekakšen strnjen učbenik prekmurske zgodovine, predvsem pa zaradi nagrad, ki smo jih prejeli: Valvasorjevega odličja avtorjem in posebnega priznanja EMYA (Evropean Museum Year Award – Evropski muzej leta), v utemeljitvi katerega so zapisali, da smo v muzeju z domišljijo ustvarili razstavo, v kateri se prepleta didaktična interpretacija s čustvenimi elementi. Zanimivo je, da stalni razstavi v času njenega nastajanja nismo uspeli dati imena in smo jo odprli kot *Stalno razstavo.* Šele pozneje je v nekem promocijskem gradivu prejela ime *Med preteklostjo in prihodnostjo*, ki ga je nosila do sedaj, ko jo postopoma podiramo in nadomeščamo z novo stalno razstavo, ki pa ima že v času nastajanja svoje ime.

Stalna razstava do 1990 (Foto: PMMS).

Stalna razstava, 1997 (Foto: T. Vrečič).

Postati prepoznaven se nikoli ne zgodi v enem koraku in tudi, če te opazijo zaradi enega projekta, to dolgoročno ne pomeni, da si za nekaj časa lahko oddahneš. Še vedno je potrebno veliko dela, programov, projektov, nastopanj, pravih idej, domišljije in splošne prisotnosti vseh muzejskih kolegov, da skupnost prepoznava delo muzeja kot nekaj, kar se dogaja v njenem interesu. Odzivi okolja pa so vedno presenetljivi. Enkrat si na odru drugič, daleč pod njim.

Paradoks stalne razstave, ki je skupaj s prenovo objekta, skupnost nekaj stala, vendar bila povratno med publiko in stroko zelo dobro sprejeta, večkrat nagrajena in tudi dobro obiskana, je ta, da smo po zaključenem projektu padli iz vseh financiranj. Vsi so nas hvalili, se hvalili z nami, istočasno pa menili, da so svoje obveznosti do institucije zaključili. Tu gre iskati enega od pomembnih razlogov, da naše stalne razstave stojijo preko vseh mej vsebinske, interpretativne in tehnološke vzdržljivosti. Drugi razlog je v tem, da muzeji nismo politično organizirane institucije, ki predstavljajo vsakokratno uradno misel, ampak smo del sodobne ustvarjalnosti ali celo prevratništva. V demokratični družbi naj javno financiranje ne bi izključevalo svobodnega interpretiranja in upati je, da nobeden od naših muzejev ni v situaciji, da bi se moral s svojimi interpretacijami posebej dobrikati komurkoli. Muzeji se pač moramo vedno truditi, da smo in ostajamo del svobodomiselnega, neodvisnega, avantgardnega okolja, tudi če nam to vedno ne uspeva.

Ohraniti institucijo in nivo dela, ki smo ga vzpostavili ob sočasnih težavah s statusom, ki je bil posledica zakonskih sprememb, ni bilo lahko. In še vedno ni. Da ohranjamo proračun, smo že 20 let vključeni v mnoge projekte, v katerih smo vzpostavili širše mednarodno sodelovanje in iz katerih smo uspeli financirati raziskovanje, restavriranje, manjše investicije ter vzpostavili več načinov interpretiranja in komuniciranja dediščine skozi publikacije, filme, delavnice in razstave. Vse kar tvori celovit proces učenja v muzeju in preko muzeja. Se pa zelo težko borimo v konkurenci raznih agencij in razvojnih centrov, ki so jih v glavnem ustanovile občine in jih zanima zgolj izraba kulturne in naravne dediščine v procesu pridobivanja sredstev, ne pa tudi njeno profesionalno varovanje in interpretiranje. Za razliko od mnogih evropskih držav, kjer je pomoč in učinkovita profesionalna podpora muzejskim projektom za pridobitev evropskih virov financiranja zagotovljena na nivoju regij in države, smo pri nas institucije več ali manj prepuščene same sebi, svojim omejenim zmogljivostim in predvsem iznajdljivosti.

Pa naj se vrnem k razstavam. Preden smo uspeli dotedanja vedenja in izkušnje strniti v govorico tedaj nove stalne razstave, je prelom v razmišljanju pomenilo iskanje povezav med eksaktno temo razstave s sodobnimi oblikami ustvarjalnosti, kar se je manifestiralo v dveh arheoloških razstavah: *Antični pokop v Prekmurju* in *Oloris.* Slednja je bila od začetka devetdesetih let do pred nekaj leti stalna razstava v Galeriji-muzeju Lendava. Avtorica se je odločila, da bo odprtje razstav povezala s scenskima nastopoma, nastalima na osnovi izvirnih scenarijev in koreografij. Posnetek predstav je bil tudi sestavni del postavitve in je na izviren umetniški način pripovedoval o času in družbi, v katerih so predmeti nastali. Podobno pot je z izvirno gledališko predstavo, ki je spremljala razstavo del romantičnega slikarja 19. stoletja Alojza Eberla, ubral kolega umetnostni zgodovinar. V letih 2002 in 2012 sem v razstavi o času *Na prelomih tisočletij,* ki je bila nagrajena z Valvasorjevim priznanjem, ter o vratih oz. odkritih in zakritih stanjih *Odkrito/zakrito,* vključila tudi nabor izvirnih kratkih dokumentarno-igranih filmov, ki so bili naročeni in izdelani namensko za to, da se vrtijo na razstavah, dopolnjujejo njuno pripoved in so na digitalnih nosilcih tudi del publikacij. Razstavi nimata klasičnega kataloga, ampak sta spremljajoči publikaciji zbornika razprav različnih avtorjev na določeno temo z dodanim katalogom razstavljenega gradiva. Avtorji prispevkov niso le strokovnjaki s področja običajnih muzejskih ved, ampak tudi fiziki, psihologi, arhitekti, strokovnjaki za medije in drugi.

V Pomurskem muzeju svojo razstavno dejavnost povezujemo z vlogo muzeja pri razvoju skupnosti in regije. Enako kot materialnim ostankom preteklosti se posvečamo pripovedovanju o svetu zunaj te materialnosti, zaradi česar se nam zdi tako pomembno sobivanje snovne in nesnovne dediščine in povezovanje le-te s sodobno likovno in literarno ustvarjalnostjo. Zavedamo se npr., da je prekmurski jezik pomemben del naše kulturne dediščine, zaradi česar avtorji razstave in publikacije pogosto naslovijo v prekmurščini kot *Tü mo*, *Kelti so tüdi tü*, *Prišo je glás*, *Če klonkaš se ti odpre* …

Tü mo, 2013 (Foto: T. Vrečič).

Občasne razstave izbranih zbirk običajno povežemo z dokončanjem restavriranja in celovitega raziskovanja, kar nam omogoča, da lahko zbirke, ki jih hranimo, postavimo v širši kontekst okolja, v katerem so nastale ali v katerega so bile pridobljene. Katalog celovite zbirke je seveda pomemben spremljajoči del takšne razstave. Primer je razstava *Umetnine iz Prekmurja,* katere avtor je bil nagrajen z Valvazorjevim priznanjem za način, kako je pokazal vpetost tega dela slovenskega ozemlja in njegove kulturne dediščine v širši srednjeevropski kontekst umetnosti med gotiko in modernizmom. Podobno logiko interpretiranja predmetov z rekonstrukcijami in kulturno-zgodovinskimi primerjavami znotraj širšega prostora imajo arheološke razstave, ki se na različne načine lotevajo časa prazgodovinske, rimske in srednjeveške poselitve. V zadnjih dveh desetletjih smo na območju Prekmurja opravili obsežna arheološka raziskovanja, ki zaradi gradenj na območjih arheoloških najdišč še vedno potekajo. Gradivo, ki je prišlo v zbirko muzeja in še vedno prihaja, je enkratno in nam odpira mnoga do sedaj slabše poznana obdobja naše preteklosti. Zelo hitro smo se naučili, da nič ni takšno, kot se odstira v prvem hipu, in da vsaka enostranska interpretacija slej ko prej izgubi svojo moč: zato, ker območij sivih lis ni, so le območja, ki jih poznamo bolje ali ne. Zato, ker je oddaljenost od političnih, gospodarskih in kulturnih središč ali tokov, ki ji gre pripisati določeno stanje v tako prepletenem prostoru, kot je evropski, največkrat le prenos nekih trenutnih stisk v širši zgodovinski kontekst, resnica pa je povsem drugačna. Muzeji imamo zaradi metod in tehnik, ki so nam na voljo, pri sledenju ali iskanju resnice ter njenem interpretiranju neskončne možnosti.

Čist moraš s tega sveta, 2011 (Foto: T. Vrečič).

Tukaj so še druge tematske razstave, katerih cilj je celovita obdelava nekega časa, običajev navad, praks. Te razstave so prav tako običajno odraz celovite večletne raziskave kustosa ali več raziskovalcev v muzeju in izven muzeja. Primer takšnih sta etnološko-antropološki razstavi: *Čist moraš s tega sveta,* o spodnjem perilu, higieni in lepotnih idealih v Pomurju, in *Čez ta prag me bodo nesli, ko zatisnil bom oči* o smrtnih šegah in pogrebnih praksah v Pomurju in Porabju. Obe spremljata obsežni tematski študiji avtorice z natančnim katalogom delom. Stoletnici prve svetovne vojne smo podobno, kot mnogi drugi muzeji, namenili zgodovinsko razstavo *Prišo je glás, Prekmurci v vojni 1914-1918*, ki pa je bila del širšega projekta več avtorjev, v okviru katerega smo izdali katalog razstave, zbornik razprav

več domačih in tujih avtorjev, zgoščenko z novo priredbo skladbe, katere zapis smo našli v arhivu, ter tri monografije: *Padli in pogrešani, Odlikovanci* in *Fotografije.*

Kot kustosinjo me že dolgo zanimajo razstave, v središču katerih je neka zelo splošna tema: voda, most, čas, vrata ..., ki je rdeča nit pripovedovanja, okoli nje pa se vrti vse, kar lahko v naravnem okolju, v okolju materialne in nesnovne dediščine, v življenjskih zgodbah posameznikov minulega in aktualnega časa ter v sodobni ustvarjalnosti prispeva k učinkovitosti naracije.

Most je rdeča nit stalne razstave *Radgonski mostovi* o večplastnosti zgodovine in aktualnega življenja Radgone in njene okolice, ki stoji v prenovljenem Špitalu v Gornji Radgoni, in za katero smo avtorice prejele Valvazorjevo priznanje. Okoli mosta, ki povezuje dve državi in dva dela nekoč enega mesta, smo zgradile zgodbo, ki ima svoje drugo obličje v muzeju v Bad Radkersburgu v Avstriji. Gre za pripoved o naseljevanju, razvoju in družbenih slojih, o cerkvah in verovanjih, sobivanju dveh etničnih in narodnih skupin, o naravnih nesrečah, o medsebojni pomoči, o konfliktih in vojnah, o uničenju in ponovnem iskanju izgubljene identitete. V vsakem muzeju je pripoved drugačna, povedana na drugačen način, pa vendar je to ena zgodba, ki jo lahko obiskovalci skupaj z vodenim ogledom obeh delov mesta spoznajo v enem paketu, če kupijo skupno vstopnico. Pripovedovanja domačinov o mostu, o tem, kako vidijo sami sebe, kdo so, in o tem, zakaj se odločajo živeti na eni strani meje in delati na drugi strani, so pomemben del razstave, ki pripoved o zgodovini postavlja v aktualni čas.

Radgonski mostovi, 2014 (Foto: I. Benko).

Zaradi svoje večplastne naracije, svoje filozofije, povezave dediščine s sodobno umetnostjo in avtorjev iz različnih področij, ki so sodelovali pri razstavi in zborniku razprav, je mojemu okusu zgodovinarke, sociologinje in kustosinje najbolj pri srcu že omenjena razstava *Odkrito/zakrito.* Ideja za njo mi je dal Kafkin junak Josef K., ki blodi med vrati in odpira mnoga vprašanja pomena vrat: to, da so stavbno pohištvo, je samo eden od pomenov.

Radgonski mostovi, 2014 (Foto: T. Vrečič).

Svet, ki nas obdaja, je poln vrat, ki so resnična ali imaginarna. So vrata hiše, ki je dom, tovarna, zapor, svetišče, šola, bolnišnica, banka, so vrata države, vrata na vzhod ali zahod, so vrata, na katerih spremljamo junake ali jih postavljamo v njihovo čast, so vrata nesmrtnosti, vrata raja in pekla, vrata med dnevom in nočjo, so vrata svobode in nesvobode, vrata zavednega in nezavednega, vrata spoznanja in vrata teme ali nevednosti. Prehodi med prostori in stanji so realnost, ki določa načine bivanja ter človekove resnične in namišljene svetove. Pa še znotraj teh je neskončna množica prehodov. Prehodov, ki jih nikoli in nikdar ne bomo mogli razložiti, ker jih razlagamo zgolj iz svojega sveta. Ljudje, ki vidimo, ne vemo, kaj je slepota, dokler ne prestopimo praga teme. Natikamo si maske, enkrat karnevalske, drugič tako, da za narejenimi potezami obraza skrijemo resnična čustva. Celo življenje se človek spotika med željama: biti znotraj ali biti zunaj in to sta morda edini želji, ki nikoli ne usahneta.

S povzeto vsebino razstave sem želela le povedati, da je vse, kar nas obdaja, lahko tema razstave ali kakšne druge oblike muzejske interpretacije. Muzej ne nagovarja namišljenih obiskovalcev brez izkušenj, ki iščejo zgolj neko univerzalno lepoto v muzeju. Tudi če to ignoranco nadgradimo z raznolikimi programi in aktivnostmi, še vedno nastopamo s pozicije razlagalcev znanja manj izobraženim na konkretnih področjih. Muzej naj ne bi nagovarjal izbranih ciljnih skupin, ampak naj bi zbiral, raziskoval in razstavljal z zavestjo socialne stvarnosti in vedenjem, da ljudje v muzej prinašajo svoje lastne izkušnje in znanja, ki lahko v tistem trenutku, ko prestopijo prag muzeja, postanejo izkušnja muzeja. Delovati v takšnem duhu socialne pravičnosti je seveda zelo naporno in se nam velikokrat ne izide. Kdaj pa kdaj pa tudi se in sodelovanje nam daje zanimive odgovore ter seveda odpira nove in nove poti.

Na nekem zborovanju pred 20 leti sem svoj prispevek naslovila *Kustos gibalo in filozofija muzeja* in še vedno dejansko mislim, da se v muzeju vse začne in konča pri kustosu. Pomembno je namreč, da predvsem kustosi dojamemo, da so umetnostna zgodovina,

Odkrito-zakrito, 2012 (Foto: T. Vrečič).

arheologija, etnologija, zgodovina ali znanost na sploh le načini videnja predmetov in razlaganja njihove rabe ali družbenih pojavov. Zbirke niso last kustosov, ampak so del skupne baze v muzeju zbranega znanja, ki ga uporabljamo pri interpretaciji in dopolnjujemo z aktualno izkušnjo iz okolja. Danes me kot kustosinjo in kot direktorico v muzeju predvsem zanima, kakšne odgovore nam muzej s svojim pogledom na preteklost ponuja za sedanjost. Kaj nam ponuja kot kažipot skozi družbeno dogajanje in lažjo orientacijo v življenju.

Vsaka raziskava, razstava, vsak program, ki danes pride iz muzeja, naj bi temeljil na socialni stvarnosti. Vse, kar smo kadarkoli mislili, naredili in ustvarili, je naša kultura in naša resnica, ki ima vedno več obrazov.

Povzetek

Članek je strnjen pregled skozi razstavno dejavnost Pomurskega muzeja Murska Sobota od muzeja zbirk do muzeja, ki se s svojo razstavno govorico trudi biti socialno pravičen. Po nekaj splošnih ugotovitvah sledi prikaz razvoja razmišljanja avtorjev in same govorice muzeja, ki se odraža v stalnih in občasnih razstavah. Od stalne razstave nepovezanih muzejskih zbirk do kronološke razstave *Med preteklostjo in prihodnost*jo, o zgodovinskem razvoju pokrajine od začetkov poselitve do sodobnega časa. Slednjo postopoma nadomešča nova stalna razstava *Ljudje ob Muri,* ki v ospredje bistveno bolj postavlja naravo in človeka. Za razliko od stalnih, so pri občasnih razstavah avtorji bolj drzni in pregled teh, ki so bile drugačne, zaradi teme, pristopa ali tehnologije, to tudi potrjuje.

Summary

This article is a complex overview through Pomurje Museum Murska Sobota exhibition activity from exhibited collections to a museum, which with its exhibition's language is trying to be a socially just one. After some general conclusions it continues with the display of author's thinking and the museum's language itself, as shown in permanent and occasional exhibitions. Starting with permanent exhibition of disconnected collections all the way to chronological exhibition Between the past and the future, from historical development of the region since the first settlements till today's modern period. The later slowly replaced by new permanent exhibition People around river Mura, placing nature and people more in forefront. In comparison with permanent, authors are bolder making occasional exhibitions, and reviewing these, being different, thematically, in approach or technology is a confirmed.

Irena Lačen Benedičič, Saša Mesec
Gornjesavski muzej Jesenice,
Planinski muzej

e-naslov: irena.benedicic@gmj.si
sasa.mesec@planinskimuzej.si

Neverjetne gore / *Incredible Mountains*

Izvleček

Neverjetne gore so medmuzejski projekt gorenjskih muzejev, katerega koordinator je Gornjesavski muzej Jesenice – enota Slovenski planinski muzej, v njem pa sodelujejo Muzeji radovljiške Občine, Tržiški muzej, Medobčinski muzej Kamnik, Gorenjski muzej in Loški muzej Škofja Loka. Ker je obisk gora priljubljena dejavnost Slovencev in turistov v Sloveniji, se želijo muzeji približati obiskovalcem gora. Vsak izmed sodelujočih muzejev je v skladu s svojim poslanstvom pripravil občasno razstavo ali dopolnil stalno razstavo z gradivom, ki ga hrani na temo gora. Posebnost projekta je nova Gorenjska muzejsko-planinska transverzala, ki povezuje šest gorenjskih muzejev in 23 vmesnih vrhov oziroma koč. Transverzalo spremlja vodnik, ki obenem služi tudi kot katalog k razstavam posameznih muzejev: Na planincah luštno biti v Kamniku, Gora velikanov Lubnik v Škofji Loki, Prva Slovenca na Everestu v Kranju, Smučanje je raj na zemlji v Tržiču, Kranjska sivka je naša naravna dediščina v Radovljici in Planinski raj v Mojstrani. Edinstvena v projektu je vključitev v mednarodno igro Geocaching, v kateri igralci iščejo zaklade s pomočjo GPS navigacije. Udeleženci aktivnosti v projektu prejmejo nagrade, ki jih prispevajo muzeji in partnerji. V skladu z odzivom menimo, da obstaja interes za nadgradnjo projekta.

Ključne besede: Gore, transverzala, sodelovanje, geolov, razstave

Abstract

Incredible Mountains is an inter-museum project which involves six museums of Gorenjska: Slovenian Alpine Museum – Upper Sava Museum Jesenice as the project coordinator and Radovljica Municipality Museums, Tržič Museum, Intermunicipal Museum of Kamnik, Museum of Gorenjska and Škofja *Loka Museum as project partners. Since mountaineering is a popular activity of both Slovenes and tourists in Slovenia, the museums would like to address the visitors of mountains. Every participating museum mounted a temporary exhibition according to their mission or supplemented their permanent exhibitions with items related to mountains. The project is distinguished by the new Gorenjska museum-mountain trail which comprises six museums from the Gorenjska region and 23 surrounding mountain peaks or huts. The trail is equipped with a detailed trail guide which functions at the same time as the catalogue with some basic information about the museum exhibitions: Life in Kamnik Mountains in Kamnik; Lubnik, Mountain of Giants in* Škofja *Loka, The First Slovenians to Summit Everest in Kranj; Skiing is Paradise on Earth in Tržič, Carniolan Bee is Our Natural Heritage in Radovljica and Mountain Paradise in Mojstrana. Another unique feature of the project is the fact that the museums and selected mountain peaks are included in Geocaching, the international recreational activity in which participants use GPS navigation to seek containers called geocaches. Project activities participants are presented by awards donated by museums and partners. The activities so far have indicated the potential for further development of the project.*

Keywords: *Mountains, mountain trail, cooperation, geocaching, exhibitions*

Muzeji smo v času, ko ljudje posegajo po mnogih različnih virih zabave, učenja in dialoga ter delijo svoja dela, glasbo in zgodbe na svetovnem spletu, pred novimi izzivi (N. SIMON, 2019, splet). Kako privabiti obiskovalce v muzeje? Kako jih vključiti, da bodo njihov še kako omejen prosti čas »zaupali« programu muzealcev? S temi in podobnimi vprašanji smo se med letoma 2017 in 2019 soočali tudi koordinatorji in vsebinski oblikovalci projekta *Neverjetne gore*.

Medinstitucionalni projekt *Neverjetne gore* je skupni projekt šestih muzejev na Gorenjskem. V njem sodelujejo Gornjesavski muzej Jesenice – enota Slovenski planinski muzej, Muzeji radovljiške Občine, Tržiški muzej, Medobčinski muzej Kamnik, Gorenjski muzej in Loški muzej Škofja Loka. Vsi »gorenjski muzeji«, kot bomo sodelujoče imenovali v nadaljevanju prispevka, so pooblaščeni muzeji, ki so pridobili pooblastilo Vlade RS za izvajanje državne službe na območju Gorenjske (GOV.SI, 2019). Sodelovanje gorenjskih muzejev je že utečeno, vendar intenzivneje poteka od leta 2010. Kontinuirano na dve leti pripravljamo skupne razstave (*Izgnani z domov 1941–1945*, *Zakladi Gorenjske – Iz zbirk muzejev Gorenjske*, *Lirika črte* in *Naše tovarne, naš ponos – industrijska dediščina Gorenjske*). Določitev tokratne skupne teme je bila dogovorjena na aktivu direktoric muzejev, skriva pa se že v samem imenu pokrajine, ki povezuje sodelujoče: GOREnjska.

Gore so pomemben del slovenske narodne identitete. Nenazadnje je gora Triglav element kar dveh najpomembnejših slovenskih državnih simbolov: grba in zastave (P. MIKŠA, 2018, str. 15). Slovenske gore letno obišče 1,7 milijona obiskovalcev, pri čemer v hribe redno zahaja več kot 350.000 Slovencev. Planinska zveza Slovenije, katere glavna dejavnost je povezovanje 289 društev in zagotavljanje pogojev za planinstvo v Sloveniji ter mednarodnem prostoru, je imela v letu 2018 skupaj kar 58.413 članov različnih starostnih skupin, kar pomeni več kot 2,8 % vsega prebivalstva Republike Slovenije (PZS, 2019). Po podatkih Poročila o izvajanju državne javne službe v pooblaščenih muzejih v letu 2018 je pooblaščene muzeje obiskalo 1.241.232 obiskovalcev, kar je skoraj pol milijona manj kot gore.

Gorenjski muzeji si k doživljanju kulturne dediščine, ki jo hranimo, predstavljamo in interpretiramo, zagotovo želimo pritegniti nove, očitno številne obiskovalce planin in gora, v katere odhajajo z muzejskih parkirišč. To nam je uspelo z *Neverjetnimi gorami* v letu 2019. Rezultat povezovalnega dela je namreč edinstven muzejsko-planinsko-turistični produkt (projekt), ki smo ga pričeli ob 18. maju, Mednarodnem dnevu muzejev 2019, in bo trajal do septembra 2020.

Do sedaj smo pripravljali skupne razstave, tokrat pa smo se odločili za več razstav – vsak v svojem muzeju. Ker smo se z vsebino želeli približati obiskovalcem in ljubiteljem gora, smo naravno in kulturno dediščino predstavili ne samo v muzejih, ampak tudi v okolju – na vezni poti, ki vodi od muzeja do muzeja, po gorah. Slovenski planinski muzej, ki deluje v okviru Gornjesavskega muzeja Jesenice, je koordinator skupnega projekta. V njem so kot soavtorji sodelovali kustosi muzejev, ki delujejo na različnih kustodiatih oz. strokovnih področjih; ti so spretno prepoznali in izbrali izjemne zgodbe in predmete, soustvarili zanimiva besedila in pripravili aktivnosti za obiskovalce. Vsak od sodelujočih muzejev je pripravil razstavo, povezano s kulturno dediščino, ki jo hrani v skladu z osnovnim poslanstvom, obenem pa je vsebinsko močno vpeta v gore: *Na planincah luštno biti* v Kamniku, *Gora velikanov Lubnik* v Škofji Loki, *Prva Slovenca na Everestu* v Kranju, *Smučanje je raj na zemlji* v Tržiču, *Kranjska sivka je naša naravna dediščina* v Radovljici in *Planinski raj* v Mojstrani. Trije muzeji so z razstavo ob projektu *Neverjetne gore* dopolnili svoje stalne razstave, trije pa so pripravili nove občasne razstave.

Logotip projekta Neverjetne gore.

Posebnost tokratnega projekta je nova muzejsko-planinska transverzala, ki vodi od muzeja do muzeja. Zasnovala jo je zgodovinarka, muzejska svetnica Gorenjskega muzeja Jelena Justin, znana tudi kot avtorica planinskih vodnikov ter časopisnih in radijskih prispevkov. Pot je speljana po Karavankah, Kamniško-Savinjskih Alpah in Loškem hribovju, deloma po trasi Slovenske planinske poti. Nova t. i. Gorenjska muzejsko-planinska transverzala tako povezuje 23 vrhov oziroma koč in šest muzejev. Da se izognemo zahtevnejšim delom transverzale, se lahko odločimo tudi za obisk posameznih točk. Namen poti je, da iz muzejev vabimo k spoznavanju kulturne in naravne dediščine v naravi ter iz narave stopimo tudi v muzeje, kjer se v okviru razstav poučimo o edinstvenem okolju, ki nas obdaja.

Transverzala se začne v Mojstrani, v Slovenskem planinskem muzeju, kjer predstavljamo razvojni lok slovenske planinske, gorniške, alpinistične in gorskoreševalne zgodovine, prepletene z naravovarstvenimi in izobraževalnimi vsebinami. Ob tematiki *Planinski raj* se v okviru projekta *Neverjetne gore* sprašujemo, kako danes doživljamo gore. Si želimo nazaj v planinski raj ali hitimo v instantnega? S karikaturami Marka Kočevarja izpostavljamo pretirane vrline in situacije, ki tiho, nezavedno in vse pogosteje vstopajo v sodobni način življenja, kar se kaže tudi ob obiskovanju gora. Obiskovalcu pustimo, da sam ozavesti svoj način dojemanja planinstva in gora ter o tem razmišlja tudi po odhodu iz muzeja.

Pot iz Mojstrane vodi po Dovški Babi, Golici in Stolu do doma na Zelenici in Roblekovega doma na Begunjščici, od tam pa čez planino Prevalo do Drage in v Radovljico. V Čebelarskem muzeju v Radovljici je predstavljena bogata tradicija slovenskega čebelarstva: življenje in delo avtohtone čebele – kranjske sivke, najbolj tipična čebelja bivališča, čebelarsko orodje, čebelji proizvodi. V okviru projekta predstavljajo plemenilne postaje, kjer na odročnejših območjih poteka po standardnih metodah nadzorovano opraševanje matic.
Iz Radovljice pot čez Dobrčo vodi v Tržič, kjer Slovenski smučarski muzej na sodobni muzejski razstavi *Smuk!* predstavlja razvoj smučanja od prazgodovine do danes. Razstavljene so številne smuči, od bloških do najsodobnejših. Posebno mesto na razstavi imata smuka na Zelenici in domačin Bojan Križaj, ki je tam začel svojo smučarsko kariero.

Iz Tržiča gre pot na Kriško goro, Tolsti vrh, Storžič, Srednji vrh, s Cjanovce na Sveti Jakob pa do Zoisove koče na Kokrskem sedlu, na Kalško goro in po Kalškem grebenu na

Vrh Korena ter čez Košutno na Veliko planino. Ta je predstavljena v Medobčinskem muzeju v Kamniku, ki domuje na gradu Zaprice ter hrani največjo zbirko velikoplaninske pastirske dediščine iz zapuščine Vlasta Kopača in arheološko gradivo, ki je bilo v zadnjih desetletjih izkopano na območju Velike planine. Razstava *Na planincah luštno biti* tako odkriva življenje na kamniških planinah od najstarejše sledi človekove prisotnosti na Veliki planini iz mlajše bronaste dobe vse do danes.

Iz Kamnika pelje pot do gradu Khislstein v Kranju, kjer je v Gorenjskem muzeju na ogled fotografska razstava, posvečena 40. obletnici legendarne jugoslovanske alpinistične himalajske odprave *Everest ,79*. Kot prva Slovenca na vrhu najvišje gore sveta sta namreč stala prav Kranjčana: Andrej Štremfelj in Nejc Zaplotnik.

Iz Kranja se pot zopet vzpenja: na Jošt in nato na Križno goro in Lubnik, od koder se spusti v Škofjo Loko. Na tamkajšnjem gradu je v Loškem muzeju predstavljena poselitev gore Lubnik v arheoloških obdobjih – najstarejša poselitev sega v čas bakrene dobe.

V okviru nove gorenjske muzejsko-planinske transverzale je izšel tudi nov *Vodnik po Gorenjski muzejsko-planinski transverzali* (v nadaljevanju: Vodnik). Gre za knjižico, v kateri so zbrani podrobni opisi poti, priporočila za opremo, navedena je višinska razlika, predviden čas hoje in težavnost posameznega odseka. V knjižici ne manjka zanimivih zgodb in fotografij, ki obogatijo doživljanje pokrajine. Ob njih so prostori, namenjeni zbiranju žigov vrhov oziroma koč.

Vodnik pa služi tudi kot katalog k razstavam, saj vsebuje njihove opise in številne fotografije. Obiskovalci posameznega muzeja prejmejo unikaten žig *Neverjetne gore*, v okviru obiskov pa izvedo tudi podatke za nagradno geslo, ki je ključ do privlačnih mesečnih nagrad, ki jih prispevamo sodelujoči muzeji.

Logotipi razstav v okviru projekta Neverjetne gore.

Edinstvena pa je vključitev projekta *Neverjetne gore* v mednarodno igro »Geocaching«, v okviru katere igralci s pomočjo navigacije GPS iščejo skrite zaklade. Kustodinji Janja Železnikar in Saša Mesec sta se namreč povezali s Slovenskim geocaching klubom, društvom iskalcev geozakladov, ter ob sodelovanju z njihovimi člani pripravili vse potrebno za izvedbo igre in za postavitev geolovskih zakladov tako v gorenjskih muzejih kot na »izbrani« gori vsakega muzeja. V Vodniku natisnjenih 12 QR kod bralca privede do spletnih opisov, nalog in namigov, ki vodijo do zakladov. Do rešitev nalog je mogoče priti le z obiskom vrhov in natančnim ogledom muzejskih razstav. Za prvih 150 geolovcev, ki bodo kupili skupno vstopnico in odklenili vse muzejske zaklade, ter za prvih sto, ki bodo našli zaklade po hribih, je pripravljena posebna geolovska nagrada: sledljivček *Neverjetne gore*. Lastniki ga bodo lahko uvrstili v svoje zbirke ali ga poslali v svet, pri čemer mu bodo s pomočjo kode sledljivčka lahko virtualno sledili. Opisi muzejev in izbranih gora ter naloge v slovenskem in angleškem jeziku so umeščeni tudi neposredno na spletni strani www.geocaching.com, brezplačno dostopni geolovcem po vsem svetu ter vidni in vabljivi še posebno tistim, ki se nahajajo v bližini sodelujočih muzejev in gora, kjer so skriti zakladi. Na ta način lahko delimo podatke o kulturni in naravni dediščini v gorah brez postavitve informativnih tabel, čemur smo se zaradi trajnostnih razlogov namenoma izognili.

V okviru projekta smo zasnovali tudi nov prodajni skupni spominek (magnet) in čaj *Neverjetne gore*, ki pa ga kot nagrado prejmejo vsi obiskovalci Neverjetnih gora, ki zberejo žige vseh muzejev.

K projektu so pristopili tudi zunanji partnerji: Planinska zveza Slovenije prispeva knjižno nagrado za vse, ki prehodijo Gorenjsko muzejsko-planinsko transverzalo in to dokažejo z zbranimi žigi v Vodniku. Obiskovalci, ki opravijo vse naloge v Vodniku (rešijo geslo, obiščejo vseh šest muzejev in 23 vrhov oz. koč ter zberejo vse žige), prejmejo glavno darilo partnerja Veriga K. F., proizvodnja in trgovina, d.o.o., ki podarja nahrbtnik, dereze, rokavice in kapo.

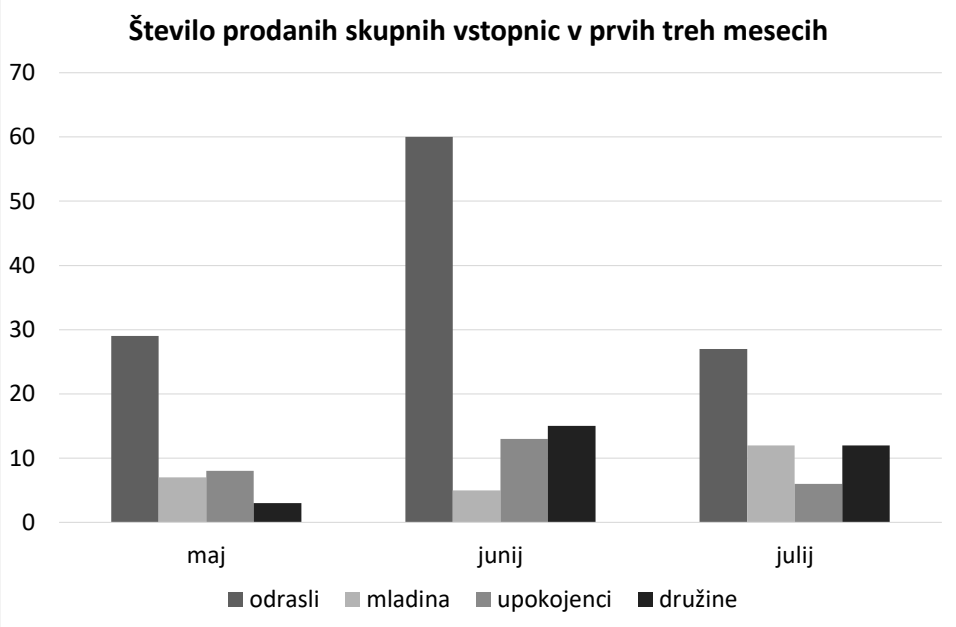

Število prodanih skupnih vstopnic Neverjetne gore v prvih treh mesecih.

Zaradi želje po večji dostopnosti smo v okviru projekta zasnovali enotno vstopnico (družinska, odrasli, mladina, upokojenci), ki omogoča vstop v sodelujoče muzeje po zelo ugodni ceni, ob njenem nakupu pa obiskovalec prejme tudi Vodnik.

Projekt smo v obdobju do priprave prispevka intenzivno predstavili širši javnosti: na novinarski konferenci, na 48. srečanju slovenskih obmejnih planinskih društev pri Slovencih na Koroškem, na mednarodni konferenci Sense and Sustainability o arheologiji in turizmu v Zagrebu. Projekt je prisoten tudi na Instagramu in Facebooku kot javna skupina *Neverjetne gore* – Gorenjska muzejsko-planinska transverzala, kjer lahko avtorji projekta objavljamo dogodke ter skupaj z obiskovalci delimo vtise s poti - bodisi iz muzejev ali z gora. Projekt spremljajo razni dogodki. Vsak muzej je namreč ob odprtju razstave povabil »posebnega gosta«, da je pripovedoval o tematiki, ki se navezuje na vsebino razstave.

V prvih treh mesecih izvajanja projekta je bilo prodanih dvesto skupnih vstopnic *Neverjetne gore*.

V obdobju do predstavitve prispevka se je geolova udeležilo 77 posameznikov (kar pomeni 462 potencialnih posameznih obiskov muzejev). Vseh zakladov je 12, posamezni pa so bili najdeni 370-krat, od tega 216-krat v muzejih (kar je povprečno 36 najdb na muzej). Največ geolovcev (41) je našlo zaklad v Loškem muzeju Škofja Loka. Vseh 12 zakladov je našlo (le) 9 geolovcev. Največ (35 %) zakladov je bilo najdenih julija, kot najbolj popularen dan za geolov pa se je izkazala sobota (26 % zakladov je bilo najdenih na soboto). Sodelujoči geolovci so bili v veliki večini Slovenci, po deležih sledijo Hrvati in Čehi.

Statistika priča o tem, da so se nad projektom bolj kot družine, upokojenci ali mladina navduševali geolovci in drugi odrasli posamezniki – torej kategorija obiskovalcev, ki je v naših muzejih manj zastopana. To je zadosten razlog, da skupen projekt štejemo med uspešne oziroma upravičene, saj ga je poleg partnerjev in lokalne skupnosti finančno podprlo tudi Ministrstvo za kulturo RS. Planinska zveza Slovenije pa je v omenjenem projektu prepoznala dober primer sodelovanja in povezovanja tako z muzejsko-planinsko transverzalo kot unikatnostjo igre geolov, ki bi jo bilo smiselno razširiti tudi na druga območja Slovenije.

Viri in literature:

BERCKO, Zvezdana (2019): *Gorenjska muzejsko-planinska transverzala: Čez hribe od muzeja do muzeja* (https://www.vecer.com/gorenjska-muzejsko-planinska-transverzala-cez-hribe-od-muzeja-do-muzeja-10068333).

GOV.SI (2019): *Muzeji in premična dediščina* (https://www.gov.si/teme/muzeji-in-premicna-dediscina/).

GOV.SI (2019): *Poročilo o izvajanju državne javne službe v pooblaščenih muzejih v letu 2018* (https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/PREMICNA/Porocilo-pooblasceni-muzeji-2018.pdf).

LAČEN BENEDIČIČ, Irena et al. (2019): *Neverjetne gore: vodnik po Gorenjski muzejsko-planinski transverzali*, Jesenice, 2019.

MIKŠA, Peter (2018): Kako je Triglav pristal v grbu Republike Slovenije. *Triglav 240 (*Matija Zorn, Peter Mikša, Irena Lačen Benedičič, Matej Ogrin, Ana Marija Kunstelj), Ljubljana, 2018, 364 str.

PLANINSKA ZVEZA SLOVENIJE (2019): *Letopis Planinske zveze Slovenije 2018* (https://www.pzs.si/javno/pzs-letopis-2018-splet_2.pdf).

SIMON, Nina (2019): *Why participate?* (http://www.participatorymuseum.org/read/).

Povzetek:

Neverjetne gore so medmuzejski projekt šestih gorenjskih muzejev, katerega koordinator je Gornjesavski muzej Jesenice – enota Slovenski planinski muzej, v njem pa sodelujejo Muzeji radovljiške Občine, Tržiški muzej, Medobčinski muzej Kamnik, Gorenjski muzej in Loški muzej Škofja Loka. Gore so pomemben gradnik narodne identitete Slovencev, še posebno prebivalcev Gorenjske, saj se »gore« skrivajo tudi v imenu pokrajine. Ker je obisk gora priljubljena dejavnost Slovencev in turistov v Sloveniji, se želijo muzeji približati obiskovalcem gora. Vsak od sodelujočih muzejev je v skladu s svojim poslanstvom pripravil občasno razstavo ali dopolnil stalno razstavo z gradivom, ki ga hrani na temo gora. Posebnost projekta je nova Gorenjska muzejsko-planinska transverzala, ki povezuje šest gorenjskih muzejev in 23 vmesnih vrhov oziroma koč. Njen namen je planince s hribov povabiti v muzeje, obiskovalce muzejev pa vzpodbuditi k ogledu dediščine v naravi. Transverzalo spremlja vodnik z natančnim opisom vezne poti, ki obenem služi tudi kot katalog k razstavam posameznih muzejev: Na planincah luštno biti v Kamniku, Gora velikanov Lubnik v Škofji Loki, Prva Slovenca na Everestu v Kranju, Smučanje je raj na zemlji v Tržiču, Kranjska sivka je naša naravna dediščina v Radovljici in Planinski raj v Mojstrani. V vodniku so predstavljene nagrade, ki jih partnerji projekta podarjajo vsem, ki obiščejo vse muzeje, zberejo vse žige na transverzali in rešijo nagradno geslo v vodniku. Edinstvena v projektu je vključitev muzejev in »izbranih« vrhov v mednarodno igro Geocaching, v kateri igralci iščejo zaklade s pomočjo GPS navigacije. Z vzpostavitvijo geolovskih zakladov smo se v okviru projekta izognili postavitvi informativnih tabel v naravi, saj so vsebine predstavljene na spletni strani www.geocaching.com. Geolovci so številčno pomembni udeleženci aktivnosti projekta Neverjetne gore. Med obiskovalci predstavljajo skupino odraslih, ki je v naših muzejih manj zastopana. Sklepamo, da vsi udeleženci projekta ne prihajajo nujno po razpisane nagrade, marveč transverzalo opravijo iz lastnega vzgiba. Projekt je deležen mnogih pohval. Iz izvedenega sklepamo, da je možna njegova nadgradnja v smislu povezovanja z zunanjimi partnerji (planinske koče, gostinci in prenočišča ob poti …) ter prenosa dobre prakse na druga območja Slovenije.

Summary:

Incredible Mountains is an inter-museum project which involves six museums of Gorenjska: Slovenian Alpine Museum – Upper Sava Museum Jesenice as the project coordinator and Radovljica Municipality Museums, Tržič Museum, Intermunicipal Museum of Kamnik, Museum of Gorenjska and Škofja *Loka Museum as project partners. Mountains determine Slovenian identity significantly, especially in the Gorenjska region, with the word 'gore' (mountains) embedded in the name of the region. Since mountaineering is a popular activity of both Slovenes and tourists in Slovenia, the museums would like to address the visitors of mountains. Each participating museum mounted a temporary exhibition according to their mission or supplemented their permanent exhibitions with items related to mountains. The project is distinguished by the new Gorenjska museum-mountain trail which comprises six museums from the Gorenjska region and 23 surrounding mountain peaks or huts. The objective of this trail is to invite mountain hikers to visit museums and to encourage museum visitors to observe the natural heritage. The trail is equipped with a detailed trail guide which functions at the same time as the catalogue with some basic information about the museum exhibitions: Life in Kamnik Mountains in Kamnik; Lubnik, Mountain of Giants in* Škofja *Loka, The First Slovenians to Summit Everest in Kranj; Skiing is Paradise on Earth in Tržič, Carniolan Bee is Our Natural Heritage in Radovljica and Mountain Paradise in Mojstrana. The guide also presents awards that the project partners present to anyone who visits all museums, collects*

all stamps at the mountain trail and solve the crossword clue in the guide. Another unique feature of the project is the fact that the museums and selected mountain peaks are included in Geocaching, the international recreational activity in which participants use GPS navigation to seek containers called geocaches. By setting geocaches, the project avoided erecting info panels in nature, as all the information is introduced at the website www.geocaching.com. Geocachers make an important share of the participants of the Incredible Mountains project activities, also presenting a group of adults, less frequently seen in our museums. We assume that not all the project participants collect their awards but take the mountain trail just for their own personal pleasure. The project has been praised greatly. The activities so far have indicated the potential for further development of the project in connecting with external partners (mountain huts, inns and lodgings by the trail) and transfer of good practice to other areas in Slovenia.

Snježana Karinja *e-naslov: snjezana.karinja@guest.arnes.si*
Pomorski muzej - Museo del mare »Sergej Mašera« Piran - Pirano

Muzejska interpretacija brez ovir: Izkušnja Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran / *Museum interpretation without obstacles: experience of the Maritime Museum "Sergej Mašera" Piran*

Izvleček
V uvodnem delu je avtorica predstavila evropski projekt »Come-In!«, v katerem je kot edini slovenski muzej med letoma 2016 in 2019 sodeloval Pomorski muzej „Sergej Mašera" Piran. Muzej je prejel tudi oznako dostopnosti, ki velja pet let. Cilj projekta je bil povečati dostopnost srednjeevropskih manjših in srednje velikih muzejev osebam z oviranostjo in vsem obiskovalcem. V članku so predstavljeni idejna zasnova prilagoditev muzejskih razstav, potek dela in zastavljeni cilji, s poudarkom na muzejski interpretaciji in dopolnitvah, s katerimi je bil dosežen želeni cilj, da bi na ogled razstav v Pomorskem muzeju Piran privabili osebe z oviranostjo in jih vključili tudi v samo snovanje razstav. Prav celostni pristop k prilagoditvi muzejskih razstav in vsebin po principu vključevanja in premagovanja ovir je omogočil, da se obiskovalci interaktivno vključijo v ogled naših razstav. Zaradi posebnega načina predstavitve so muzejski predmeti in njihova interpretacija privabili in »spregovorili« tako osebam z oviranostjo kot tudi drugim obiskovalcem. Ovire ne obstajajo, če jih sami ne postavimo, in če že obstajajo, poznamo različne načine premagovanja, s tem pa je muzejska interpretacija brez ovir in dostopna vsem.

Ključne besede: muzejska interpretacija, dostopnost, obiskovalci z oviranostjo, evropski projekt, Come-In!

Abstract
In the introductory part, the authoress presents the European project »Come-In!«, in which the Maritime Museum »Sergej Mašera« has been taking place, as the only Slovenian museum, from 2016 to 2019. The Museum has received the symbol (label) of accessibility, which is valid for five years. The objective of the project was to increase the accessibility of Central European smaller and medium-sized museums to the people with disabilities and all other visitors.
The article presents the conceptual design regarding the adaptations of museum exhibitions, workflow and the set objectives, with emphasis on museum interpretation and supplementals, with which the set objective was achieved in order to attract people with disabilities to view the exhibitions in the Maritime Museum Piran and to integrate them into the design of exhibitions itself. It was the holistic approach to the adaptation of museum exhibition and topics according to the principle of integration and overcoming obstacles that enabled all visitors to be interactively included in the exhibition viewing. And owing to the very special manner of presentation, the museum artefacts attracted and »spoke« to both people with disabilities and other museum visitors. Obstacles do not exist if not set up by ourselves, but if they do already exist, we know different ways of how to overcome them, by which a museum interpretation finally becomes free of obstacles and accessible to all.

Keywords: *museum interpretation, accessibility, people with disabilities, European project, Come-In!*

Uvod

V okviru evropskega projekta »Come-In!« (Interreg Central Europe) med letoma 2016 in 2019 je Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran poskušal čimbolj celostno pristopiti k prilagoditvi in obnovi svojih zbirk in vsebin ter jih približati obiskovalcem z oviranostjo, s tem pa so le te postale bolj privlačne, zanimive in dostopne vsem obiskovalcem.

Projekt »Come-In!«

V evropski projekt »Come-In!« (Cooperating for Open Access to Museums – towards a widEr INclusion) je bilo vključenih 14 partnerjev in 9 pridruženih partnerjev iz šestih držav: Slovenije, Poljske, Nemčije, Avstrije, Hrvaške in Italije. Projekt je bil financiran s sredstvi programa Interreg Central Europe. Cilj projekta »Come-In!«! je bil povečati dostopnost srednjeevropskih manjših in srednje velikih muzejev osebam z oviranostjo, s tem pa tudi širšemu krogu obiskovalcev. Osredotočenost na obiskovalce in omogočanje, da vsak posameznik lahko uživa v kulturni dediščini, sta bili osnovni vodili projekta, ki sta temeljili na Konvenciji ZN o pravicah invalidov, ki zagotavlja, da se invalidi in osebe brez invalidnosti obravnavajo enako, na Evropski strategiji invalidnosti 2010-2020 za krepitev vloge invalidov, da bodo lahko uživali svoje pravice ter sodelovali v družbi in gospodarstvu na enaki podlagi z drugimi, ter na nacionalnih zakonih držav, udeleženih v projektu. V okviru projekta je Pomorski muzej Piran po zaslugi finančne in logistične podpore ter izmenjave mnenj in izkušenj med partnerji »Come-In!« lahko celostno pristopil k prilagoditvi vsebin in razstav v cilju boljše dostopnosti in se vsaj malo približal pojmu »Muzeji za vse«. Med samim procesom so se delavci veliko naučili, ne le o dostopnosti, prilagoditvah in muzejski interpretaciji, temveč tudi o tem, da tudi tako majhna in neopazna stopnička lahko nekomu pomeni nepremagljivo oviro. Bolj so se naučili prepoznati različne ovire ne le v delovnem okolju, temveč tudi širše in načine, kako jih premagovati. V projektu »Come-In!« je sodelovalo 6 muzejev: Arheološki muzej Krakov (Poljska), Arheološki muzej Istre iz Pulja (Hrvaška), Mestni muzeji in galerije Vidma (Italija), Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran (Slovenija), Delavski muzej Steyr (Avstrija), Muzej turingijske prazgodovine in protozgodovine Weimar (Nemčija). Ob muzejih so bile v projekt vključene lokalne skupnosti, kot je Občina Piran (Slovenija), različna združenja oseb z oviranostjo, ki zastopajo končne uporabnike, ÖZIV: Zvezno združenje, Interesna skupina oseb z oviranostjo (Avstrija), Regionalni svet društev oseb z oviranostjo in njihovih družin Furlanije-Julijske krajine (Italija), BBRZ: Center za poklicno usposabljanje in rehabilitacijo (Avstrija), ENAIP Friuli Venezia Giulia: ACLI, Odbor za poklicno usposabljanje Furlanije-Julijske krajine (Italija), Consulta persone disabili: (Italija), NETZ: Mediji in družba (Nemčija). Vse dejavnosti je usklajeval izvršni sekretariat Srednjeevropske pobude (CEI) s sedežem v Trstu. Univerza uporabnih znanosti v Erfurtu je prispevala teoretično in praktično znanje na področju povečevanja dostopnosti za vse uporabnike. Ob navedenih partnerjih so v projektu »Come-In!« sodelovali tudi drugi pridruženi partnerji.

Dostopnost

V zadnjem času se povečujeta interes in zavedanje o pomembnosti dostopnosti muzejskih in drugih kulturnih ustanov. Tu ne gre le za fizično, temveč tudi intelektualno, informacijsko -komunikacijsko, ekonomsko in socialno dostopnost. Veliki muzeji v Sloveniji in drugod po svetu so na področju dostopnosti že naredili več korakov in svoje vsebine prilagodili tudi osebam z oviranostjo (Spletni vir 1 in Spletni vir 2), vendar še vedno ostaja veliko odprtih vprašanj in dela na tem področju. Vloga muzejev v družbi, pa če se tega zavedamo ali ne, je zelo pomembna in muzeji s svojim zgledom lahko bistveno pripomoremo k boljši in bolj odprti, dostopni družbi. Pri prenovi in dopolnitvah svojih razstav in spletne

strani smo se posebej še v začetku zgledovali po Slovenskem etnografskem muzeju, ki je med letoma 2013 in 2015 v okviru projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« dopolnil svoje razstave in jih približal širšem krogu občinstva (Spletni vir 3).

V okviru projekta »Come-In!« smo pripravili smernice in priročnik z namenom, da se izboljšajo veščine muzejskega osebja pri zagotavljanju kakovostnih storitev vsem muzejskim obiskovalcem. Dostopna sta v petih jezikih na spletni strani projekta (Spletni vir 4). Smernice, ki zajemajo kriterije dostopnosti in napotke k njeni zagotovitvi ter načela in državno zakonodajo aktivnih partnerjev, so bile predstavljene na več lokacijah v vseh državah, iz katerih so izhajali partnerji projekta. Pomorski muzej Piran je v Hotelu Svoboda v Strunjanu že po prvem letu trajanja projekta 12. 12. 2017 organiziral predstavitev smernic in evropskega projekta »Come-In!«. Na posvet so bile vabljene predvsem organizacije in društva za osebe z oviranostjo. Posveta se je udeležilo več predstavnikov različnih organizacij in društev za osebe z oviranostjo. Predstavnici Društva gluhih in naglušnih južne Primorske sta vse govore prevedli v znakovni jezik in zelo podprli projekt ter delili svoje izkušnje in primere dobre prakse ter lastne smernice na področju dostopnosti za gluhe in naglušne. Ključni namen posveta je bil dosežen, saj smo navezali veliko stikov z organizacijami, ki so bile zainteresirane sodelovati v procesu zagotavljanja dostopnosti Pomorskega muzeja.

V okviru projekta je bila oblikovana oznaka projekta »Come-In!« (Spletni vir 5), namenjena muzejem, ki bodo svoje dejavnosti opravljali v skladu s standardi, identificiranimi med triletnim projektom. Če bodo te standarde uvedli tudi drugi muzeji in kulturne ustanove, bo to zagotovo spodbudilo tudi druge lokalne akterje, saj so dostopna mesta pridobitev za vse. Med projektom smo se naučili, kako dopolniti in predstaviti muzejske vsebine, da bi lahko pritegnili nove obiskovalce, vključiti osebe z oviranostjo v sam proces dela in nastajanja razstav. Pomorski muzej Piran je za obdobje petih let na slavnostni podelitvi v evropskem parlamentu v Bruslju 11. 9. 2019 prejel Oznako »Come-In!« o dostopnosti.

Izkušnja Pomorskega muzeja Piran – izzivi in težave

Pomorski muzej domuje v klasicistični stavbi – mestni palači Gabrielli iz sredine 19. stoletja, spomeniško zavarovanem poslopju, zato so bile prilagoditve zbirk izziv tako kustosom in muzejskim delavcem kot oblikovalcem in vsem izvajalcem, ki so bili vključeni v projekt »Come-In!«. Po začetnem seznanjanju z ovirami in načinu odpravljanja ovir ter predstavljanja muzejskih vsebin osebam z oviranostjo smo k sodelovanju začeli privabljati različna društva, ki se z njimi ukvarjajo. Izbira oblikovalskega tima in izvajalcev je bila določena z neštetimi pravili, predvsem povezanimi z obširno zahtevno razpisno dokumentacijo, roki in finančno platjo in to so bili le prvi koraki, ki so jim sledila številna usklajevanja in izmenjava mnenj.

Pomorski muzej je že leta 2004 med prvimi slovenskimi muzeji, ki domujejo v historičnih stavbah, omogočil ogled svojih zbirk uporabnikom invalidskih vozičkov s postavitvijo dvigala in dvižne ploščadi, muzejski delavci pa so imeli do začetka projekta »Come-In!« tudi nekaj manjših izkušenj in stikov z osebami z oviranostjo med obiski organiziranih skupin, ki so prihajale na ogled muzeja oziroma so muzejski delavci tudi sami odhajali v domove za starejše (Spletni vir 6), vendar pa smo šele v okviru trajanja projekta »Come-In!« imeli priložnost bolj sistematično nadgraditi svoje muzejske zbirke in jih narediti bolj dostopne širšemu krogu oseb z različnimi oviranostmi in tudi vsem obiskovalcem.

Oblikovalska izhodišča sta v sodelovanju s kustosi Pomorskega muzeja Piran pripravili Milena Oblak Erznožnik (grafično oblikovanje) in Galja Erznožnik (arhitekturno oblikovanje). Po številnih dogovorih, medsebojnem usklajevanju in analizi stanja v muzeju so bile narejene vsebinske, tehnične in oblikovne smernice ter opravljena natančna tehnična in arhitekturna dokumentacija.

Že v začetni fazi smo kustosi[1] zbrali nekatere originalne predmete glede na njihovo izpovednost, ki smo jih želeli predstaviti obiskovalcem s slepoto in slabovidnostjo. Število zbranih predmetov smo po usklajevanjih omejili na 23. Pri iskanju načina in ponudnikov za izdelavo kopij smo se zaradi ugodnejše cene, krajšega časa, natančnosti in večpredstavnosti odločili za sodobne načine izdelave kopij predmetov v 3D printih, ki jih je izdelalo podjetje Asap iz Pulja. Tako smo ob kopijah predmetov lahko predstavili tudi 3D posnetke originalnih predmetov, ki se danes vrtijo na računalniških zaslonih v muzeju. Kopije manjših muzejskih predmetov so bile narejene v originalnih velikostih, druge pa v manjšem merilu (amfora, prečka rimskega sidra, ladijske polene, sobna plastika Venere). O ustreznosti izbora muzejskih predmetov smo se posvetovali s partnerji projekta »Come-In!«.

Stalna razstava »Med morjem in kopnim« v Pomorskem muzeju Piran, 3D kopije arheoloških predmetov, detajl (Foto: Jani Turk).

V arheološko razstavo »Med morjem in kopnim« smo vključili 3D kopijo apulskega (daunijskega) kraterja, ki je bil najden leta 1962 med arheološkimi izkopavanji Pomorskega muzeja na Kaštelirju pri Kortah nad Izolo in sodi v 6. stoletje pr. n. št.. Gre za fino slikano keramično posodo zglajene zunanje površine, ki je okrašena z geometričnimi motivi. Posoda je trebušaste oblike na zvonasti nogi, ima pa pokončno navzven zapognjeno ustje in ročaja okroglega prereza. Tak tip posode se v literaturi imenuje krater in so ga uporabljali za mešanje vina z vodo. Izdelovali so jo na območju Daunije (današnja Apulija v Italiji) med 7. in 5. stoletjem pr. n. št., bila pa je priljubljena v Dalmaciji in Istri pa tudi na Dolenjskem in Notranjskem. Prevladuje mnenje, da je v Istro prišla po morski poti. Ob apulskem kraterju smo predstavili kopijo rimske amfore, kot predstavnico rimskega transportnega posodja, namenjenega ladijskemu prevozu. Razstavili smo tudi prečko rimskega sidra, oboje izdelano v pomanjšanem merilu. S tem smo omogočili vsem obiskovalcem, da lahko bolj podrobno opazijo obliko in se seznanijo z značilnosti predmetov. Na ogled je tudi 3D kopija rimske

[1] Izbor predmetov in spremna besedila: Snježana Karinja, Bogdana Marinac, Nadja Terčon, Duška Žitko.

oljenke s podobo gladiatorja, ki je bila najdena med arheološkimi izkopavanji v Simonovem zalivu pri Izoli. Med razstavljenimi 3D kopijami je nekaj predmetov, ki s svojo sporočilnostjo sodijo v koncept razstav Pomorskega muzeja, vendar jih ne hrani Pomorski muzej Piran, ampak drugi posamezniki ali muzeji. Glede na to, da predmetov ni bilo moč pridobiti ali odkupiti, je to bil način, kako jih vključiti in vsebinsko obogatiti naše razstave. Med njimi je skrinjica iz kosti in slonovine, ki je bila najdena v cerkvi sv. Jurija v Piranu in sodi v 10. stoletje. Arheološki predmet (dolž. 30,7 x š. 17 cm x v. 13 cm), ki ga trajno hrani Arheološki muzej Istre v Pulju, je izjemne vrednosti in dragocen za arheologijo Pirana kot tudi širše. Ponuja več možnosti interpretacije in obdelave. Kaže na trgovske poti in morebitne povezave po morju, saj ena izmed teorij pravi, da je skrinjica prišla v Piran prek Benetk. Na njej so upodobljeni različni mitološki liki ter različna glasbila tistega časa, na hrbtni strani je ohranjen listek iz 19. stoletja, na katerem so zapisane okoliščine najdbe predmeta. Ob arheološki vrednosti je skrinjica zanimiva tudi z zgodovinske, umetnostnozgodovinske in muzealske plati, priča pa tudi o svojem romanju od ustanove do ustanove, od države do države. Od leta 1884 je bila namreč skrinjica v Umetnostnozgodovinskem muzeju na Dunaju, leta 1921 pa je bila vrnjena Italiji in je prišla v muzej v Pulj. Med drugo svetovno vojno je bila prenesena v Mestni muzej v Trstu, po drugi svetovni vojni je bila ponovno vrnjena v Pulj.[2]

Po tehtnem premisleku smo se odločili, da ne poskušamo 3D kopij predmetov barvno približati originalom, temveč smo jih namenoma pustili bele barve, saj so tako bolj opazni in poudarjajo eno izmed sporočil razstav »Videti z rokami« tudi videčim obiskovalcem. Da bi 3D kopije predmetov lahko razstavili, je Galja Erznožnik osmislila in arhitekturno oblikovala dostopne razstavne konstrukcije z nišami za umestitev predmetov, ki jih je izdelalo podjetje R & R. V razstavne prostore je glede na vsebinske in funkcionalne smernice umeščena za vsak prostor posebej oblikovana razstavna oprema in izpeljane prilagoditve že obstoječih vitrin. Ključni del opreme so poševnine, namenjene taktilnemu tisku in Braillovi pisavi,[3] ki so s svojo višino in nagibom prilagojene tudi za gibalno ovirane osebe. V že oblikovanih razstavah so nastali neke vrste inkluzivnih, izkustvenih otokov, poudarjenih z modro barvo, kjer so se obiskovalci skozi otip lahko bolj podrobno seznanili s kopijami predmetov in vsebinsko sporočilnostjo le-teh. Ob vsakem predmetu so bile izdelane knjižice z razlago v slovenščini, italijanščini, angleščini in Braillovi pisavi, ob njih pa so nameščene povečevalne lupe, s katerimi si obiskovalec lahko ogleda detajle kopij ali pa lažje prebere vsebino knjižic. Knjižice so spiralno vezane, grafično oblikovanje, za katero je poskrbela Milena Oblak Erznožnik, vsebuje kombinacijo linijskega izrisa in nežnega rastra, ki se navezuje na sporočilo koncepta razstave. V opisih muzejskih predmetov smo odgovorili na osnovna vprašanja, kot so:
- Za kakšen predmet gre? Je to arheološki predmet, kip, zemljevid …?
- V kakšnem merilu je narejen? Iz česa je narejen?

V nadaljevanju sledi kratek opis predmeta ali pa skupka predmetov. Oseba, ki se dotika taktilne vsebine, lahko dobi idejo o obliki predmeta, namenu in nekaj ključnih elementih o njegovi rabi ali pomembnosti.

Za slepe in slabovidne osebe smo s pomočjo reliefnega tiska in prilagoditve vsebin predstavili tudi repliko najstarejše ohranjene pokrajinske karte Istre geografa in kartografa Pietra Coppa iz leta 1525. Poudarjena je konfiguracija obrežne črte istrskega polotoka, zelo podobna resnični in del geografskih značilnosti. Obiskovalec lahko z roko raziskuje reprodukcijo in ključne elemente podobe polotoka, ki se jih dotika. Na razstavi »Piram« pa je z linijskim reliefom predstavljen tloris nekdanjega notranjega pristanišča – mandrača na prostoru današnjega

[2] Pripravila: Snježana Karinja.
[3] V rabi tudi brajica ali brajlica.

Tartinijevega trga s prikazom pripadajočih stavb in opisom v Braillovi pisavi.[4]

Na razstavi »Polene in Ex voto« so predstavljene 3D kopije ladijskih polen – lesenih skulptur (Hipokampus -morski konj, morska pošast, Meduza, Zlato (ovčje) runo), ki so nekoč krasile premce trgovskih jadrnic 19. stoletja. Nameščene so v sredini prostora na križno oblikovani konstrukciji in z zanimivo postavitvijo prav vabijo obiskovalce, da se jih dotaknejo in podrobneje ogledajo.[5]

Razstava »Ladjedelstvo v Piranu« predstavlja nekaj ribiških in ladjedelniških predmetov, kot so: kopije lesenih igel različnih dimenzij, s katerimi so ribiči pletli, šivali ali krpali lanene, bombažne ali konopljene mreže, ladjedelsko šestilo, s katerimi so ladjedelski mojstri risali in označevali kroge in okrogline ali merili premer debel, ladjedelski oblič, s katerimi so ladjedelci gladili lesene površine. Predstavljen je tudi originalni leseni model ribiškega čolna.[6]

Na razstavi, imenovani »Na njegovem veličanstvu ladji« so razstavljene 3D kopije predmetov, ki jih je s potovanja v Vzhodno Azijo v letih 1900-1902 s Kitajske in Japonske prinesel zastavnik bojne ladje Fran Vilfan. Originalni predmeti so v privatni lasti in 3D kopije predstavljajo vsebinsko popestritev razstave. Med njimi so kipec Bude Amitayusa iz Tibeta, kipec foo psa (leva čuvaja) iz Kitajske, kamen za kaligrafijo, japonske netsuke, figurice, ki so jih uporabljali kot okras in uteži za nošenje mošenj, tobaka in podobnega na vrvici. Med razstavljenimi taktilnimi predmeti je tudi mornariška uniforma, narejena iz originalne bombažne tkanine in naravnih materialov.[7]

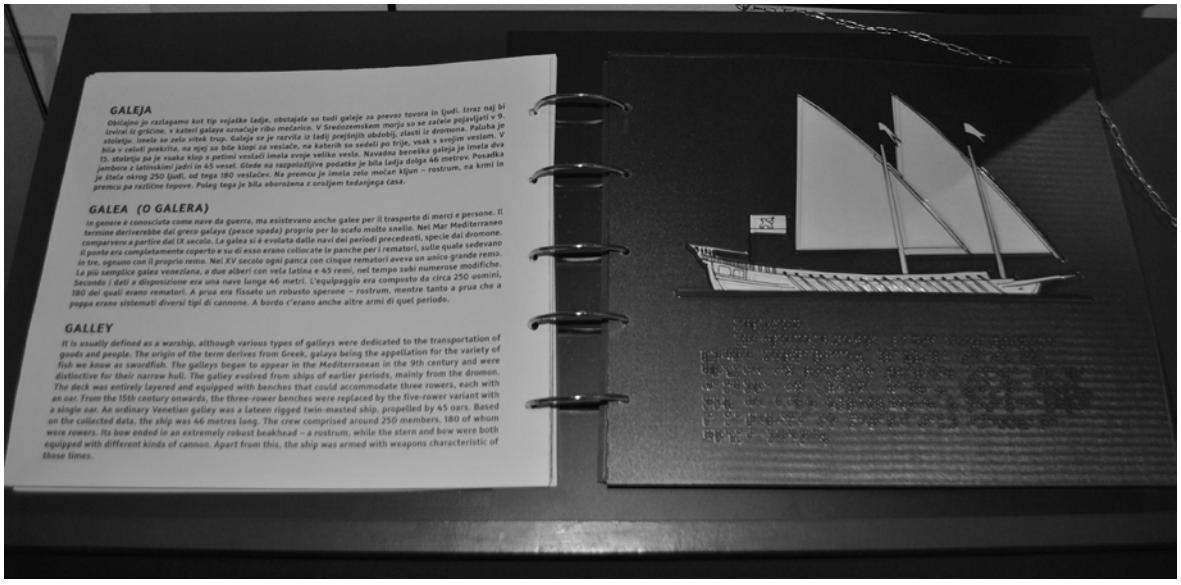

Taktilna knjiga »Sredozemska plovila v preteklosti«, detajl (Foto: Snježana Karinja).

Posebna pridobitev je taktilna knjiga o razvoju plovil v Sredozemlju[8]. Tiskana je le v enem izvodu in spiralno vezana, razstavljena na dostopnem razstavnem pohištvu v multimedijskem kotičku. S taktilno knjigo v slovenščini, italijanščini in angleščini ter Braillovi pisavi smo obiskovalcem predstavili razvoj ladij v Sredozemlju od prvih plovil - preprostega debla prek grških, rimskih, srednjeveških, »tradicionalnih« pa vse do velikih ladij 20. stoletja, tako vojaških kot trgovskih.

[4] Pripravila: Nadja Terčon.
[5] Pripravila: Duška Žitko.
[6] Pripravila: Nadja Terčon.
[7] Pripravila: Bogdana Marinac.
[8] Izbor ladij in besedila: Flavio Bonin, Snježana Karinja, Bogdana Marinac, Nadja Terčon.

Vse muzejske vsebine so bile prevedene v znakovni jezik,[9] ki je dostopen na več ekranih po posameznih prostorih, obiskovalci pa iste vsebine lahko preberejo in slišijo v petih jezikih na zato namenjenih ekranih, ki pa so bili nabavljeni iz sredstev prejšnjih projektov, pri katerih je muzej sodeloval. Krajša uvodna poenostavljena besedila s primernimi črkami so na voljo v vsaki zbirki. Vse muzejske razstave so preimenovane in vsebinsko nadgrajene.

Umestitev taktilne knjige o plovilih na dostopnem razstavnem pohištvu v multimedijskem kotičku (Foto: Jani Turk).

Za lažjo orientacijo obiskovalcev so bili izdelani tudi taktilni trojezični orientacijski načrti, ki so bili nameščeni na inkluzivne informativne panoje.[10] V večini zbirk so zdaj na voljo taktilne replike predmetov, izbrani podnapisi v Braillovi pisavi in primerno prilagojena oprema. Vsi prostori so dostopni za gibalno ovirane. Poleg že obstoječih dvigal smo prilagodili pragove vhodnih vrat in dodali klančine, na stopnišču pa dodali ročaje za varnejše gibanje. Glavni razstavni prostor je opremljen z indukcijsko zanko, na recepciji pa so osebam z naglušnostjo na voljo primerno opremljene slušalke.

Pilotna akcija – razstava »Kamen na kamen … Rimska arhitektura severozahodne Istre«

V okviru projekta »Come-In!« je po večletnem delu kot pilotna akcija nastala občasna arheološka razstava "Kamen na kamen … Rimska arhitektura severozahodne Istre". Zasnovana je bila kot inkluzivna razstava, prilagojena za osebe z oviranostjo in namenjena širšemu krogu obiskovalcev. In zakaj naslov Kamen na kamen..? V Istri je v rimskem času kot gradbeni material prevladoval kamen, ki ga je bilo moč pridobiti v obilju, do danes pa se je ohranilo veliko kamnitih ostankov zidov, tlakov, stebrov ... nekoč razkošnih stavb (asociira tudi na rek: Kamen na kamen palača). Razstavo je pripravil Pomorski muzej Piran (avtorica tega prispevka) v sodelovanju z Muzejem Grada Umaga, Zavodom za varstvo kulturne

[9] Prevod v znakovni jezik: Maja Kuzma.
[10] Tisk: podjetje Intri.

dediščine in Arheološkim muzejem Istre, Inštitutom za arheologijo in dediščino UP FHŠ, Centrom za komunikacijo sluh in govor, Pokrajinskim muzejem Koper.[11] Odprtje razstave in prilagojenih muzejskih razstav v Pomorskem muzeju Piran je potekalo med Poletno muzejsko nočjo 16. junija 2018 v sodelovanju z ustanovami in društvi, ki skrbijo za osebe z oviranostjo. V parku pred Pomorskim muzejem so svoje dejavnosti predstavili Center za komunikacijo, sluh in govor Portorož, Sklad Silva in Varstveno delovni center Sonček Koper. Zelo živahno dogajanje v parku ob muzeju in v samem muzeju so popestrili tudi sodelavke in sodelavci, oblečeni v rimska oblačila, ki jih je za to priložnost posodil Muzej Grada Umaga.

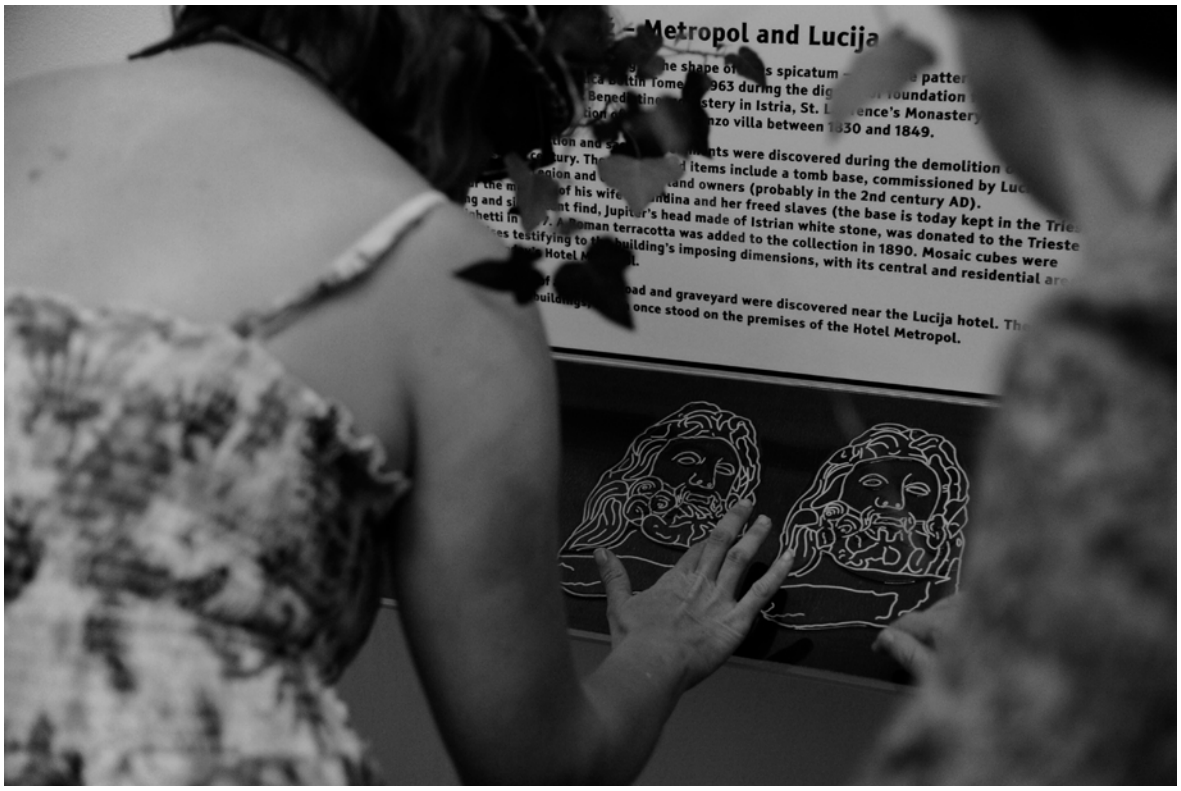

Dostopna občasna razstava »Kamen na kamen … Rimska arhitektura severozahodne Istre«, taktilna reliefna upodobitev Jupitrove glave iz belega istrskega kamna, ki jo je leta 1877 arhitekt in lastnik vile San Lorenzo Giovanni Righetti podaril muzeju v Trstu (Risba: Vasko Vidmar; Foto: Maja Bjelica).

Obiskovalcem so bila ponazorjena arheološka najdišča od Jernejevega zaliva pri Ankaranu do Novigrada v Istri iz rimskega obdobja. Arheološki material je zaradi odmaknjenosti v času velikokrat težko razumljivo interpretirati in predstaviti širši muzejski publiki, zato smo si že pri snovanju in konceptu razstave zastavili nekaj vprašanj, kot so: kaj želimo z razstavo povedati, katere so vsebinske ključne točke, ki lahko pritegnejo zanimanje obiskovalcev, in kaj je od tega razumljivo širšemu krogu ljudi (geografski položaj, arheološka najdišča, posamezni deli stavb: stene, tlaki, strehe, okrasje v kamnu, material, ki je bil uporabljen pri gradnji …). Čeprav so danes najdišča v dveh državah, je to nekoč bilo

[11] Avtorica razstave: Snježana Karinja; pri gostovanju razstave na Hrvaškem sovavtorica za hrvaška najdišča: Anika Mijanović; Besedila razstave: Snježana Karinja, Anika Mijanović, Tina Kompare, Đeni Gobić Bravar, Evgen Lazar, Marko Stokin; Prevodi: »NoVa« Riccardo Bertoni s.p. (it), Alenka Novel s.p., Henrik Ciglič (angl), Snježana Karinja (slo), Sunčana Dežjot, Ivana Venier (hrv); Braillova pisava: Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije, Hrvatski savez slijepih; Znakovni jezik: Maja Kuzma, Moder sij (slo), Ive Žuža (hrv), Udruga gluhih i nagluhih Istarske županije; Video z znakovnim jezikom: Maja Kuzma; Risba in vektoriziranje: Vasko Vidmar; Grafično in arhitekturno oblikovanje: Milena Oblak Erznožnik in Galja Erznožnik; Sodelavci: Anika Mijanović , Veronika Bjelica, Jaka Bizjak, Natalie Finkšt, Nina Peca, Vasko Vidmar, Vesna Zorko, Tina Kompare, Katharina Zanier, Maša Sakara Sučević, Silvana Petešić, Dejan Zadravec, Ajda Purger, Daniela Milotti Bertoni; tisk: Intri d.o.o, tisk dodanih hrvaških plakatov: Comgraf d. o. o, Bensart.

enotno ozemlje in smo z izbiro lokacij želeli še dodatno poudariti idejno zamisel projekta o dostopnosti, premagovanju ovir in meja. V prvem delu razstave se arheološka najdišča vrstijo po geografskem zaporedju. Veliko predstavljenih najdišč je danes del turističnih destinacij in so zato pritegnila pozornost marsikaterega obiskovalca, tako lokalno prebivalstvo kot tujce. Ostanki rimskih vil so predstavljeni skozi taktilne načrte, rekonstrukcije, risbe, fotografije. Pri vsakemu najdišču smo poskušali predstaviti vsaj nekaj podrobnosti in manj poznanih dejstev, za katere smo menili, da bi utegnile biti zanimive tudi poznavalcem arheološke dediščine. Zaradi posebnega načina predstavitve in reliefnega tiska so obiskovalci prebili dalj časa pri ogledu razstave. Povzetek vsebine razstave je bil preveden tudi v znakovni jezik.

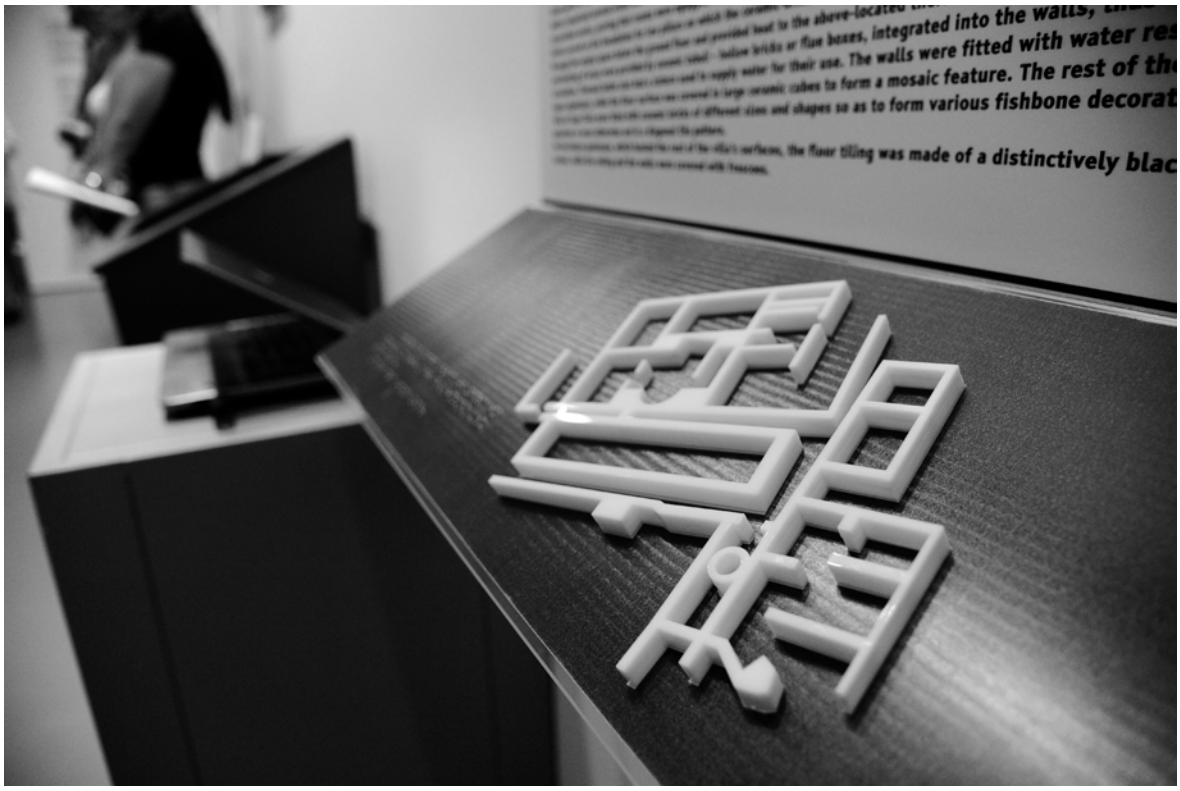

Dostopna občasna razstava » Kamen na kamen … Rimska arhitektura severozahodne Istre«, taktilni načrt rimske vile (Foto: Maja Bjelica).

V njeno snovanje so bili vključeni tudi otroci in odrasli z Downovim sindromom v okviru projekta ArtDownUp, ki ga že nekaj let zapored uresničujejo Center za komunikacijo, sluh in govor Portorož, Obalne galerije Piran in Pomorski muzej Piran. Nekaj primerov njihovega videnja in interpretacije, kot so rekonstrukcija rimske strehe in reliefni okrasi z rimskega arhitrava, je vključenih v razstavo in se jih obiskovalci lahko dotaknejo. Originalne predmete smo razstavili vitrinah, ki so bile dostopne uporabnikom invalidskih vozičkov. Na ogled so: ostanki mozaikov, tegul – strešnih opek z žigi ali pa z različnimi odtisi (tudi živalskimi), baze in kapiteli kamnitih stebrov, stropni kamniti okras v podobi Meduze in delfina. Obiskovalci lahko otipajo taktilne rekonstrukcije rimskih keramičnih tlakov (last Muzeja Grada Umaga).

Ker je pri razstavi sodeloval tudi Muzej Grada Umaga s svojimi vsebinami, je razstava med majem in oktobrom 2019 gostovala v Muzeju Grada Umaga, ki ima svoje prostore v prenovljenem srednjeveškem mestnem stolpu. Prvo nadstropje Muzeja ni dostopno uporabnikom invalidskih vozičkov, zato smo del razstave, ki je bil na ogled v prvem nadstropju, posneli. Video posnetek prostora, predmetov in razstavnih besedil so si obiskovalci lahko ogledovali na televizijskem ekranu v pritličju. Za razstavo na Hrvaškem so bila besedila

prevedena v hrvaško Braillovo pisavo, ki se nekoliko razlikuje od slovenske in hrvaški znakovni jezik. Med veččutnim ogledom razstave so obiskovalci lahko uživali v kombinaciji rabe različnih čutov, ob pisni besedi v preprostem in znakovnem jeziku, v izkustvenem kotičku so se predmetov lahko dotaknili, jih otipali in povohali izvirne materiale, kot so glina, omet, obdelan in naraven kamen. V pedagoškem kotičku so lahko igrali igro spomina, narejeno na podlagi razstavljenih arheoloških predmetov (rimske keramične vodovodne cevi, mozaiki, kamnita Meduza, rimski kapitel…) ali pa sestavili rimski mozaik.[12] Ob razstavi so bile organizirane tudi delavnice na temo izdelave rimskega mozaika, na katere smo vabili osebe z oviranostjo. Želeli smo spodbuditi njihovo globlje zanimanje za muzeje in razstave, omogočiti učenje novih veščin in tehnik .[13]

Z ustvarjalnimi delavnicami izdelave mozaikov smo aktivno pritegnili obiskovalce iz Varstveno delovnega centra Sonček Koper, Varstveno delovnega centra Koper, Centra za inkluzijo in podporo iz Buj (Centar za inkluziju i podršku u zajednici). V priprave za prilagoditev muzejskih zbirk in občasne razstave ter v pedagoškem programu je bila vključena Natalie Finkšt, dekle s cerebralno paralizo, sprva v okviru usposabljanja, sedaj pa tudi za dalj časa zaposlena.

Natalie Finkšt med vodenjem po razstavi » Kamen na kamen … Rimska arhitektura severozahodne Istre« (Foto: Veronika Bjelica).

V letu 2020 bo razstava »Kamen na kamen ... Rimska arhitektura severozahodne Istre« na povabilo Muzeja Grada Zagreba, ki se že desetletje ukvarja s prilagoditvijo svojih zbirk osebam z oviranostjo, gostovala na Hrvaškem in bo tam na ogled tudi na mednarodni dan muzeja (18. maja) v okviru ICOMO-ve teme »Muzej za različnost in vključevanje«.

3D virtualni ogled Tonine hiše in Muzeja solinarstva v treh jezikih

Dislocirani enoti Pomorskega muzeja Piran Tonina hiša v sv. Petru in Muzej solinarstva v Fontaniggah v Sečoveljskih solinah sta uporabnikom invalidskih vozičkov

[12] Pripravili: Veronika Bjelica, Natalie Finkšt, Snježana Karinja. Izvedba: Veronika Bjelica, Vasko Vidmar.
[13] Pripravili: Snježana Karinja, Veronika Bjelica, Natalie Finkšt.

le delno dostopna. Prvo nadstropje v Tonini hiši in tri obnovljene manj dostopne stavbe Muzeja solinarstva smo želeli približati tudi uporabnikom invalidskih vozičkov. Sprva smo fizično dostopnost muzejskih enot nameravali zagotoviti z nakupom invalidskih vozičkov, ki omogočajo uporabnikom vzpenjanje in spuščanje po stopnicah. Zaradi zapletenosti in možnih nevarnosti njihove uporabe so nam na delovnih sestankih partnerji v projektu investicijo odsvetovali in nam predlagali, naj muzejske vsebine, ki so nedostopne uporabnikom invalidskih vozičkov, raje predstavimo virtualno. 3D virtualni posnetek Tonine hiše in Muzeja solinarstva je opravilo podjetje Izstop iz Ljubljane.[14] Na ogled so s pomočjo virtualnih 3D očal in na tablicah, ki so na voljo na lokacijah Tonine hiše, Muzeja solinarstva, v Pomorskem muzeju Piran in Info centru Monfort v Portorožu, saj je virtualna predstavitev zanimiva za vse obiskovalce in se prepleta z drugimi predstavljenimi muzejskimi vsebinami. Tonina hiša je značilna kmečka podeželska hiša severozahodnega dela Istre iz 19. stoletja ali prej. V prvem nadstropju kamnite stavbe so bili bivalni prostori, pritličje pa je bilo namenjeno gospodarskim dejavnostim. Hiša je bila last premožnejše družine Gorela. Ime je dobila po Antoniji Gorela (1873–1967), ki je bila zadnja lastnica hiše in je v njej živela do leta 1961. Do vhoda v bivalne prostore v prvem nadstropju vodi pokrito stopnišče z baladurjem (majhno pokrito teraso), ki je ena izmed ohranjenih značilnosti istrskega stavbarstva. Virtualni ogled zajema kužino (kuhinjo) in kamaro (sobo) z ambientalno postavitvijo in pogled z okna v naravno okolje. Virtualna predstavitev je dopolnjena s fotografijami in razlago posameznih predmetov.

Muzej solinarstva leži v Sečoveljskih solinah, v opuščenem predelu Fontanigge, in obsega 4 obnovljene solinske hiše, od katerih je bila ena v povojnem obdobju namenjena skladiščenju soli, v ostalih treh pa so bili v prvem nadstropju bivalni prostori solinarskih družin. Virtualno smo predstavili tri manj dostopne hiše z razstavami, posebej pa je zanimiv virtualni pogled skozi okno prve solinarske hiše na solna polja in vetrnico.

Prenovljena spletna stran z namenom večje dostopnosti

V okviru projekta smo prenovili in nadgradili muzejsko spletno stran (Matjaž Učakar in Ncode). Na njej so navedeni za zdaj v treh jezikih (slo, ita, ang) vsi podatki o dostopnosti muzejskih razstav in zbirk in podatki o muzeju in zaposlenih. Spletna stran je pregledna in oblikovana v skladu s predpisi in standardi o dostopnosti ter tako prilagojena tudi osebam z oviranostjo (možnost povečave črk, barvni kontrasti, iskalniki, preglednost ...). Namenjena je tudi lažjemu načrtovanju obiska muzeja (Spletni vir 7).

Dokumentarni film »Z Natalie po Pomorskem muzeju«

V sodelovanju z RTV Koper Capodistria je nastal osemminutni štirijezični (slo, ita, ang in znakovni jezik) promocijski film avtorice Simone Horvat »Z Natalie po Pomorskem muzeju«, ki je bil večkrat predvajan na televizijskih programih. V filmu nas po Pomorskem muzeju popelje Natalie, mlado dekle s cerebralno paralizo, ki nam jo je v obdobju trajanja projekta uspelo tudi zaposliti.[15]

S svojimi pogledi in izkušnjami osebe z oviranostjo je Natalie pripomogla k izboljšavam in razumevanju ovir in dostopnosti. Naučili smo se, da ovire ne obstajajo, če jih sami ne postavimo, in če že obstajajo, poznamo različne načine premagovanja, s tem pa je muzejska interpretacija brez ovir in dostopna vsem.

[14] Priprava, besedila in izbor fotografij: Snježana Karinja, Flavio Bonin, Bogdana Marinac.
[15] Film je na ogled na spletni strani Pomorskega muzeja na naslovu: https://pomorskimuzej.si/sl/dostopnost.

Usposabljanje muzejskih delavcev

Bistvenega pomena za povečanje dostopnosti in kakovosti storitev osebam z oviranostjo je usposabljanje muzejskega osebja. V okviru projekta je bil v Pomorskem muzeju Piran organiziran brezplačni 2-dnevni seminar z izobraževanjem za strokovno in tehnično osebje. Udeležili so ga se vsi delavci Pomorskega muzeja Piran in nekaj oseb iz sorodnih obalnih ustanov. O problematiki dostopnosti osebam z oviranostjo in konkretnega ravnanja za izboljšanje dostopnosti muzejev in galerij so predavali strokovnjaki iz Slovenije in Italije. Podrobno so bile predstavljene teme, kot so: kaj je dostopnost, kako premostiti ovire, kakšni so mednarodni in evropski normativi. Praktični del je zajemal način, kako spremljati osebe z oviranostjo v muzeju in jim opisati eksponate. Marko Strle iz Centra za komunikacijo, sluh in govor Portorož je predaval o skrbi za osebe z oviranostjo pri nas, vključevanju kot posebnost normalnosti, specialno-pedagoških pristopih pri delu z osebami z oviranostjo (pod drobnogledom -osebe z motnjami v duševnem razvoju, gluhi in naglušni, slepi in slabovidni, osebe z avtističnimi motnjami), ustvarjalnosti kot sestavini oblikovanja vključujoče družbe. Oblikovalki Milena Oblak Erznožnik in Galja Erznožnik sta predstavili opravljene in načrtovane prilagoditve za boljšo dostopnost v Pomorskem muzeju, načela dostopnosti in univerzalni dizajn: kako oblikovati in postaviti vsem dostopno razstavo. Marco Angeli je predaval o storitveni verigi in metodologiji (matriki) preverjanja dostopnosti muzeja (vhodni podatki, ki se nanašajo na informacije in komunikacijo, prihod, vhod, blagajna, garderoba, dvigalo, razstavni prostor, trgovina in kavarna, izhodni podatki-informacije in komuniciranje po obisku muzeja). Teoretični in praktični del, kako opisati in razlagati muzejske vsebine in eksponate z uporabo tehnik komunikacije in "storytelling", je vodil Fabio Fantini, režiser, avtor in gledališki igralec.

Usposabljanje muzejskih delavcev v okviru projekta »Come-in!« (Foto: Arhiv Pomorskega muzeja).

Analiza anket

V Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran smo od 16. junija 2018 do konca decembra 2018 s pomočjo vprašalnika opravljali raziskavo o zadovoljstvu obiskovalcev po izvedbi prilagoditev in dopolnitev osrednjih muzejskih razstav. Vprašalnik, ki so ga v okviru evropskega projekta Come-In! sestavili strokovnjaki z Univerze za uporabne znanosti Erfurt (Fachhochschule Erfurt / University of Applied Sciences Erfurt), je bil posredovan vsem partnerjem projekta iz šestih držav (Avstrije, Italije, Hrvaške, Nemčije, Poljske in Slovenije). Muzeji, partnerji projekta, so vprašalnik prevedli v svoj uradni jezik. V obsežni evalvaciji pilotnih akcij so objavljeni tudi rezultati anket (Spletni vir 8).

Obiskovalci Pomorskega muzeja Piran so imeli vprašalnik na voljo v treh jezikih, poleg slovenskega še v italijanskem ter angleškem jeziku. Sodelovanje v raziskavi o zadovoljstvu obiskovalcev muzejev o dostopnosti je bilo prostovoljno in anonimno, zato je bilo vključenih le 296 od skupno 4578 obiskovalcev muzeja. Podrobno analizo in pripadajoče grafe je naredila tudi Natalie Finkšt v okviru svoje diplomske naloge. Na vprašanje o pomembnosti dostopnosti muzeja ob načrtovanju obiska je odgovorilo skupaj 293 obiskovalcev. Večina obiskovalcev je bila s prilagoditvami, dopolnjenimi razstavami in načinom predstavitve in tehnologijo 3D printa zadovoljna, saj so menili, da je bila izkušnja obiska Pomorskega muzeja Piran pozitivna in koristna. Nekaj koristnih pripomb obiskovalcev o boljši dostopnosti Muzeja bomo v prihodnosti vsekakor upoštevali.

Zaključek

Z gotovostjo lahko zatrdimo, da so dejavnosti v okviru projekta »Come-In!« prispevale k boljši preglednosti, prepoznavnosti in obiskanosti Pomorskega muzeja. Med projektom »Come-In!« smo neposredno ali posredno sodelovali z Društvom gluhih in naglušnih Koper, Zvezo slepih in slabovidnih Slovenije, Skladom Silva, Društvom Sožitje, Udrugo gluhih i nagluhih Istarske županije (HR), Hrvatskim savezom slijepih, Medobčinskim društvom invalidov Sežana, Šentprimo - zavodom za rehabilitacijo in izobraževanje, Modrim sijem, podpora, motivacija, interpretacija in usmerjanje za življenjsko uspešnost, Majo Kuzma s.p., Zavodom O, zavodom škofjeloške mladine - Projekt »Moja ustvarjalnost, tvoja ustvarjalnost, naša kultura«.

Prav celostni pristop k prilagoditvi muzejskih razstav in vsebin po principu vključevanja in premagovanja ovir je omogočil, da se vsi obiskovalci lahko interaktivno vključijo v ogled razstav. Zaradi posebnega načina predstavitve so muzejski predmeti privabili in »spregovorili« tako osebam z oviranostjo kot tudi drugim obiskovalcem.

Spletni viri:

Spletni vir 1: https://www.interreg-central.eu/Content.Node/COME-IN/Report-on-the-accessibility-in-CE.pdf, str. 25-46.
Spletni vir 2: www.britishmuseum.org/visiting/planning_your_visit/audio_guides.aspx, http://www.tactualmuseum.gr/html/ekthe.htm
Spletni vir 3: https://www.etno-muzej.si/sl/dostopnost-do-kulturne-dediscine-ranljivim-skupinam
Spletni vir 4: https://www.interreg-central.eu/Content.Node/COME-IN.html
Spletni vir 5: https://www.interreg-central.eu/Content.Node/COME-IN/Labelling-rules-and-procedures-FINAL.pdf
Spletni vir 6: https://www.interreg-central.eu/Content.Node/COME-IN/Report-on-the-accessibility-in-CE.pdf, str 45-46.

Spletni vir 7: https://pomorskimuzej.si/sl/dostopnost
Spletni vir 8: https://www.interregcentral.eu/Content.Node/COME-IN/Report-on-the-accessibility-in-CE.pdf

Povzetek

V evropskem projektu »Come-In!« je kot edini slovenski muzej med letoma 2016 in 2019 sodeloval Pomorski muzej „Sergej Mašera“ Piran. Cilj projekta je bil povečati dostopnost srednjeevropskih manjših in srednje velikih muzejev osebam z oviranostjo in vsem obiskovalcem. V okviru projekta je bila oblikovana oznaka projekta »Come-In!«, namenjena muzejem, ki bodo svoje dejavnosti opravljali v skladu s standardi, identificiranimi med triletnim projektom. Če bodo te standarde sprejeli in uvedli tudi drugi muzeji in kulturne ustanove, bo to zagotovo spodbudilo vključevanje drugih lokalnih akterjev, saj dostopna mesta prinašajo koristi vsem.

V članku je posebej poudarjena idejna zasnova prilagoditev in dopolnitev muzejskih razstav za boljšo dostopnost v Pomorskem muzeju Piran. Opisani so zastavljeni cilji, potek dela, realizacija, muzejska interpretacija in načini, s katerimi smo dosegli želeni cilj, da bi na ogled naših razstav privabili osebe z oviranostjo in jih vključili v samo snovanje razstav. Prav celostni pristop k prilagoditvi muzejskih razstav in vsebin po principu vključevanja in premagovanja ovir je omogočil, da se vsi obiskovalci lahko interaktivno vključijo v ogled razstav. Prav zaradi posebnega načina predstavitve so muzejski predmeti privabili in »spregovorili« tako osebam z oviranostjo kot tudi drugim obiskovalcem.

V okviru projekta je nastala tudi občasna arheološka razstava »Kamen na kamen … rimska arhitektura severozahodne Istre«, ki je bila od junija 2018 do februarja 2019 na ogled v Pomorskem muzeju Piran, od maja do oktobra 2019 pa na ogled v Muzeju Grada Umaga na Hrvaškem. Z namenom vključevanja oseb z oviranostjo v sam proces nastajanja razstave so bile izpeljane slikarske in keramičarske pedagoške delavnice v sodelovanju z Obalnimi galerijami in Centrom za komunikacijo, sluh in govor, ki je bil naš pridruženi partner v projektu »Come-In!« na temo rimske arhitekture. Nekaj izdelkov z delavnice, kot sta rekonstrukcija rimske strehe in reinterpretacija okrasja rimskega kamnitega arhitrava, je bilo vključenih v samo razstavo in so bili deležni posebne pozornosti in občudovanja obiskovalcev. V okviru projekta »Come-In!« v sodelovanju z RTV Koper je nastal kratek promocijski štirijezični (slo, ita, ang in znakovni jezik) film »Z Natalie po Pomorskem muzeju«, ki je bil že večkrat predvajan na televizijskih programih. V filmu nas po Pomorskem muzeju popelje Natalie, mlado dekle s cerebralno paralizo, ki nam jo je v obdobju trajanja projekta uspelo zaposliti.

S svojimi pogledi in izkušnjami osebe z oviranostjo je Natalie pripomogla k izboljšavam in razumevanju ovir in dostopnosti. Naučili smo se, da ovire ne obstajajo, če jih sami ne postavimo, in če že obstajajo, poznamo različne načine premagovanja, s tem pa je muzejska interpretacija brez ovir in dostopna vsem.

Summary

The Maritime Museum "Sergej Mašera" Piran was the only Slovenian museum that decided to take part in the European project "Come-In!" between 2016 and 2019. The objective of the project was to increase the accessibility of Central European smaller and medium-sized museums to the people with disabilities and all other visitors. Within the project, the "Come-In!" label was designed for the project, envisaged for museums that were to carry out their activities according to the standards identified during the three-year project. If these standards

are going to be accepted also by other museums and cultural institutions, this will no doubt encourage inclusion of other local protagonists as well, given that accessibility brings benefits to all.

A special emphasis in the article is given to the conceptual design regarding the adaptations and supplementations of museum exhibitions for a better accessibility in the Maritime Museum "Sergej Mašera" Piran. The set objectives, workflow, realization, museum interpretation and ways with which we attempted to reach our goals are presented in order to attract people with disabilities to visit our exhibitions and to integrate themselves into the design of exhibitions itself. It was the holistic approach to the adaptation of museum exhibition and topics according to the principle of integration and overcoming obstacles that enabled all visitors to be interactively included in the exhibition viewing. And owing to the very special manner of presentation, the museum artefacts attracted and "spoke" to both people with disabilities and other museum visitors.

Within the framework of the project, a periodic archaeological exhibition, "Stone by stone … Roman architecture of Northwestern Istria" was created. From June 2018 to February 2019 it was on display in the Maritime Museum Piran, from May to October 2019 on display in the City Museum Umag in Croatia. With the purpose of integrating people with disabilities into the process of exhibition making itself, painting and ceramic workshops were implemented within the framework of cooperation with the Coastal Galleries and the Centre for Communication, Hearing and Speech, which was our associate partner in the project "Come-In!" on the subject of Roman architecture. Some products from the workshops, such as reconstruction of a Roman roof and reinterpretation of decoration of a Roman stone architrave, was included into the exhibition itself and were part of a special attention and admiration by the visitors. Within the framework of the »Come-In!« project and in association with RTV Koper, a short promotional movie in four languages (Slovenian, Italian, English and sign language) was created, entitled »Through the Maritime Museum with Natalie«, which has already been shown in TV programmes several times. In the film, Natalie, a young girl with cerebral palsy, leads us virtually through the entire Maritime Museum. With the views and experience of a person with disabilities, this girl whom we have even managed to employ during the period of the project's duration, contributed to certain improvements and understanding of the obstacles and accessibility. We have learnt that obstacles do not exist if not set up by ourselves, but if they already do exist, then we are in the know of different ways of how to overcome them, by which a museum interpretation becomes free of obstacles and accessible to all.

III. Ekonomska vrednost muzejev in kulturni turizem

doc. dr. Rajka Bračun Sova
Pedagoginja v kulturi

e-naslov: rajkabracun@gmail.com

Umetnostne razstave kot oblika kulturnega turizma / *Art Exhibitions as a Form of Cultural Tourism*

Izvleček:

Prispevek govori o fenomenu obiskovanja umetnostnih razstav v muzejih in galerijah na Dunaju, v Benetkah, Trevisu, Passarianu, Zagrebu in drugih kulturnih središčih v bližnji okolici Slovenije. Moja teza je, da so slovenski turisti v estetsko doživetje pripravljeni veliko vložiti – plačati visoko vstopnino ter kupiti katalog in/ali kakšen spominek, če navedem samo dva ekonomska vidika. Najprej na podlagi statistike akademske potovalne agencije Ars longa pokažem, kakšna oblika kulturnega turizma so v resnici umetnostne razstave. Nato naredim primerjavo med Ljubljano (razstava del Ivane Kobilca v Narodni galeriji) in Dunajem (razstava del Petra Bruegla st. v Umetnostnozgodovinskem muzeju in razstava del Clauda Moneta v Albertini) v sezoni 2018/2019. Ker je bistvo kulturnega turizma čustveno doživetje, se pri primerjavi osredinjam na en specifičen vidik doživljanja umetnin – na interpretacijo umetnin. Primerjava med Ljubljano in Dunajem je nakazala, da na Dunaju za obiskovalca storijo več. Temeljna razlika se je pokazala pri interpretaciji razstavljenih umetnin (eksponatov). Na Dunaju ob plačilu vstopnine obiskovalec med ogledovanjem umetnin izve veliko tudi o posameznih umetninah.

Ključne besede: Kulturni turizem, umetnostne razstave, Narodna galerija, Albertina, Umetnostnozgodovinski muzej Dunaj

Abstract:

This paper is about the phenomena of art exhibition visiting in museums and galleries in cultural centres close to Slovenia, such as Vienna, Venice, Treviso, Passariano and Zagreb. I argue that Slovenian tourists are ready to invest a lot in their art experience – pay enormous entrance fee and buy an exhibition catalogue or a souvenir, to state two economic aspects only. Firstly, by analysing the data from tourist agency Ars Longa Travel I show, what kind of cultural tourism art exhibitions in reality are. I then compare Ljubljana (the exhibition of the works by Ivana Kobilca at The National Gallery of Slovenia) and Vienna (the exhibition of the works by Pieter Bruegel the Elder at the Kunsthistorisches Museum and the exhibition of the works by Claude Monet at Albertina) in the season 2018/2019. Given the fact, that cultural tourism is based on emotional experience, I analyse one particular aspect of art experience, that is art interpretation. The comparison between Ljubljana and Vienna indicated, that in Vienna more is done for the visitor. The main difference is in the interpretation of exhibited artworks. In Vienna the visitor, paying the entrance fee, can learn also about indivudual artworks.

Keywords: *cultural tourism, art exhibitions, National Gallery of Slovenia, Albertina Museum Vienna, Art History Museum Vienna*

Umetnost in turizem

Razstave starejše likovne umetnosti danes privabljajo množice obiskovalcev. V nekaterih evropskih mestih, kjer je skoncentrirana kulturna dediščina, s tem tudi likovna umetnost, kot je Pariz, obiskovalci z nostalgijo zrejo v čase, ko so bile muzejske razstave »prijetnejše, saj je bilo pred umetninami mogoče postati, jih poglobljeno motriti in doživljati, ne da bi se gnetli v množicah« (M. PODKRIŽNIK 2019).

Slovenci imamo o turističnem potencialu lastne kulturne dediščine, s tem tudi likovne umetnosti, slabšalno mnenje. Sprašujemo se, »kako jih [tuje turiste] prepričati, da bi konzumirali slovensko kulturo? Težko, mogoče pa ni nemogoče. Resda nimamo Louvra, Uffizijev, Guggenheima, toda za turiste so vedno zanimivi tudi atraktivni koncerti, razstave itd. z mednarodno prepoznavnimi imeni, česar je pri nas zelo malo, ker denarja ni.« (J. GRGIČ 2017) Imamo slabo samopodobo, ki jo za nameček radi opravičujemo z besedami o pomanjkanju denarja. Zdi se, da je ta postsocialistični diskurz v slovenski kulturni sferi še vedno trdno zakoreninjen in ga ne spremenijo niti množice turistov z denarnicami v žepih.

V prispevku se bom osredinila na fenomen obiskovanja umetnostnih razstav v muzejih in galerijah na Dunaju, v Benetkah, Trevisu, Passarianu, Zagrebu in drugih kulturnih središčih v bližnji okolici Slovenije. Tematiko poznam zaradi dolgoletnega poučevanja umetnostne zgodovine na Univerzi za tretje življenjsko obdobje – študenti so ljubitelji starejše umetnosti in množični obiskovalci umetnostnozgodovinskih razstav – in dela v kulturnem turizmu kot turistična vodnica z licenco GZS. Moja izhodiščna teza je: slovenski turisti so v estetsko doživetje na Dunaju, v Benetkah in drugod pripravljeni veliko vložiti – plačati visoko vstopnino ter kupiti katalog in/ali kakšen spominek, če izpostavim samo dva ekonomska vidika. Najprej bom na podlagi statistike akademske potovalne agencije Ars longa, d. o. o. iz Ljubljane iz obdobja 2013–2018 pokazala, kakšna oblika kulturnega turizma so umetnostne razstave. Nato bom naredila primerjavo med Ljubljano (razstava del Ivane Kobilca v Narodni galeriji) in Dunajem (razstava del Petra Bruegla st. v Umetnostnozgodovinskem muzeju in razstava del Clauda Moneta v Albertini) v sezoni 2018/2019.

»Srečanje z originalom je srečanje s časom, v katerem je umetnina nastala.« (Ars longa)

Akademska potovalna agencija Ars longa je bila ustanovljena leta 1991 z namenom organiziranja potovanj s poudarkom na spoznavanju krajev, ljudi in njihovega načina življenja, predvsem pa kulturnozgodovinske dediščine v obiskanih deželah. To agencijo tudi ločuje od ustaljenega profila večine turističnih agencij v Sloveniji (ARS LONGA, 2019).

Organizirani obiski razstav v bližnjih kulturnih središčih so pomemben del agencijske ponudbe, saj ravno skozi tovrstno vsebino potnikom približajo svoj profil dela. So del paketa Ars, v katerega spadajo krajše ekskurzije po Sloveniji in soseščini, na katerih potniki spoznavajo pestro kulturno dediščino. Prav umetnostne razstave so v zadnjem desetletju postale pomemben del kulturnega turizma. V mestu, kjer je razstava na ogled, ekskurzijo zaokrožuje še obisk katerega od kulturnozgodovinskih spomenikov (ARS LONGA, 2019).

Tabela 1: Odhodi na umetnostne razstave v koledarskem letu 2013

Mesto	**Razstava**	**Število potnikov**
Vicenza	Od Rafaela do Picassa	55
Dunaj	Gustav Klimt	38
Treviso	Tibet: zakladi s strehe sveta	213
Verona	Od Botticellija do Matissa	29
Zagreb	Pablo Picasso	240
Benetke	Beneški bienale	128

Padova	Skrivnostni Veneti	38
Verona	Monetu naproti	42
Dunaj	Matisse in fauvisti	137
München	Pompeji	73
Ferrara	Zurbarán	37
Skupaj		**1030**

Tabela 2: Odhodi na umetnostne razstave v koledarskem letu 2014

Mesto	**Razstava**	**Število potnikov**
Verona	Monetu naproti	229
Bologna	Dekle z bisernim uhanom	144
Benetke	Beneški bienale	35
Dunaj	Toulouse-Lautrec/Miro/Velázquez	390
Skupaj		**798**

Tabela 3: Odhodi na umetnostne razstave v koledarskem letu 2015

Mesto	**Razstava**	**Število potnikov**
Vicenza	Tutankamon, Caravaggio, Van Gogh	254
Benetke	Beneški bienale	94
Dunaj	Edvard Munch/Fantastični svetovi	124
Skupaj		**472**

Tabela 4: Odhodi na umetnostne razstave v koledarskem letu 2016

Mesto	**Razstava**	**Število potnikov**
Treviso	El Greco v Italiji	36
Treviso	Zgodba impresionizma	84
Dunaj	Od Chagalla do Maleviča	115
Skupaj		**235**

Tabela 5: Odhodi na umetnostne razstave v koledarskem letu 2017

Mesto	**Razstava**	**Število potnikov**
Treviso	Zgodba impresionizma	181
Rim	Artemisia Gentileschi	29
Dunaj	Rubens	295
Skupaj		**505**

Tabela 6: Odhodi na umetnostne razstave v koledarskem letu 2018

Mesto	**Razstava**	**Število potnikov**
Dunaj	Rubens	41
Vicenza	Van Gogh	236
Treviso	Rodin/Warhool	35
Rim	Bernini	27
Benetke	Beneški bienale	34
Zagreb	Vlaho Bukovac	48
Zagreb	Katarina Velika	134
Dunaj	Klimt/WOW	52
Dunaj	Klimt/Monet/Bruegel	228
Dunaj	Monet/Bruegel	303
Skupaj		**1138**

Kot kažejo tabele, se na oglede razstav potniki odpravljajo v bližnja kulturna središča. To so eno- ali dvodnevne ekskurzije in potovanja, v redkih primerih so potovanja lahko tudi tridnevna (Rim). Mesta, v katerih potniki obiskujejo umetnostne razstave, imajo praviloma večdesetletno tradicijo v organizaciji razstav, čeprav je treba poudariti, da se tradicionalnim središčem z organizacijo mednarodno odmevnih in komercialno uspešnih razstav pridružujejo tudi »novi« muzeji oz. mesta (Zagreb, Budimpešta …). Ponudba je tako iz leta v leto širša in bogatejša, kar na drugi strani vpliva tudi na priljubljenost in širšo prepoznavnost tovrstnih dogodkov. Razstave v tujini tako danes obiskujejo tako srednješolci (tovrstne ekskurzije so pomemben del pedagoškega procesa gimnazij) kot slušatelji različnih smeri na Univerzi za tretje življenjsko obdobje, delovno aktivni in celo družine.

Primerjava števila udeležencev po posameznih sezonah ne pokaže jasnega trenda, ampak predvsem to, da je število obiskovalcev izrazito povezano s tematiko razstave. Vidimo, da obiskovalce najbolj pritegnejo širše znana imena iz zgodovine umetnosti. Če določeno razstavišče razstavi dela impresionistov, je komercialen uspeh tako rekoč zagotovljen. Enako velja tudi za dela največjih baročnih mojstrov. Najbolj uveljavljena razstavišča in muzeji v zadnjih dveh desetletjih uporabljajo zelo učinkovit koncept: uspeh razstave zagotavljajo dela znanih umetnikov, na razstavi pa pogosto razstavijo dela iz različnih in manj znanih ali manj dostopnih javnih in zasebnih zbirk, ki jih obogatijo z nekaj bolj znanimi slikami iz znanih ali pomembnih svetovnih zbirk. Koncept zagotavlja komercialen uspeh, obiskovalcu pa omogoča, da lahko dela, ki domujejo v različnih zbirkah, doživi na eni razstavi.

Podobno bi lahko zapisali tudi o dveh najpomembnejših razstavah jesensko-zimske sezone 2018/2019 na Dunaju, razstavah del Pietra Bruegla st. v Umetnostnozgodovinskem muzeju in Clauda Moneta v Albertini. Na obeh si je bilo mogoče ogledati dela dveh zelo znanih umetnikov in na obeh razstavah smo lahko videli dela, ki so v lasti različnih muzejev ali zasebnikov.

Če smo se z deli impresionista Moneta v zadnjih letih lahko srečali že večkrat, tudi sicer je v številnih muzejih in na razstaviščih v naši okolici impresionizem pogosto predstavljan, je bila razstava slik in grafik Pietra Bruegla st. posebna v več pogledih. Šlo je za do zdaj največjo razstavo del tega mojstra 16. stoletja, ki nam je zapustil razmeroma malo del – le okoli 40 oljnih slik, 60 grafik in 80 risb. Kar 29 oljnih slik je bilo predstavljenih na razstavi in številne so restavrirali prav za to priložnost. Drugi pomemben sestavni del razstave so bile mojstrove grafike. Že na oljnih slikah se Bruegel kaže kot izjemen virtuoz, v grafičnem mediju pa ta virtuoznost še dodatno zablesti. Ob tem velja zapisati, da dejstvo, da je Umetnostnozgodovinski muzej lastnik največje in najpomembnejše zbirke Brueglovih slik, nikakor ni zmanjšalo privlačnosti razstave. Glede na to, da so dela obeh umetnikov med ljubitelji slikarstva dobro znana, in glede na to, da je bila še posebej razstava v Umetnostnozgodovinskem muzeju izjemna priložnost za uživanje v Brueglovih izvirnih in socialno kritičnih delih, ne preseneča, da je v organizaciji agencije Ars longa razstavi obiskalo skoraj 600 ljudi.

Ljubljana in Dunaj: primerjava umetnostnih razstav Kobilce, Moneta in Bruegla st. v sezoni 2018/2019

V zadnjem poglavju primerjam tri občasne umetnostnozgodovinske razstave v treh znamenitih umetnostnih muzejih: razstavo del slikarke Ivane Kobilca v Narodni galeriji v Ljubljani, razstavo del slikarja Clauda Moneta v Albertini na Dunaju in razstavo del slikarja Pietra Bruegla st. v Umetnostnozgodovinskem muzeju na Dunaju.

Ker je bistvo kulturnega turizma čustveno doživetje (D. A. JELINČIČ, M. SENKIĆ 2019), se pri primerjavi osredinjam na en vidik doživljanja umetnin – na interpretacijo (tj. razlago) umetnin. Interpretacija ima v muzeju pedagoški pomen, saj obiskovalcu »razkriva

pomen stvari in odnosov med njimi« (F. TILDEN, 1957, nav. v: A. GOB, N. DROUGUET 2006, str. 210) in v muzeju pomeni »to, kar muzej naredi za obiskovalca« (E. HOOPER-GREENHILL 1999, str. 51).

Interpretacija v umetnostnem muzeju je praviloma umetnostnozgodovinska. V muzeju jo prepoznamo v obliki stenskih napisov, tiskanih vodnikov, posnetih sporočil, vodenih ogledov in podobnega. S podatki o avtorstvu, dataciji, likovni tehniki in provenienci umetniškega dela, vsebinsko in oblikovno razčlenitvijo umetniškega dela, razlago okoliščin nastanka umetniškega dela, pripovedjo o umetnikovem življenju in njegovi poti k uspehu in podobno muzej oziroma kustos obiskovalcu daje okvir za doživljanje in razumevanje razstavljenih umetniških del (R. BRAČUN SOVA 2016).

Analizirala bom temeljne oblike interpretacije, in sicer uvodna splošna pojasnjevalna besedila na stenah razstavnih prostorov, opise posameznih – običajno ključnih in izbranih – razstavljenih umetnin (eksponatov), tiskani vodnik po razstavi, zvočni vodnik in vodene oglede, torej različne organizirane dejavnosti. Zakaj bom analizi interpretacije dodala primerjavo vstopnin? Zato, ker je vstopnina prvi pogoj za doživetje (če želiš videti umetnine, moraš plačati vstopnino). Zanimala nas bo zgolj redna vstopnina. Na koncu bom primerjala še ceno tiskanega vodnika po razstavi, ceno izposoje zvočnega vodnika po razstavi ter ceno kataloga razstave.

Razstava* Ivana Kobilca (1861–1926): »Slikarija je vendar nekaj lepega …«*, Narodna galerija, Ljubljana, 21. junij 2018–10. februar 2019

Narodna galerija je razstavo slikarke Ivane Kobilca priredila ob stoti obletnici svoje ustanovitve. Na pregledni razstavi slikarkinega opusa je bilo na ogled 147 del iz vseh slogovnih obdobij in žanrov – 124 del Ivane Kobilca, druga pa so bila dela njenih sodobnikov. Priljubljenim slikam, kot sta *Poletje* in *Kofetarica*, so bile pridružene nekatere na novo odkrite umetnine, do zdaj skoraj neznane širši javnosti. Razstava je predstavila Kobilčino ustvarjalno moč in raznolike vplive evropskih umetnostih središč – Dunaja, Münchna, Pariza, Sarajeva in Berlina.

Na razstavi so bila na stenah uvodna splošna interpretativna besedila, ki so obiskovalcu dala okvir za razumevanje posameznega razstavnega prostora. Umetnine niso bile opremljene z opisi, ampak zgolj z osnovnimi podatki. Galerija je izdala vodnik po razstavi, ki ga je obiskovalec lahko kupil v muzejski knjigarni; v njem so bila podobna interpretativna besedila kot na razstavi in barvne reprodukcije 48 umetnin. Besedilo publikacije je vključevalo sklicevanje na te izbrane umetnine.

Razstava* Claude Monet: Svet v toku (Claude Monet: Die Welt im Fluss)*, Albertina, Dunaj, 21. september 2018–6. januar 2019

V Albertini je bila na ogled obširna pregledna razstava del Clauda Moneta. Ta francoski slikar (1840–1926) je živel v številnih obdobjih evropske umetnosti, saj njegovo ustvarjanje sega še v čas, ko še ne moremo govoriti o impresionizmu. Na razstavi je bil zastopan z več kot 100 slikami, ki so jih posodili iz 40 različnih zbirk, med katerimi velja posebej omeniti Musée Marmottan iz Pariza. Čeprav je bila razstava retrospektivna in je zajela vsa obdobja slikarjevega ustvarjanja, je bila posebna pozornost namenjena barvi in svetlobi, saj Moneta pogosto imenujejo »mojster luči«.

Na razstavi je bilo v vsakem razstavnem prostoru na steni uvodno splošno interpretativno besedilo, ki je obiskovalcu dalo okvir za razumevanje posameznega razstavnega prostora. Nato so bile v vsakem razstavnem prostoru nekatere umetnine, torej ključne Monetove slike, na stenah opisane: ponekod je bila poudarjena tehnika slikanja sli slog, drugod ikonografija ali družbeni kontekst.

Razstava* Pieter Bruegel st.: Enkrat v življenju (Pieter Bruegel d. Ä: Once in a Lifetime), *Umetnostnozgodovinski muzej, Dunaj, 2. oktober 2018–13. januar 2019

Razstavo del so v Umetnostnozgodovinskem muzeju priredili ob bližajoči se okrogli obletnici slikarjeve smrti (1569). Šlo je za do zdaj najobsežnejšo razstavo, posvečeno Pietru Brueglu st., kar nekoliko preseneča, saj brez dvoma velja za najpomembnejšega nizozemskega slikarja 16. stoletja in začetnika pomembne slikarske dinastije. Na razstavi so bile poleg del iz Umetnostnozgodovinskega muzeja tudi slike in risbe iz najpomembnejših evropskih javnih ter zasebnih zbirk, ki še nikoli niso bile razstavljene skupaj. Na ogled je bilo skoraj 30 slik ter 60 risb in grafik. Izjemna kakovost slik, ki so vse po vrsti naslikane na les, se kaže v ljubezni do detajlov in izjemno pestri barvni paleti.

Na razstavi je bilo v vsakem razstavnem prostoru na steni uvodno splošno interpretativno besedilo, ki je obiskovalcu dalo okvir za razumevanje tematike posameznega razstavnega prostora. Nato so bile v vsakem razstavnem prostoru na vzdolžnih panojih umetnine opisane; celostno interpretirane so bile vse slike, risbe in grafike. Panoji niso bili samo vir informacij, ampak tudi fizična ovira – zaščita eksponatov. Obiskovalec je ob vstopu na razstavo lahko posegel tudi po brezplačnem vodniku po razstavi priročnega formata; v njem so bila ista interpretativna besedila in opisi umetnin kot na razstavi.

Tabela 7: Primerjava različnih oblik interpretacije

	Uvodna besedila v razstavnih prostorih	**Opisi umetnin v prostorih**	**Tiskani vodnik po razstavi[1]**	**Zvočni vodnik**	**Vodeni ogledi**
Kobilca (ok. 140 del)	•		•	•	•
Monet (ok. 100 del)	•	•		•	•
Bruegel st. (ok. 90 del)	•	•	•	•	•

Tabela 8: Primerjava različnih oblik interpretacije, vključenih v vstopnino

	Uvodna besedila v razstavnih prostorih	**Opisi umetnin v prostorih**	**Tiskani vodnik po razstavi**
Kobilca (ok. 140 del)	•		
Monet (ok. 100 del)	•	•	n. r.
Bruegel st. (ok. 90 del)	•	•	•

Tabela 9: Primerjava nekaterih cen v EUR[1]

	Redna vstopnina	**Tiskani vodnik po razstavi**	**Zvočni vodnik**	**Katalog**
Kobilca (ok. 140 del)	7	12	3	70
Monet (ok. 100 del)	16	n. r.	4	32,90
Bruegel st. (ok. 90 del)	20	0	5	39,95

[1] Primerjavo cen moramo dopolniti s primerjavo življenjskega standarda. Septembra 2019, ko je nastal ta prispevek, je bila po podatkih SURS in Eurostata povprečna mesečna bruto plača v Sloveniji 1.717,78 EUR, v Avstriji pa 2.688,92 EUR.

Primerjava razstav pokaže na podobnosti in razlike. Podobnosti se nanašajo na uvodna besedila v razstavnih prostorih, zvočni vodnik in vodene oglede. To so muzejski standardi. Razlike obstajajo v interpretaciji umetnin – formiranju obiskovalčevega doživetja v trenutku hoje po razstavnih prostorih in gledanja eksponatov.

Primerjava obeh dunajskih razstav pokaže, da so na razstavah poleg uvodnih splošnih interpretativnih besedil v razstavnih prostorih dodana besedila, ki opisujejo oziroma razlagajo tudi umetnine: v Albertini izbrane, v Umetnostnozgodovinskem muzeju pa vse. V Umetnostnozgodovinskem muzeju sta obe obliki interpretacije obiskovalcu na voljo tudi v priročnem tiskanem vodniku, katerega strošek je vključen v strošek vstopnine. V Narodni galeriji v razstavnih prostorih umetnine niso interpretirane. Opisa oziroma razlag umetnin ni niti ob eksponatih v razstavnih prostorih niti v tiskanem vodniku po razstavi. Za razlago umetnin mora obiskovalec nemara kupiti dodatno in drugačno interpretativno storitev.

Ker je bistvo kulturnega turizma čustveno doživetje, sem se pri primerjavi osredinila na en specifičen vidik doživljanja umetnin – na interpretacijo. In sicer je interpretacija nekaj, kar muzej stori za obiskovalca. Primerjava med Ljubljano in Dunajem je nakazala, da na Dunaju za obiskovalca storijo več. Ob plačilu vstopnine obiskovalec med ogledovanjem umetnin izve veliko tudi o posameznih umetninah, kar lahko njegovo estetsko doživetje poglobi. Pri nas ob plačilu vstopnine in nakupu vodnika po razstavi, kar skupaj znese 19 EUR, med ogledovanjem umetnin informacij o posameznih umetninah ni. Tiskani vodnik po Kobilčini razstavi je bil po mojem mnenju namenjen bolj podoživljanju estetske izkušnje po obisku galerije, spominjanju doma torej, kot samemu doživljanju umetnin na razstavi. Bil je lepo darilo. Zato predlagam, da se v Sloveniji premisli vsebino in format vodnikov po umetnostnih razstavah oziroma premisli interpretacijo na splošno v smeri bolj poglobljenega opisovanja eksponatov.

Viri in Literatura

Ars longa (2019): *Razstave.* Dostopno na: www.arslonga.si, uporabljeno 15. 9. 2019.

BRAČUN SOVA, Rajka (2016): *Umetnina – ljubezen na prvi pogled? Pedagoški pomen interpretacije v umetnostnem muzeju*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-240-3

GOB, André, DROUGUET, Noémie (2006): *La muséologie: histoire, développements, enjeux actuels*. Pariz: Armand Colin.

GRGIČ, Jožica (2017): Kultura kot proizvod. *Delo*, 6. Avgust. Dostopno na: https://www.delo.si/mnenja/komentarji/kultura-kot-proizvod.html, uporabljeno 23. 9. 2019.

HOOPER-GREENHILL, Eilean (1999): Learning in art museums: strategies of interpretation. V: E. Hooper-Greenhill (ur.). *The educational role of the museum* (str. 44–52). London, New York: Routledge.

JELINČIĆ, Daniela Angelina, SENKIĆ, Matea (2019): The value of experience in culture and tourism: the power of emotions. V: Duxbury, Nancy, Richards, Greg (ur.). *A research agenda for creative tourism*. Cheltenham: Egward Elgar Publishing, str. 41–53.

PODKRIŽNIK, Mimi (2019): Kako nas množični turizem nosi s seboj. *Delo*, 11. september. Dostopno na: https://www.delo.si/prosti-cas/potovanja/kako-nas-mnozicni-turizem-nosi-s-seboj-225789.html, uporabljeno 23. 9. 2019.

Povzetek

Prispevek govori o fenomen obiskovanja umetnostnih razstav v muzejih in galerijah na Dunaju, v Benetkah, Trevisu, Passarianu, Zagrebu in drugih kulturnih središčih v bližnji okolici Slovenije. Tematiko poznam zaradi dolgoletnega poučevanja umetnostne zgodovine na Univerzi za tretje življenjsko obdobje in dela v kulturnem turizmu. Moja izhodiščna teza je: slovenski turisti so v estetsko doživetje na Dunaju, v Benetkah in drugod pripravljeni veliko vložiti – plačati visoko vstopnino ter kupiti katalog in/ali kakšen spominek, če izpostavim samo dva ekonomska vidika. Najprej bom na podlagi statistike akademske potovalne agencije Ars longa, d. o. o., iz Ljubljane iz obdobja 2013–2018 pokazala, kakšna oblika kulturnega turizma v resnici so umetnostne razstave. Nato bom naredila primerjavo med Ljubljano (razstava del Ivane Kobilca v Narodni galeriji) in Dunajem (razstava del Petra Bruegla st. v Umetnostnozgodovinskem muzeju in razstava del Clauda Moneta v Albertini) v sezoni 2018/2019. Ker je bistvo kulturnega turizma čustveno doživetje, se pri primerjavi osredinjam na en specifičen vidik doživljanja umetnin – na interpretacijo (tj. razlago) umetnin. Analiziram temeljne oblike interpretacije, in sicer uvodna splošna pojasnjevalna besedila na stenah razstavnih prostorov, opise posameznih – običajno ključnih in izbranih – razstavljenih umetnin (eksponatov), tiskani vodnik po razstavi, zvočni vodnik in vodene oglede. Analizi interpretacije dodam primerjavo vstopnin na eni, in cen tiskanega vodnika po razstavi, ceno izposoje zvočnega vodnika po razstavi ter ceno kataloga razstave na drugi strani. Primerjava razstav je pokazala na podobnosti in razlike. Umetnostni muzeji so si podobni v tem, da imajo uvodna besedila v razstavnih prostorih, zvočne vodnike in vodene oglede. Razlike pa so se pojavile pri interpretaciji umetnin – formiranju obiskovalčevega doživetja v trenutku hoje po razstavnih prostorih in gledanja eksponatov. Ugotovila sem, da na Dunaju za obiskovalca storijo več. Ob plačilu vstopnine obiskovalec med ogledovanjem umetnin izve nekaj tudi o posameznih umetninah, kar lahko njegovo estetsko doživetje poglobi. Predlagam, da muzejska skupnost v Sloveniji premisli vsebino in format vodnikov po umetnostnih razstavah oziroma premisli interpretacijo na splošno v smeri bolj poglobljenega opisovanja eksponatov.

Summary:

This paper is about the phenomena of art exhibition visiting in museums and galleries in cultural centres close to Slovenia, such as Vienna, Venice, Treviso, Passariano and Zagreb. This topic is familiar to me due to many years of art history teaching at The Slovenian Third Age University and practice in cultural tourism. I initially argue that Slovenian tourists are ready to invest a lot in their art experience in Vienna, Venice and elsewhere – pay enormous entrance fee and buy an exhibition catalogue or a souvenir, to state two economic aspects only. Firstly, by analysing the data from Ljubljana's tourist agency Ars Longa Travel in the period 2013–2018 I show, what kind of cultural tourism art exhibitions in reality are. I then compare Ljubljana (the exhibition of the works by Ivana Kobilca at The National Gallery of Slovenia) and Vienna (the exhibition of the works by Pieter Bruegel the Elder at the Kunsthistorisches Museum and the exhibition of the works by Claude Monet at Albertina) in the season 2018/2019. Given the fact, that cultural tourism is based on emotional experience, I analyse one particular aspect of art experience, that is art interpretation (explanation of artworks). I analyse basic forms of art interpretation: introductory texts on the walls, descriptions of individual – normally most important and selected – works of art (exhibits), guide book, audio-guide and guided tours. I add the comparison of entrance fees on one side, and prices for the guide book, audio-guide and catalogue on the other side to the analysis of interpretation. The comparison of

the exhibitions pointed to similarities and differences. Art museums are similar in providing introductory interpretative texts on the walls, audio-guides and guided tours. Differences pertain to interpretation of works of art – that is in forming visitor's art experience in the moment of walking around the galleries and looking at artworks. I found out, that in Vienna more is done for the visitor. In Vienna the visitor, paying the entrance fee, can learn also about individual artworks and deepen his or her art experience. I suggest that Slovenian museum community rethinks the content and the format of guide books in art exhibitions, and, respectively, rethinks interpretation in general in the sense of describing exhibits more in-depth.

Ajda Kozjek
Tehniški muzej Slovenije
e-naslov: ajda.kozjek@tms.si

Vključevanje Muzeja pošte in telekomunikacij v programe razvoja kulturnega turizma v Polhovem Gradcu / *Involvement of the Museum of Post and Telecommunications in cultural tourism development programs in Polhov Gradec*

Izvleček

Muzej pošte in telekomunikacij, dislocirana enota Tehniškega muzeja Slovenije, je leta 2008 odprl prenovljene zbirke v prostorih Polhograjske graščine v Polhovem Gradcu. V okviru dobrega sodelovanja z lokalno skupnostjo predstavljam tri turistične programe. Turistični program *Čaj z grofom Blagajem* poteka v sodelovanju več partnerjev. Obiskovalci v graščini spoznajo grofa Blagaja, se z njim pogovarjajo in družijo. Muzejski vodnik grofa Blagaja in obiskovalce povabi v muzejske prostore in jim predstavi zgodovino pošte v 19. stoletju. V letu 2018 smo kot partner sodelovali v pripravi *Polhovega doživljajskega parka*, ki je postavljen v bližini graščine in nagovarja družine z majhnimi otroki. V knjižici smo pripravili naloge na temo poštnih pošiljk in v graščini postavili panoje o zgodovini graščine, grofu Blagaju in grajski kapeli. V poletnem času smo razširili odpiralni čas na sobote in pripravili skupno vstopnico, ki vključuje ogled parka in muzeja.V letih 2018 in 2019 smo se vključili v program oblikovanja kratkih doživetij z lokalnim prebivalstvom. Pripravili smo predstavitveni film o zgodovini Polhovega Gradca, ki je na ogled v za to opremljeni sobi. V telefonski govorilnici v pritličju poslušajo zgodbe o prenašanju sporočil na Polhograjskem v preteklosti in o spominih nekdanjih lokalnih poštnih uslužbencev.

Ključne besede: Polhov Gradec, graščina, pošta, Blagaj, park

Abstract

The Museum of Post and Telecommunications, a dislocated unit of the Technical Museum of Slovenia, opened its renovated collections in the Polhov Gradec Mansion in 2008. In the framework of good cooperation with the local community, I present three tourism programs. The program, Tea with Count Blagaj runs in cooperation with several partners. Visitors of the mansion meet Count Blagaj, talk to him and socialize. The museum guide invites visitors to the museum and presents the postal history of the 19th century. In 2018 the museum participated as a partner in the preparation of the Dormouse Adventure Park, which is set up near the mansion and primarily addresses families with young children. In the booklet, we prepared tasks on the subject of postal items and set up boards on which the visitors can read about the history of the mansion, Count Blagaj and the castle chapel. In the summer of 2019, we expanded our opening hours to Saturdays and prepared a joint ticket that includes a tour of the park and the museum. In 2018 and 2019 we became involved in a program to design short experiences with the local population. We have prepared a presentation film about the history of Polhov Gradec, which is shown in the museum. On the ground floor visitors can listen to stories connected to the local postal history.

Keywords: *Polhov Gradec, mansion, post, Blagaj, park*

Muzej pošte in telekomunikacij je dislocirana enota Tehniškega muzeja Slovenije. Leta 2008 smo v novih prostorih Polhograjske graščine v Polhovem Gradcu odprli prenovljeni muzejski zbirki *Zgodovina pošte* in *(Tele)komunikacije včeraj, danes, jutri!*. Pred tem so bile zbirke na ogled v Škofji Loki. Tehniški muzej Slovenije je leta 2008 prevzel v upravljanje Polhograjsko graščino, katere lastnik je Ministrstvo za kulturo.

Muzej pošte in telekomunikacij v Polhograjski graščini (Foto: Blaž Zupančič).

Polhov Gradec je naselje v Občini Dobrova – Polhov Gradec, ki leži v osrednjeslovenski regiji. Ima nekaj več kot 600 prebivalcev in je od Ljubljane oddaljen 17 km. Polhograjska graščina predstavlja osrednji kulturni spomenik v Občini Dobrova – Polhov Gradec, ki postaja vse bolj prepoznaven tudi v širšem slovenskem merilu. Pred preselitvijo muzeja v graščinske prostore so bila vrata graščine večinoma zaprta. Ogled tega kulturnega spomenika, ki je bil v začetku devetdesetih let v celoti obnovljen, in manjše krajevne zbirke, ki ima prostore v pritličju, je bil mogoč le v skupini po predhodni najavi, za kar je skrbela lokalna skupnost. V kraju ni bilo posebne turistične organiziranosti ali oblikovane strategije razvoja te panoge. Znamenitosti v okolici in s tem tudi muzej smo se predstavljali ločeno, kot samostojne destinacije. Delovanje in povezovanje muzeja z drugimi institucijami v majhni in precej zaprti skupnosti je bilo sprva dokaj težavno. Že kmalu po odprtju muzeja v novih prostorih pa smo sklenili dogovor s Turističnim društvom Polhov Gradec in v muzejsko vstopnico vključili tudi ogled Krajevnega muzeja v graščini. V vodene oglede smo začeli vključevati zgodovino kraja in graščine, kar je bilo pri obiskovalcih zelo dobro sprejeto.

Nova lokacija je prinesla tako prednosti kot slabosti glede večanja prepoznavnosti muzeja v širšem prostoru. Prednosti so vsekakor kulturna in naravna dediščina, neokrnjena narava Polhograjskega hribovja in možnost aktivnega preživljanja prostega časa ter bližina Ljubljane s številnimi turisti. Slabosti predstavlja v prvi vrsti slaba infrastruktura (slabe ceste in avtobusne povezave, na prometni cesti Ljubljana – Polhov Gradec ni urejene kolesarske poti), malo primerne gostinske ponudbe in dejstvo, da do pred kratkim v občini ni bilo na voljo prenočitvenih zmogljivosti.

Sodelavci v muzeju smo se trudili vzpostaviti primerno komunikacijo z lokalno skupnostjo, ki je bila sprva zelo nezaupljiva in nenaklonjena sodelovanju. Med drugim smo se na primer soočali z mnenjem, da v muzej prihajajo samo organizirane šolske skupine in ne turisti, ki bi si jih v kraju bolj želeli. Ti so namreč tisti, ki v kraj prinesejo denar. V zadnjem času se je tudi mnenje o tem na srečo spremenilo. Z večletnim kvalitetnim delom in več poskusom vključevanja nam je v zadnjih letih uspelo doseči, da so na lokalnem nivoju muzej prepoznali kot priložnost in kot partnerja pri razvoju turizma v kraju in na širšem območju. Zato smo se v zadnjih dveh letih z veseljem odzvali povabilu k sodelovanju pri dveh EU projektih, v katerih je nosilec Občina Dobrova – Polhov Gradec.

V okviru dobrega sodelovanja pri vključevanju muzejskih vsebin v turistično ponudbo kraja bi izpostavila tri turistične programe.

Pisalni kotiček v Muzeju pošte in telekomunikacij (Foto: Jaka Blasutto).

Čaj z grofom Blagajem

Grof Rihard Ursini Blagaj se je leta 1808 poročil z baronico Antonijo Polhograjsko, lastnico graščine, in se preselil v Polhov Gradec. Kot zemljiški gospod je petdeset let upravljal posestva in se zavzemal za vsestranski razvoj kraja. Spodbujal je razvoj kmetijstva in domačih obrti ter uvajal nove kulturne rastline. Z njegovim intenzivnim zanimanjem za botaniko so povezani nasadi vrtnic, ki jih je imel v parku, da bi iz njih pridobival rožno olje, ter poskus gojenja murv za potrebe gojenja sviloprejk. Veljal je za dobrega gospodarja in bil zelo priljubljen med domačim prebivalstvom, ki ga je leta 1849 izvolilo za župana. V uradnih dopisih je dosledno uporabljal slovenščino ter se zavzemal za odprtje prve šole v Polhovem Gradcu.

Blagaj je povezan z znamenitim botaničnim odkritjem, do katerega je prišlo leta 1837, ko mu je kmet z Gore nad Polhovim Gradcem prinesel cvetlico, med domačini znano pod imenom rumena jožefica. Grof jo je naslednji dan nemudoma poslal prijatelju kustosu Henriku Freyerju v Deželni muzej v Ljubljani, ki jo je predstavil širši strokovni javnosti in po najditelju poimenoval Blagajev volčin.

V muzeju aktivno sodelujemo pri turističnem programu Čaj z grofom Blagajem, ki je nastal v sodelovanju in izvedbi občinskega Javnega zavoda Polhograjska graščina, Osnovne šole Polhov Gradec, Hiše medu Božnar in Tehniškega muzeja Slovenije. V programu, ki ga izvajamo vse od leta 2012, obiskovalci spoznajo grofa Riharda Ursinija Blagaja, nekdanjega lastnika graščine, njegovo ženo Antonijo ter čas, v katerem sta živela. V salonu se obiskovalci z njima pogovarjajo in spoznavajo lokalno kulinarično ponudbo, v grajski kapeli pa prisluhnejo pesmi Blagajevega sokrajana in sodobnika Gregorja Riharja. Čaj z grofom Blagajem je namenjen posameznikom in skupinam vseh generacij, izvaja se v več tujih jezikih, na voljo je tudi otroška čajanka.

Voden ogled muzejskih zbirk v okviru programa smo sprva predvideli ob koncu čajanke, vendar se je izkazalo, da so bili obiskovalci po uro in pol dolgem programu čajanke preveč utrujeni, da bi lahko sledili še eni uri vodenega ogleda po muzejskih zbirkah.

Čaj z grofom Blagajem (Foto: Maša Kozjek).

Tako se po čajanki grof Blagaj, oz. igralec v vlogi grofa Blagaja, obiskovalcem predstavi tudi kot prvi predsednik društva kranjskega Deželnega muzeja. Muzejski vodnik grofa Blagaja in obiskovalce povabi v muzejske prostore na ogled muzejsko zbirke. Ogled smo za namen programa skrajšali na vsega 15 minut in ga omejili na čas zgodovine pošte v 1. polovici 19. stoletja, v katerem je živel grof Blagaj. Ogled se zaključi pri pisalnem kotičku, kjer obiskovalci skupaj z grofom Blagajem napišejo pismo. Udeleženci čajanke si lahko ob koncu programa po želji muzej ogledajo v celoti.

Polhov doživljajski park

V letu 2018 je Tehniški muzej Slovenije kot partner sodeloval pri pripravi *Polhovega doživljajskega parka*, ki je postavljen v neposredni bližini graščine, ob vznožje Polhograjske gore, in nagovarja predvsem družine z majhnimi otroki. Projekt, podprt tudi s strani EU, je kompleksen turistični produkt, ki na inovativen način povezuje naravne danosti in kulturno

dediščino. Popotovanje po doživljajski poti se začne v Polhograjski graščini, otroci pa imajo na poti nalogo, da polhu pomagajo najti nov dom. Na začetku poti ob vstopnici prejmejo Polhovo knjižico kot didaktično-pedagoško pomagalo. Na poti na zemljevid v knjižici lepijo nalepke, zbirajo žige ter rešujejo različne naloge.

Polhov doživljajski park (Foto: Aleš Fevžer).

Ob tem jih na poti pričakuje deset velikih lesenih skulptur gozdnih živali, lesene hišice, otroški čebelnjak, jazbina in drugi didaktični elementi. V eni izmed hišic na poti smo v muzeju v sodelovanju z avtorjema projekta iz Zavoda Škrateljc, dr. Urošem Grilcem in Nino Peče Grilc, zasnovali t. i. Živalsko pošto z lesenimi didaktičnimi elementi. V *Polhovi knjižici*, ki obiskovalce vodi po parku in je na voljo v več jezikih, smo oblikovali naloge za najmlajše na temo pisanja različnih poštnih pošiljk, štampiljke in povabilo obiskovalcem na ogled muzejskih zbirk.

V muzeju smo osvežili in dopolnili panoje o zgodovini graščine, grajski kapeli in grofu Blagaju ter postavili nov informacijski pult za zloženke. Za otroke smo pripravili delavnico izdelave herbarija, ki se povezuje z zanimanjem grofa Blagaja za botaniko. Zaradi vse večjega zanimanja za obisk Polhovega Gradca smo v letošnjem letu v poletnem času razširili odpiralni čas tudi na sobote. Z občinskim Javnim zavodom Polhograjska graščina, ki je upravljalec parka, smo pripravili ugodno skupno vstopnico za ogled *Polhovega doživljajskega parka* in *Muzeja pošte in telekomunikacij*.

Lokalni produkti Blagajeve dežele

V letih 2018 in 2019 smo se vključili v oblikovanje programa kratkih doživetij z lokalnim prebivalstvom na območju Občine Dobrova – Polhov Gradec. V muzeju smo zasnovali ureditev sobe v pritličju graščine, oživitev telefonske govorilnice, ki je del muzejske zbirke *Muzeja pošte in telekomunikacij* in oblikovali program kratkega doživetja *Zgodbe iz poštne torbe*. Soba v pritličju graščine predstavlja najstarejši del polhograjske graščine in jo uporabljamo za občasne razstave in druge dogodke. V okviru projekta smo jo dodatno opremili s tridesetimi konferenčnimi stoli, primernimi za razna srečanja, delavnice in predstavitve.

V vhodni avli graščine stoji ob informacijskem pultu telefonska kabina, ki je del muzejske zbirke. Govorilnico smo v okviru projekta oživili z lokalnimi zgodbami. Ob dvigu slušalke in pritisku na tipke lahko obiskovalec prisluhne osmim kratkim pripovedim o tem, kako so nekdaj prenašali pošto na Polhograjskem. Zgodbe so na voljo v slovenskem in angleškem jeziku.

Posneli smo spomine nekdanjih lokalnih poštnih uslužbencev, se pogovarjali s krajani o njihovih spominih na delovanje poštnih uradov na Polhograjskem in o razvoju telefonije na tem področju. Intervjuji z nekdanjimi poštnimi uslužbenci in krajani, ki so predstavljali podlago za pripravo zgodb, so nastali v okviru sodelovanja med Muzejem pošte in telekomunikacij in zgodovinskim krožkom na Osnovni šoli Polhov Gradec.

Oblikovali smo tudi program kratkega doživetja z obiskom muzeja pod imenom *Zgodbe iz poštne torbe,* ki je del novonastale promocijske knjižice *Polna cula lokalnih doživetij*. Namen programa je približati in popestriti obiskovalcem muzejske vsebine s pomočjo dodatnih zanimivosti iz lokalnega okolja. Pri tem smo izpostavili medeninast poštni rog z originalnim okrasnim trakom, nekoč last družine Tomšič, ki je imela zakupljeno pošto v Polhovem Gradcu od leta 1869 in je bil v uporabi še v začetku 20. stoletja. Poštni rog je danes del naše stalne muzejske postavitve.

Poštni rog iz Polhovega Gradca (Foto: Nada Žgank, Domen Pal).

Največji zalogaj pa je prav gotovo predstavljala priprava in snemanje predstavitvenega filma, s katerim želimo obiskovalcem graščine in muzeja približati znamenitosti in lepote kraja ter jih navdušiti za lokalne produkte. Osredotočili smo se na zgodovinsko pripoved, ki gledalca preko arheoloških ostankov najprej popelje po zgodovini prve poselitve Polhovega Gradca. V srednjem veku sta v Polhovem Gradcu sočasno stali dve grajski stavbi. Na vzpetini, ki ji še danes rečemo Stari grad, je bila zgrajena mogočna utrdba, na mestu današnje graščine pa spodnji dvor. Oba gradova sta bila od trinajstega stoletja dalje last plemenitih Billichgrätzov – gospodov Polhograjskih. Utrdba na vzpetini je bila zaščitena s številnimi

obrambnimi stolpi in tudi spodnji dvor je po svoji obliki spominjal na stolp. Njegovi ostanki se skrivajo v južnem delu današnje graščine. V pritličnih prostorih lahko še danes opazimo stare srednjeveške prehode in mala okenca. Tako kot v poznejših obdobjih so se tudi v srednjem veku grajski lastniki menjali. Leta 1364 sta oba gradova pripadla celjskim grofom, po izumrtju Celjanov leta 1456 pa Habsburžanom. Leta 1511 je bil stari grad poškodovan v velikem potresu, popolnoma pa naj bi ga uničili uporni kmetje. Grajska gospoda se je zato v začetku 16. stoletja preselila v spodnji dvor ob reki Božni in ga povečala.

Stoletje pozneje je stavbo dogradil graščak Jurij Khisl, ki je bil potomec lastnika steklarne na Fužinah v Ljubljani. V tem obdobju moramo stavbo že imenovati graščina, saj ni imela več nikakršne obrambne funkcije in je bila namenjena bivanju in ugodju. V nadaljevanju predstavimo še druge lastnike graščine med katerimi izpostavimo grofa Riharda Ursinija Blagaja. V zadnjem delu film prikaže še zanimiva dogajanje v graščini in njeni neposredni okolici v današnjem času. Film smo popestrili z animacijami, ki spremljajo pripoved, jo dopolnjujejo in ji dajejo hudomušen pridih.

Nastale so tri različice filma z naslovom *To ni Gradec, temveč Polhov Gradec!*: film s slovensko in angleško naracijo in film s slovensko naracijo ter angleškimi podnapisi, ker pa smo želeli ponudbo približati tudi gluhim in naglušnim osebam, smo pripravili tudi različico s slovensko naracijo in slovenskimi podnapisi. Filmi so namenjeni promociji in obogatitvi muzejskih programov. Obiskovalci muzeja, tako posamezniki kot tudi skupine različnih generacij, bodo s pomočjo uvodnega filma spoznali skrivnosti, ki jih ponuja graščina in njena okolica.

Zaključek

Turistični razvoj Polhovega Gradca in širše okolice je v zadnjih letih zelo napredoval. Graščina, ki je še pred desetletjem samevala, je skupaj z grajskim parkom postala središče kulturnega dogajanja v kraju. V muzeju smo v letu 2018 zabeležili največ obiskovalcev doslej od odprtja novih prostorov v Polhovem Gradcu. V poletnih mesecih beležimo večji delež tujih obiskovalcev, ki v zaledju Ljubljane iščejo oddih v neokrnjeni naravi in neodkritih destinacijah. Začetne težave v medsebojni komunikaciji med muzejem in lokalno skupnostjo so zamenjali uspešni programi, ki so prinesli porast družinskega turizma in ne samo organiziranih skupin. Pravi pristop pri oblikovanju uspešnih turističnih produktov v muzeju vidimo v sodelovanju in povezovanju institucij na lokalnem ter regionalnem nivoju, različnih zvrsti dediščine in v sožitju z lokalno skupnostjo. Še vedno se seveda vsakodnevno srečujemo z novimi izzivi, vendar lahko le na ta način pripravimo celovito in kvalitetno kulturno ponudbo za naše obiskovalce.

Povzetek

Muzej pošte in telekomunikacij, dislocirana enota Tehniškega muzeja Slovenije, je leta 2008 odprl prenovljene zbirke v prostorih Polhograjske graščine v Polhovem Gradcu. Kljub začetnim težavam v medsebojni komunikaciji, smo v zadnjih letih v sodelovanju z lokalno skupnostjo pripravili več uspešnih turističnih programov. Turistični program *Čaj z grofom Blagajem* poteka v sodelovanju več partnerjev. Obiskovalci v graščini spoznajo nekdanje lastnika graščine grofa Riharda Ursinija Blagaja in njegovo ženo Antonijo Polhograjsko, se z njima pogovarjajo in družijo ter pokušajo lokalne kulinarične dobrote. Muzejski vodnik grofa Blagaja in obiskovalce povabi v muzejske prostore, kjer jim predstavi zgodovino pošte v 19. stoletju. V letu 2018 smo kot partner sodelovali v pripravi *Polhovega doživljajskega parka*, ki je postavljen v bližini graščine in nagovarja predvsem družine z majhnimi otroki. V knjižici, ki je namenjena najmlajšim obiskovalcem, smo pripravili naloge na temo poštnih pošiljk. V graščini smo postavili panoje o zgodovini graščine, grofu Blagaju in grajski kapeli. V poletnem času smo razširili odpiralni čas muzeja tudi na sobote in pripravili skupno vstopnico, ki vključuje ogled *Polhovega doživljajskega parka* in *Muzeja pošte in telekomunikacij*. V letih 2018 in 2019 smo se vključili v program oblikovanja kratkih doživetij z lokalnim prebivalstvom. Pripravili smo predstavitveni film o zgodovini Polhovega Gradca in graščine, ki je na ogled v zato opremljeni sobi. V telefonski govorilnici v pritličju lahko obiskovalci poslušajo zgodbe o zgodovini pošte na Polhograjskem, ki smo jih zapisali po spominih nekdanjih lokalnih poštnih uslužbencev. Turistični razvoj Polhovega Gradca in širše okolice je v zadnjih letih zelo napredoval. V muzeju smo v letu 2018 zabeležili največ obiskovalcev doslej od odprtja novih prostorov v Polhovem Gradcu. V poletnih mesecih beležimo večji delež tujih obiskovalcev, ki v zaledju Ljubljane iščejo oddih v neokrnjeni naravi in neodkritih destinacijah. Začetne težave v medsebojni komunikaciji med muzejem in lokalno skupnostjo so zamenjali uspešni programi, ki so prinesli porast družinskega turizma in ne samo organiziranih skupin. Pravi pristop pri oblikovanju uspešnih turističnih produktov v muzeju vidimo predvsem v sodelovanju in povezovanju institucij.

Summary

The Museum of Post and Telecommunications, a dislocated unit of the Technical Museum of Slovenia, opened its renovated collections in the Polhov Gradec Mansion in 2008. Despite the initial difficulties in communication with each other, in recent years we have prepared several successful tourism programs in cooperation with the local community. The program, Tea with Count Blagaj runs in cooperation with several partners. Visitors meet the former owner of the mansion, Count Rihard Ursini Blagaj and his wife Antonia, talk to them and try the local culinary delicacies of Polhov Gradec. The museum guide invites visitors to the museum and present the postal history of the 19th century. In 2018 the museum participated as a partner in the preparation of the Dormouse Adventure Park, which is set up near the mansion and primarily addresses families with young children. In the booklet, which is intended for the youngest visitors, we prepared tasks on the subject of postal items. In the mansion we put up boards on which the visitors can read about the history of the manor, Count Blagaj, and the castle chapel. During the summer of 2019, we expanded the museum's opening hours to Saturdays and prepared a joint ticket that includes a visit to the Dormouse Adventure Park and the Museum of Post and Telecommunications. In 2018 and 2019, we became involved in a program to design short experiences with the local population. We have prepared a presentation film about the history of Polhov Gradec and the mansion, which is shown in the museum. On the ground floor visitors can listen to stories connected to the local postal history. Tourism

development of Polhov Gradec and its wider surroundings, has made great progress in recent years. The museum has recorded the largest number of visitors in 2018 since the opening of the premises in Polhov Gradec. In the summer months, there is a greater proportion of foreign visitors looking how to spend their holidays in undiscovered destinations near Ljubljana. The initial difficulties in communicating between the museum and the local community were replaced by successful programs that brought an increase in family tourism, not just organized groups. The right approach to designing successful tourism products in the museum is primarily seen in cooperation and networking between institutions.

Anja Poštrak
Gorenjski muzej
e-naslov: anja.postrak@gorenjski-muzej.si

»Bohinj je ekskluzivna četrt starodavnega mesta«: bohinjska kulturna dediščina v turistični ponudbi / *"Bohinj is an exclusive quarter of the ancient city": Bohinj's cultural heritage in touristic offer*

Izvleček

Leta 2017 je Gorenjski muzej z namenom nadgradnje muzejskih prizadevanj v Bohinju sklenil pogodbo s Turizmom Bohinj, ki vključuje tudi promocijo, trženje, načrtovanje in organizacijo dogodkov kot podporo opravljanju muzejske javne službe. Turistični delavci se sicer že počasi zavedajo pomena vključevanja kulturne dediščine v svoje produkte. Vse dokler bo tisočletna bohinjska preteklost temeljila na zgodbi o Bohinju kot »ekskluzivni četrti starodavnega mesta«, kot je zapisano na uradni spletni strani destinacije Bohinj, bo med turističnimi delavci in muzealci, ki prikazujemo nekoliko drugačno zgodbo, ki sicer ni nič manj privlačna, le drugače interpretirana, še vedno razkorak. Kulturnega turizma ni brez doživljajev, naloga muzealcev pa je, da kot varuhi dediščine nudimo strokovno podporo, da ti doživljaji ne postanejo le del privlačne zgodbe, ki jih oblikuje turizem, pač pa predstavljajo pregled nad zgodovino in ustvarjalnostjo ljudi v obiskanem kraju, nudijo vpogled v njihovo razmišljanje, značaj, običaje in način življenja.

Ključne besede: Muzeji v Bohinju, kulturni turizem, Turizem Bohinj, kulturna dediščina

Abstract

In 2017, in order to upgrade the museum's efforts in Bohinj, the Gorenjska Museum signed a contract with Bohinj Tourism, which also includes the promotion, marketing, planning and organization of events to support the performance of the museum public service. Tourism workers are already slowly becoming aware of the importance of including heritage content in their products.

As long as the millennial history of Bohinj is based on the story of Bohinj as the "exclusive quarter of the ancient city", as stated on the official website of Bohinj destination, so no less attractive, just differently understood, there will be big gap between tourism and museum workers, who each are presenting a different story. Cultural tourism doesn't exist without its experiences, and the task of museums is to provide professional support as heritage guards so that these experiences do not only become part of an attractive story shaped by tourism, but provide an overview of the history and creativity of the people in the visited place, provide insight into their thinking, character, customs and way of life. This can be achieved through the preparation of joint programs.

Keywords: *Museums in Bohinj, cultural tourism, Tourism Bohinj, cultural heritage*

Uvod

Bohinj že od konca 19. stoletja velja za turistični kraj. V 20. stoletju je postal eden glavnih turističnih centrov. Turizem je začel dobivati vse večji gospodarski pomen, ljudje so želeli uživati v naravnih lepotah ter spoznavanju novih krajev, ljudi in običajev. To so motivi, ki so še danes aktualni ob obisku Bohinja, le da jih znamo veliko lepše ubesediti. Že sam pojem kulturne dediščine je zelo širok, podobno je z dediščinskim oz. kulturnim turizmom. Kulturni turizem se osredotoča tako na nepremično kot na premično kulturno dediščino, na kulturno krajino turističnih destinacij, na naravo in tradicijo. Namen »kulturnih turistov« je spoznavati in predvsem doživljati kulturo kraja, ki so ga obiskali, kar pa je možno tudi preko ostankov preteklosti. V Bohinju je kulturni turizem predvsem dopolnitev naravnega. Muzeji niso osrednji element turistične ponudbe in ne določajo turistične podobe kraja. Smo pa v Gorenjskem muzeju že pri pripravi novih in posodobljenih stalnih razstav v Bohinju razmišljali o tem, kako bi obiskovalci sprejeli muzeje kot prostor, kjer dobijo osnovne informacije o kulturi in dediščini kraja. Želeli smo, da bi muzeji predstavljali izhodišče za nadaljnje raziskovanje Bohinja, predvsem za tiste obiskovalce, ki se v Bohinju zadržijo dlje časa.

V prispevku se bom osredotočila na dve stvari: na kulturno dediščino, ki jo prikazujemo v Muzejih v Bohinju, in na prizadevanja, da bi muzeje čim bolj vključili v turistično ponudbo kraja. Zagotovo pa v muzejih ne predstavljamo celovitega prikaza dediščine Bohinja, kar tudi ni bil naš namen. Prav tako je v Bohinju tudi nekaj drugih posameznikov, ki na svoj način ohranjajo in predstavljajo kulturno dediščino, kot je npr. obujanje planin in planšarstva, doživetje na vasi, kuhanje tradicionalnih jedi, izdelovanje gorjuških fajf, doživetje, kako postati bohinjski mlinar in žagar, kuhanje oglja …

Seveda si želimo, da bi tudi domačini radi hodili v muzeje, se z njimi identificirali in se velikokrat vračali. Ker je Bohinj izrazito turistični kraj, je razumljivo, da se večji poudarek pri promociji muzejev daje privabljanju turistov. Podatki kažejo, da je na letni ravni več kot polovica obiskovalcev Muzejev v Bohinju tujcev. Na splošno je bohinjski turizem neposredno odvisen od tujih gostov, njihove želje in potrebe pa igrajo vlogo pri tem, kako gostitelji prilagajajo svoje turistične storitve (T. BAJUK SENČAR 2005, str. 113). Turistični sezoni je v naših muzejih prilagojen tudi odpiralni čas, saj so v mesecih, ko v Bohinju ni visoke turistične sezone, muzeji odprti samo za konec tedna po štiri ure dnevno.

Oddelek Muzeji v Bohinju je sicer med mlajšimi kustodiati v Gorenjskem muzeju, obsega pa tri muzeje na območju Občine Bohinj: Planšarski muzej v Stari Fužini, Oplenovo hišo pod Studorom in Muzej Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici. Leta 1995 je lastništvo muzejev dobila Občina Bohinj. Gorenjski muzej je najprej prevzel v upravljanje Oplenovo hišo in Planšarski muzej, leta 1997 pa še Muzej Tomaža Godca. V okviru kustodiata skrbimo za strokovno delo v muzejih ter pripravljamo stalne in občasne razstave, ki so vezane na območje Bohinja. Vse od ustanovitve kustodiata je bilo njegovo delovanje odvisno od sodelovanja med Občino Bohinj in Gorenjskim muzejem. Vmesni člen je bil vodja muzejev v Bohinju, zaposlen v Gorenjskem muzeju. V letu 2017 pa je bila podpisana nova *Pogodba glede izvajanja muzejske javne službe, upravljanja muzejev in muzejskih zbirk na območju Občine Bohinj*, ki je prejšnjo ureditev nadgradila z vključitvijo Turizma Bohinj, javnega zavoda za pospeševanje turizma v Bohinju, predvsem z namenom nadgraditve promocije muzejev in boljšega usklajevanja programov. Naš neposredni partner je torej postala institucija, ki odloča o podobi Bohinja kot turističnega kraja in ki skrbi za »komercializacijo« kulturne identitete.

Nove razstave – čim več obiskovalcev

Turizem Bohinj je od Občine Bohinj v upravljanje prevzel muzejske stavbe, Gorenjski muzej pa še vedno strokovno skrbi za svoje zbirke in izvaja program glede na letni načrt dela.

Po pogodbi mora Gorenjski muzej predlog strokovnega programa pripraviti v sodelovanju s Turizmom Bohinj. To pomeni, da razmišljanje o tem, kaj lahko doprinesejo muzeji v turistično ponudbo Bohinja, ni več zgolj v rokah Gorenjskega muzeja. Turistični potencial muzejev je s podpisom pogodbe dobil nove možnosti za razvoj, Turizem Bohinj pa je v odnos z muzeji vstopil v idealnem trenutku, da bi tisto, kar ti ponujajo, lahko izkoristil v prid aktualnim turističnim smernicam. Leto 2020 je Slovenska turistična organizacija razglasila za leto kulturnega turizma, ko bo Slovenija prepoznavna kot destinacija kulturnega turizma za goste, ki prihajajo s primarnim in sekundarnim motivom kulture. Tudi naša pričakovanja glede sodelovanja so bila visoka ravno na področju trženja in promocije Bohinja kot kulturne destinacije, katere pomemben del so tudi predstavitve dediščine v muzejih.

Destinacije s trajnostno usmerjenim turističnim razvojem, kar Bohinj zagotovo je, se zelo osredotočajo na to, kakšne turiste želijo privabiti. Trajnostni turizem poleg ohranjanja okolja spoštuje tudi kulturno dediščino skupnosti. Njegovo bistvo je tudi razumevanje tamkajšnje kulture. V viziji Strategije razvoja in trženja destinacije Bohinj je zapisano, da si do leta 2021 v Bohinju želijo *»pristne in sproščujočih doživetij sposobne sanjave in pustolovske radovedneže, ki želijo celovito, obzirno in spoštljivo začutiti čudeže prvinske narave, alpske kulturne dediščine, gastronomije in prireditev* /…/« (TURIZEM BOHINJ 2017, str. 8).

Ohranjanje in predstavljanje dediščine, ob kateri bodo turisti začutili »alpsko kulturno dediščino«, je tisto, pri čemer muzeji najbolj prispevamo.

Muzej, ki ga letno obišče največje število turistov, je Planšarski muzej, v katerem smo v lanskem letu prenovili stalno razstavo. Največji delež obiskovalcev predstavljajo skupine, ki jih pripeljejo turistične agencije. Vodstva za take skupine so kratka, dlje časa se zadržijo na degustaciji sira v sosednji gostilni. Agencije same vključijo kombinacijo ogleda muzeja z degustacijo, saj tako svoj program še lažje prodajo na tujih trgih. Taki obiskovalci muzejev niso zahtevni, stopnja zainteresiranosti za kulturno dediščino zelo variira in je odvisna zgolj od posameznika. Ena izmed turističnih agencij, ki trži ogled muzeja na ameriškem trgu, ga npr. vključuje v program *»Discover HR«* in *»Affordable Croatia«*.[1] Turistični potencial torej v primeru Planšarskega muzeja predstavlja le kulturno-kulinarični produkt, ki kot dodatna storitev dodaja vrednost dediščini. Obisk muzeja bi sicer lahko nadgradili tudi z obiskom katere izmed planin, Turizem Bohinj ima v upravljanju tudi dva izvirno opremljena planšarska stanova, locirana na planinah Goreljek in Laz, kjer bi jih v avtentičnem okolju lahko popeljali skozi planšarsko preteklost. A se za to ne odločijo. Ti obiskovalci sicer ne zadostujejo kriterijem turistov, ki jih želijo v Bohinju, so pa tisti, ki zagotovljeno prinašajo dobiček od vstopnine in ki prinašajo dobiček tudi lokalnemu prebivalstvu z degustacijo sirov od prodaje lokalnih produktov z znamko Bohinjsko/From Bohinj, ki jih prodajamo tudi v muzejih.

Muzej, v katerega je glede promocije vloženo največ truda, je Muzej Tomaža Godca. V muzeju je predstavljena zgodovina Bohinja od prve poselitve pa do druge svetovne vojne. Posebej je izpostavljeno tudi usnjarstvo in vloga Tomaža Godca, po katerem se hiša tudi imenuje.[2] Izbrati gradivo, tj. kaj in na kakšen način iz okolja z izjemno kulturno dediščino vključiti za stalno razstavo, v kateri se bodo domačini prepoznali, obiskovalci od drugje pa izvedeli, kdo so Bohinjci in kaj je njihov Bohinj, ni bila lahka naloga. Želja Gorenjskega muzeja in Turizma Bohinj je bila, da bi se muzej preimenoval v *Muzej bohinjske zgodovine v*

[1] Pred obiskom Bohinja si ogledajo še Dubrovnik, Korčulo, Hvar, Split, Plitvice in Ljubljano.

[2] Tomaž Godec je poznan kot športnik, organizator športnih dogodkov in kot član Komunistične partije Jugoslavije. Leta 1939 je v Bohinju ustanovil Zvezo delovnega ljudstva. Leta 1940 je bil delegat na 5. državni konferenci KPJ v Zagrebu. Po okupaciji je bil med glavnimi organizatorji oborožene vstaje v Bohinju leta 1941. Ves čas so ga oblasti nadzirale zaradi zvez s komunisti. Nemci so ga marca 1942 ujeli in ga kot talca ustrelili v koncentracijskem taborišču Mauthausen.

hiši Tomaža Godca. Ideja je izhajala predvsem iz konkretnih pripomb obiskovalcev in želje po boljši promociji nove stalne razstave. A ker smo pri svojem delovanju zelo vezani na Občino Bohinj, želja po preimenovanju ni bila uslišana, saj se občinski svet, kjer so močno prisotni politični pritiski, s tem ni strinjal. To dobro prikazuje željo nekaterih, da bi muzej posloval kot ideološki aparat, zato na delovanje muzejev, dediščino in njeno promocijo včasih vplivajo tudi drugi dejavniki, na katere muzealci ali turistični delavci nimamo vpliva. Število obiskovalcev sicer tudi v tem muzeju počasi narašča, odzivi so zelo pozitivni. Največ obiskovalcev pride v muzej, ker je vstopnina s kartico Julijske Alpe: Bohinj, brezplačna.[3] Tudi to je torej dober način, da se turisti odločijo za ogled muzeja.

Na žalost pa je obisk v Muzejih v Bohinju izrazito odvisen od dnevnih vremenskih sprememb. Slabo vreme med visoko sezono je za nas prednost. Kulturne znamenitosti so v deževnem vremenu sila zanimive. Še vedno pa ostaja večno vprašanje: kako pritegniti goste, ne glede na vreme, ne glede na letni čas. Ko bodo v Bohinj začeli prihajati turisti, kakršnih si glede na strategijo želimo, je rešitev za muzeje priprava turističnih produktov, ki vključujejo živo kulturo in dediščino.

Iskanje ključa do doživetja dediščine

Bohinj že s svojim okoljem ponuja ogromno doživetij: pohodništvo, kolesarjenje, jahanje, ribolov, vodne aktivnosti … Vprašanje pa je, kako v doživetje, ki bo konkuriralo vsem tem aktivnostim, spremeniti tudi kulturno dediščino. Kako narediti doživljaj, ki bo še vedno v okvirih trajnostnega turizma. Zgolj zbiranje predmetov iz preteklosti in njihovo razstavljanje v muzejskih zbirkah ne zadostuje več željam zahtevnejših obiskovalcev Bohinja. Da začutijo sporočilo dediščine, ga morajo doživeti. Predmeti nosijo zgodbe, preko katerih komuniciramo z obiskovalci vseh starosti. Te zgodbe lahko najlažje razvijemo in pokažemo ravno v Oplenovi hiši. V Oplenovi hiši, kjer je muzej bivalne kulture s konca 19. oz. začetka 20. stol., so možnosti, da se oblikuje turistični proizvod, ki bi bil lahko pripravljen v skladu s turističnim povpraševanjem po doživetju, najustreznejše. Že odkar je bila hiša leta 1991 za javnost odprta kot muzej, so si muzealci želeli, da bi hiša živela. A s svojimi finančnimi in kadrovskimi zmožnostmi Gorenjski muzej tega ni bil zmožen izpeljati. Sicer se tu že nekaj odvijajo nekateri dogodki, ki obiskovalce doživeto popeljejo v preteklost, kot so ličkanje koruze, otepanje in šivanje po starem, kar kaže, da so lahko tudi muzeji ključ do doživetja dediščine. V Oplenovi hiši obstaja možnost, da se zakuri na ohranjenem ognjišču v črni kuhinji in lahko obiskovalci še na ta način izkusijo del preteklosti. Občasno v muzeju potekajo pogostitve, pri katerih zunanji ponudniki pripravijo hrano, navadno gre za obaro, gobovo ali zelenjavno juho in žgance. Na ognjišču v Oplenovi hiši jed zgolj grejejo, postrežejo pa jim jo v »hiši«, torej v okolju, ki je kot muzejska razstava povsem avtentično okolju z začetka 20. stoletja. Ob strokovni podpori Gorenjskega muzeja je Turizem Bohinj začel s pripravo elementov za vzpostavitev muzeja žive zgodovine. Sodelovanje gre v pravo smer in kmalu bodo obiskovalci Oplenove hiše tam lahko srečali zadnjo prebivalko hiše med njenimi vsakdanjimi opravili, npr. med žehto ali peko kruha. V oblikovanju ponudbe moramo razvijati in poudarjati kulturne posebnosti in jih interpretirati na tak način, da dobimo privlačno zgodbo. V Oplenovi hiši bo to zgodba kajžarske ženske, ki je bila v svoji borbi za preživetje tudi lokalna babica. A tudi v kulturni turizem so potrebne investicije. V primeru Oplenove hiše bodo v nekaj letih potrebna temeljita vzdrževalna dela. Les propada zaradi škodljivcev, streha iz skodel ne zdrži več desetletja, tako kot je nekoč.

[3] Kartico lahko kupijo gostje, ki v Bohinju prenočijo vsaj dve noči in plačajo turistično takso. Poleg brezplačnega vstopa v vse tri muzeje v Bohinju vključuje tudi ogled ostalih znamenitosti, parkiranje, avtobusne prevoze, vozovnice za vlak, vožnjo z ladjo, ogled Muzeja 1. svetovne vojne v Kobaridu in tolminskih korit.

Muzej pa lahko postane tudi zgolj spodbuda za iskanje doživetja, izhodišče za doživetje kulturne dediščine v sami krajini: hrane, običajev, oblačilne kulture, dela ... Povezovanje lokalnih ponudnikov s kulturno dediščino jo le še dodatno osmišlja.[4]

Kaj pa muzej?

Lahko rečemo, da je dediščina, ki jo hrani in ohranja Gorenjski muzej v Muzejih v Bohinju, vedno bolj predstavljena na tak način, ki ustreza sodobnim turističnim trendom.

Menim, da so lahko tudi muzeji merilo kakovosti turistične ponudbe. Tudi turistični delavci se zavedajo pomena vključevanja turistične dediščine, a dokler bo tisočletna bohinjska preteklost temeljila na zgodbi o Bohinju kot »ekskluzivni četrti starodavnega mesta, ki je urejena butična galerija izbranega in neprecenljivega«, kot je zapisano na uradni spletni strani destinacije Bohinj,[5] bo med turističnimi delavci in muzealci, ki prikazujemo nekoliko drugačno zgodbo, ki sicer ni nič manj privlačna, le drugače interpretirana, še vedno razkorak. O Bohinju težko govorimo kot o »starodavnem mestu«. Je pa v Bohinju več »starodavnih« lokacij, kjer so bile prve stalne naselbine v železni dobi. Še manj lahko razumemo, zakaj bi si želeli, da postane ekskluziven, odprt torej samo za določen krog ljudi. Na Turizmu Bohinj priznavajo, da včasih ustvarjajo zgodbe, ki so predvsem všečne (in ne nujno vedno resnične). Želijo si, da ne bi bilo takega razkoraka med obljubami, ki jih daje turizem, in realnostjo na terenu, a je to včasih težko.[6] V muzeju všečnih zgodb ne kreiramo, lahko pa predmet interpretiramo tako, da bo všečno. Naloga strokovnih delavcev v muzeju je, da nastopimo v točki, ko je potrebno presojati, koliko je v predstavljenih dejstvih še zgodovinske resnice.

Med cilji Turizma Bohinj, ki so zapisani v *Strategiji razvoja in trženja destinacije Bohinj 2017 - 2021,*[7] je tudi vzpostavitev enovitega sistema interpretacije naravne in kulturne dediščine za informiranje in ozaveščanje ter učinkovito predstavljanje destinacije Bohinj v TNP (TURIZEM BOHINJ 2017, str. 42). *Center za interpretacijo* naj bi na inovativen in interaktiven način ozaveščal o naravni in kulturni dediščini. Njegova naloga bo ustvarjati unikatna doživetja, da se bodo turisti v Bohinju zadrževali dlje časa. Ta center bo predvidoma načrtoval vsebine za predstavitve in vzpostavil orodja za interpretacijo kulturne dediščine v Oplenovi hiši, Muzeju Tomaža Godca in Planšarskem muzeju. Razvil naj bi tehnike in orodja za izvajanje interpretacije z veliko doživljajsko noto za različne skupine obiskovalcev, vse na interaktiven in kreativen način. Kot sodelujoči partnerji pri aktivnostih, ki so povezane z vzpostavitvijo centra za interpretacijo, so omenjeni Občina Bohinj, Triglavski narodni park, Turistično društvo Bohinj in Turizem Bohinj. So na Gorenjski muzej, ki navsezadnje strokovno skrbi za vsebino vseh treh muzejskih hiš, ki jih vključuje strategija, pozabili? Ali pa muzealcev enostavno ne vidijo kot nekoga, ki bi lahko prispeval k doseganju cilja, ker smo premalo »turistično« naravnani? Na Turizmu Bohinj so prepričani, da je naše sodelovanje nujno, čeprav v strategiji nismo omenjeni. Navsezadnje se borimo in nagovarjamo turiste, ki so danes še v manjšini, tiste, ki lahko v muzeju preživijo tudi več ur ob odkrivanju novega. Željam takih turistov pa lahko ugodijo samo s pomočjo strokovnega kadra v muzeju.

[4] Primer turističnega izdelka, ki svojo identiteto gradi na lokalni kulturni dediščini, so izdelki fajfarja Srečka Lotriča. V muzeju se obiskovalci lahko seznanijo s tradicijo, na panojih si lahko ogledajo celo fotografije njegovega očeta, kajti znanje obrti se prenaša iz roda v rod. Namesto fajf pa danes izdeluje lesena srca, ki so tako kot prvotni izdelki, okrašeni z biserno matico.

[5] Spletna stran destinacije Bohinj: www.bohinj.si, zavihek O Bohinju.

[6] Primer Kravjega bala: Običaj izhaja iz praznovanja v poklon planšarjem, ki so jeseni prignali svoje trope v dolino. Iz praznika Bohinjcev je to postala množična prireditev. Množica turistov se z avtom pripelje v Bohinj na »Praznik vladaric bohinjskih planin«, na drugi strani pa vabijo turiste v tišino jesensko obarvanega raja pod Triglavom.

[7] Strategija razvoja in trženja destinacije Bohinj 2017–2021 z uresničevanjem modela razvoja in trženja destinacije Bohinj 2017–2018, katere naročnik je Turizem Bohinj, je dostopna prek: https://issuu.com/bohinj/docs/turizem-bohinj-strategija-bohinj-20

Zaključek

Muzeji lahko pripomorejo k razumevanju kulture Bohinja, k zavedanju in promociji naše dediščine. Da pa bo uspeh zagotovljen in bomo lahko uspešno zadovoljili potrebe turistov, je potrebno še temeljitejše sodelovanje med kulturnim in turističnim sektorjem. Del avtentičnega doživetja, ki ga pričakuje kulturni turist, bo po obisku muzejev, ki ga spodbudijo, da odpre oči in postane pozoren na okolico, ki nam tisočletno zgodovino praktično ponuja na vsakem koraku, že skoraj dosežen. Skozi muzeje v Bohinju lahko izpostavimo tisto, kar Bohinjce dela posebne. Tako zgoščen pregled nad zgodovino in ustvarjalnostjo ljudi v obiskanem kraju, vpogledu v njihovo razmišljanje, značaj, običaje in način življenja, kot ga ponujajo muzeji, bi težko našli drugje. Zato lahko trdimo, da bodo v prihodnje lahko predstavljali enega pomembnejših elementov ponudbe kulturnega turizma. Muzealci in turistični delavci se moramo zavedati, da ni dovolj, če ponudimo zgolj najkakovostnejši produkt, ampak tudi to, kako proizvod prodamo skozi zgodbo. Kulturnega turizma ni brez doživljajev! Na drugi strani pa morajo tudi turistični delavci vedeti, da smo v Gorenjskem muzeju muzealci varuhi bohinjske dediščine in da nikakor ne moremo dovoliti, da ta postane zgolj privlačna zgodba brez zgodovinske podlage.

Viri in literatura

BAJUK SENČAR, Tatjana (2005): *Kultura turizma: antropološki pogledi na razvoj Bohinja*. Ljubljana: ZRC SAZU.

TURIZEM BOHINJ (2017): *Strategija razvoja in trženja destinacije Bohinj 2017–2021 z udejanjenjem/uresničevanjem modela razvoja in trženja destinacije Bohinj 2017–2018, katere naročnik je Turizem Bohinj*. Dostopna prek: https://issuu.com/bohinj/docs/turizem-bohinj-strategija-bohinj-20 (15. 8. 2019)

TURIZEM BOHINJ, spletna stran. Dostopna prek: www.bohinj.si (15. 8. 2019)

Povzetek

Bohinj je izrazito turističen kraj, zato je razumljivo, da bohinjski muzeji za ciljno publiko v ospredje postavljajo turiste. Ne le muzeji, temveč celoten bohinjski turizem je močno odvisen od turistov. Njihove želje in potrebe imajo veliko vlogo pri prilagajanju turističnih storitev, saj morajo gostitelji ves čas izboljševati svojo ponudbo. Muzeji v Bohinju sicer niso osrednji element turistične ponudbe in ne določajo turistične podobe kraja. Vseeno pa si želimo, da jih obiskovalci sprejmejo kot prostor, kjer dobijo osnovne informacije o kulturi in dediščini obiskanega kraja ter predstavlja izhodišče za nadaljnje raziskovanje Bohinja.

Bohinj se kot destinacija s trajnostno usmerjenim turističnim razvojem ves čas osredotoča na to, kakšne turiste želi privabiti. V viziji Strategije razvoja in trženja destinacije Bohinj je zapisano, da si do leta 2021 v Bohinju želijo »*pristne in sproščujočih doživetij sposobne sanjave in pustolovske radovedneže, ki želijo celovito, obzirno in spoštljivo začutiti čudeže prvinske narave, alpske kulturne dediščine, gastronomije in prireditev* /…/«. Ohranjanje in predstavljanje dediščine, skozi katero bodo tudi turisti začutili »alpsko kulturno dediščino«, je tisto, pri čemer muzeji najbolj prispevamo. Kulturnega turizma ni brez doživljajev. Na tem mestu pa se pojavi vprašanje, kako v doživetje, ki bo lahko konkuriralo vsem tem aktivnostim v Bohinju, spremeniti tudi kulturno dediščino. Slednjo mora postati doživljaj, ki bo še vedno v okvirih trajnostnega turizma in muzejskih smernic, hkrati pa bo nosil sporočilo dediščine. Želje zahtevnejših obiskovalcev Bohinja že presegajo zgolj zbiranje predmetov iz preteklosti in njihovo razstavljanje v muzejskih zbirkah.

Izkušnje kažejo, da turistični potencial za nekatere predstavlja le kulturno-kulinarični produkt, ki bi ga za »kulturne turiste« vseeno radi še dodatno nadgradili s spoznavanjem žive dediščine Bohinja. Muzej lahko postane tudi spodbuda za iskanje doživetja oz. izhodišče za doživetje kulturne dediščine v sami krajini: hrane, običajev, oblačilne kulture in življenja na splošno. Tako zgoščen pregled nad zgodovino in ustvarjalnostjo ljudi v obiskanem kraju, tj. vpogled v njihovo razmišljanje, značaj, običaje in način življenja, kot ga ponujajo muzeji, bi težko našli drugje. Zato z gotovostjo trdimo, da bodo v prihodnje lahko predstavljali enega pomembnejših elementov ponudbe kulturnega turizma. Muzealci se moramo zavedati, da je v turizmu poleg promoviranja najkakovostnejšega produkta pomembno tudi, kakšno zgodbo ima sam proizvod. Na drugi strani pa morajo tudi turistični delavci sprevideti, da smo v Gorenjskem muzeju muzealci varuhi bohinjske dediščine in ne moremo dovoliti, da ta postane zgolj privlačna zgodba o »ekskluzivni četrti starodavnega mesta«. Leta 2017 je Gorenjski muzej z namenom nadgradnje muzejskih prizadevanj v Bohinju sklenil pogodbo s Turizmom Bohinj, ki vključuje tudi promocijo, trženje, načrtovanje in organizacijo dogodkov kot podporo opravljanju muzejske javne službe. S tem se vloga muzejev v turistični ponudbi Bohinja veča in tudi turistični delavci se počasi zavedajo pomena vključevanja kulturne dediščine v svoje ponudbe.

Summary

Bohinj is a highly touristic destination, so it is understandable that Bohinj's museums put the needs of tourists at the forefront of the audience. Not only museums, but the whole Bohinj tourism is highly dependent on the tourist visit. Their desires and needs play a big role in tailoring of tourism services, as hosts have to constantly improve their offerings. Museums in Bohinj are not a central element of the tourist offer and do not determine the tourist image of the place. However, we would like the visitors to accept them as a place where they get basic information about the culture and heritage of the place they visited and that they represent a starting point for further exploration of Bohinj.

As a destination with sustainable tourism development, Bohinj is constantly focusing on what kind of tourists it wants to attract. The vision of the Bohinj Destination Development and Marketing Strategy states that by 2021, "authentic and relaxing adventures for the dreamy and adventurous curiosity who wish to fully, respectfully and respectfully admire the wonders of nature, Alpine cultural heritage, gastronomy and events / … /«.

Preserving and presenting the heritage throughout tourists will also experience the "Alpine cultural heritage" is one of the most important part of museums. There is no cultural tourism without heritage experiences. Here, however, the question arises of how to incorporate cultural heritage into an experience that will be able to compete with all these activities in Bohinj. The latter should become an experience that will continue to be within the framework of sustainable tourism and museum guidelines, while integrating heritage values and communicating heritage messages. The wishes of the more demanding visitors already go beyond simply collecting objects from the past and exhibiting them in museum collections. Experience has shown that for some people tourism potential is only a cultural and culinary product, which we would to upgrade it for "cultural tourists" by learning about the living heritage of Bohinj. The museum can also become an incentive to find adventure or experience. a starting point for experiencing the cultural heritage in the landscape itself: food, customs, clothing culture and life in general.

Such a concise overview of the history and creativity of the people in the place visited, ie. he insight into their thinking, character, customs and way of life, as offered by museums, would be hard to find elsewhere. Therefore, we can say that in the future they will represent one of the

most important elements of the cultural tourism offer in Bohinj. Museums need to understand that in addition to promoting the highest quality product in tourism, it is important to know what kind of story the product itself has, not just the interpretation of heritage objects and contents, with the aim of spreading knowledge and preserving the heritage. On the other hand, tourist workers must also recognize that the museums in Gorenjska are guardians of the Bohinj heritage, and we cannot agree that it becomes merely an attractive story about an "exclusive quarter of an ancient city", as promoted by Bohinj Tourism. In 2017, in order to upgrade the museum's efforts in Bohinj, the Gorenjska Museum signed a contract with Bohinj Tourism, which also includes the promotion, marketing, planning and organization of events to support the provision of the museum public service. In this way, the role of museums in Bohinj's tourism offer is increasing and tourist workers are also slowly becoming aware of the importance of including cultural heritage and its proper interpretation in their offerings.

mag. Damjana Fortunat Černilogar,
mag. Miha Mlinar
Tolminski muzej

e-naslov: damjana.fortunat@guest.arnes.si
miha.mlinar@tol-muzej.si

Kulturni turizem v Posočju: izzivi za prihodnost / *Cultural tourism in Posočje: challenges for the future*

Izvleček

Tolminski muzej se kot osrednja muzejska ustanova v Posočju zaveda, da je kulturno dediščino treba smiselno, predvsem pa s pravilnim pristopom vključiti v turistično ponudbo območja. Doslej je bilo vloženo že veliko truda za popularizacijo in prezentacijo kulturne dediščine. Ugotavljamo, da sta na tem prostoru v zadnjih letih najbolj izpostavljeni dediščina soške fronte in arheološka dediščina, ki sta tudi najbolj ranljivi skupini. Na področju arheologije je zgleden primer sodelovanja med muzejsko stroko in turističnimi delavci izvedba evropskega projekta kulturnozgodovinske poti *Čez most po modrost* na Mostu na Soči, ki še po 15 letih delovanja živi in je še vedno zanimiva za obiskovalce. Z razvojem t.i. zgodovinskega turizma je bolj izpostavljena dediščina 1. svet. vojne, kjer pa se prevečkrat daje prednost trženju produkta pred raziskavo, primerno prezentacijo in ustreznim upravljanjem dediščine.
Opažamo, da turistični delavci premalo poznajo in spremljajo aktivnosti muzeja in Zavoda za varstvo kulturne dediščine ter dajejo preveč poudarka bogati in izjemni naravni dediščini prostora. Prav gotovo bi marsikateri turist na osnovi drugačne turistične promocije želel spoznati tudi kulturno dediščino. Žal celo nekateri zaposleni v turizmu pomena kulturne dediščine ne prepoznajo dovolj. Nujno bi bilo bolj usklajeno pristopiti k promociji in se po drugi strani zavedati, da občutljivo območje Posočja ne prenese masovnega turizma. Nenazadnje pa bi tudi dediščina morala imeti koristi od gospodarskih učinkov, ki jih ustvarja.

Ključne besede: Posočje, kulturna dediščina, kulturni turizem, zgodovinska dediščina, arheološka dediščina

Abstract

The Tolmin Museum, as the central museum institution in Posočje, is aware that cultural heritage should be incorporated in the tourist offer of the region sensibly, but mainly with a proper approach. So far, a lot of effort has been invested in the popularization and presentation of the cultural heritage. We have established that recently greater focus was on the heritage of the Battles of the Isonzo Front and the archaeological heritage, which are also the most vulnerable groups. In the field of archaeology, a typical example of cooperation between the museum professionals and tourist workers is the launch of the European Cultural Project Čez most po modrost in Most na Soči, which is still very much alive even after 15 years and is still interesting for visitors. With the development of the so-called historical tourism, the heritage of World War I received more attention, but much too often product marketing prevails research, proper presentation and appropriate heritage management.
We have noticed that tourist workers know little about and insufficiently keep up with the activities of the museum and the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia, while focusing too much on the rich and amazing natural heritage of the region. Certainly,

different tourism promotion would result in more tourists wanting to get to know the cultural heritage as well. Unfortunately, even some tourism professionals do not fully recognize the meaning of cultural heritage. A more coordinated approach to promotion is urgently required, and also the awareness that the sensitive area of Posočje cannot cope with mass tourism. After all, heritage should also benefit from economic effects it generates.

Keywords: *Posočje, cultural heritage, cultural tourism, historical heritage, archaeological heritage*

Uvod

Na začetku 21. stoletja se muzeji in muzejski delavci soočamo s porastom organizatorjev različnih razstav in odpiranjem novih »muzejev«, kot je npr. Muzej iluzij[1]« v Ljubljani, ter z izzivi, kako ohraniti osnovno muzejsko poslanstvo (hranjenje, ohranjanje, zbiranje ter predstavljanje kulturne dediščine) na verodostojen način in se primerno odzivati na družbeno-socialne dileme, ki jih prinašata globalizacija in digitalizacija. Muzeji uspešno opravljamo izobraževalno vlogo in dobro sodelujemo z izobraževalnim sistemom, a se težje spopadamo z izzivi, kako uskladiti skrb za ohranjanje dediščine z njeno primerno prezentacijo in interpretacijo za namen trženja. Turistična stroka namreč spodbuja k oblikovanju novih produktov, kulturnih doživetij in *zgodb* - vse z namenom pritegniti čim več obiskovalcev. Muzeji si seveda želimo (in moramo) biti del turistične ponudbe, ki naj bi dodatno prispevala tudi k pozitivnim finančnim učinkom. Predvsem manjši muzeji pa se zaradi pomanjkanja strokovnega kadra in posledično slabših veščin s področja turističnega trženja ter zaradi pomanjkanja sredstev ne moremo samostojno predstavljati na turističnih borzah in drugih turističnih predstavitvah.

V Posočju se že nekaj let turizem hitro razvija. Vzpostavlja se tudi t. i. zgodovinski turizem. Tolminski muzej bo leta 2020 praznoval dvajsetletnico delovanja pod tem imenom ter sedemdesetletnico muzealstva na Tolminskem. Od leta 2000 muzej ni samo vzorno skrbel za premično dediščino, temveč je prostor obogatil z zanimivimi razstavami. Najpomembnejša in najbolj obiskana je stalna razstava *Naplavine obsoške zgodovine* (2003, večkrat dopolnjena) v Tolminu. V muzej je preuredil domačijo pisatelja Cirila Kosmača na Slapu ob Idrijci (2003) ter zbirko pesnika Simona Gregorčiča v rojstni hiši na Vrsnem (2006). Pripravil je arheološko razstavo na Mostu na Soči (2002), ki je edinstvena v Sloveniji, saj domuje v kompleksu stavbe osnovne šole z *in situ* ohranjenimi železnodobnimi stavbnimi temelji in je osrednja točka na kulturnozgodovinski poti *Čez most po modrost*. V Podbrdu v Baški grapi je pripravil razstavo v t. i. Jakovkni hiši (2008) s poudarkom na zgodovini železnice, ki je hkrati postala osrednja informativna točka tudi v času znanega gorskega maratona štirih občin. V Mlekarni Planika Kobarid smo pripravili atraktivno razstavo *Od Planine do Planike* (2010), ki jo mlekarna povezuje še z degustacijami in predstavitvijo svojih izdelkov. Razstava je na nek način vez med pašništvom v planinah nekoč in danes in je odraz dobrega sodelovanja Tolminskega muzeja z gospodarstvom. V Bovcu je na ogled stalna razstava *Zgodbe bovške preteklosti* (odprtje 2010, preureditev in dopolnitev 2018), ki prikazuje arheološko podobo Bovškega, življenje Bovčanov v preteklosti, izpostavlja že izumrlo obrt krošnjarjenja ter skozi zanimive zgodbe tudi značilno bovško narečje. Vse navedeno je pomemben doprinos Tolminskega muzeja k pestri turistični ponudbi na področju t. i. dediščinskega turizma.

Dobre izkušnje sodelovanja turističnih in muzejskih delavcev

Tolminski muzej si vsa leta prizadeva sodelovati s turistično organizacijo oz. turističnimi delavci. Izpostavimo lahko nekaj dobrih izkušenj:

- Sodelovanje pri izobraževanju turističnih vodnikov

Tolminski muzej je bil pred leti povabljen k sodelovanju pri izobraževanju lokalnih turističnih vodnikov za področja arheološke, zgodovinske in etnološke dediščine. Marca 2019 smo se odzvali na povabilo Višje šole za turizem in gostinstvo Bled in se s predstavitvijo lokalne zgodovine in kulturne dediščine Gornjega Posočja vključili v program usposabljanja turističnih vodnikov za dopolnitev licence lokalnega turističnega vodnika. Želimo si nadaljnjega tovrstnega sodelovanja tudi v prihodnje, saj s tem pride do sinergije znanja

[1] Zaradi kritik se je preimenoval v Hišo iluzij.

turističnih delavcev na področju tržnega marketinga in znanja muzejskih delavcev na področju kulturne dediščine. Potrebna sta le potrpljenje in posluh eden do drugega.

- **Obveščanje turističnih ponudnikov o kulturni dediščini prostora in muzejskih razstav**

Pred nekaj leti je muzej povabil medse sobodajalce Gornjega Posočja in jim predstavil kulturno dediščino območja. Zanimivo je dejstvo, da so bili nekateri domačini v Tolminskem muzeju prvič, hkrati pa so bili presenečeni in začudeni nad bogastvom, ki ga predstavljajo zbirke. Zaradi pozitivnih vtisov so nekateri sobodajalci in ostali turistični ponudniki na spletne strani umestili tudi priporočilo gostom za obisk Tolminskega muzeja in drugih znamenitosti.

Ob tem velja izpostaviti, da je tudi marsikateri tujec presenečen nad muzejsko prezentacijo in kulturnim bogastvom, ki ga hrani Tolminski muzej v kraju z manj kot 4.000 prebivalcev.

- **Destinacijska kartica Julijske Alpe: Dolina Soče (mreženje), 2019**

Kot priložnost skupne turistične promocije je Tolminski muzej zaznal pobudo lokalne turistične organizacije za vzpostavitev destinacijske kartice Julijske Alpe - Dolina Soče. Gre za uvedbo kartice, z nakupom katere so uporabniki deležni ugodnosti, kot so npr. tudi prosti vstopi v muzeje (Tolminski muzej, Kobariški muzej, Muzej sirarstva v Mlekarni Planika Kobarid, Info center TNP Trenta, Alpski botanični vrt Juliana). Trenuten dogovor projektnih partnerjev je, da muzeji nudimo 50 % popust, s tem da dobimo polovico vstopnine pokrite s strani glavnega partnerja. Kartico lahko kupijo gosti, ki so nastanjeni pri partnerskem ponudniku Turizma Doline Soče in prenočijo v dolini najmanj dvakrat. Kartica je na voljo do 31. oktobra v vseh turistično-informacijskih centrih v dolini Soče ter pri nekaterih ponudnikih nastanitvenih kapacitet (Spletni vir 1). Čeprav je bila uvedena že v poletni turistični sezoni, je na ta račun nekaj obiska zabeležil tudi Tolminski muzej. Kartica vključuje brezplačne vstope v vse večje znamenitosti, uporabo *hop on hop off* avtobusa v Tolminu in Kobaridu ter ponuja tudi vožnjo z vlakom z Mosta na Soči do Bohinjske Bistrice. Na ta način povezuje še turistični destinaciji Bohinj in Bled. To je še ena dobra izkušnja sodelovanja med turističnimi in muzejskimi delavci, kakršne poznajo tudi drugod v tujini, npr. *Trentino Guest Card* za območje Tridentinskega v Italiji (Spletni vir 2).

Dobre prakse in produkti kulturnega turizma

- **Kulturnozgodovinska pot *Čez most po modrost***

Kulturnozgodovinska pot po Mostu na Soči, poimenovana *Čez most po modrost*, je bila osnovana leta 2005 v okviru evropskega projekta. Pri njenem snovanju in izvedbi sta sodelovala Tolminski muzej, Lokalna turistična organizacija Sotočje in Turistično društvo Most na Soči (M. MLINAR 2005). Projekt se je pokazal za uspešnega prav zaradi korektnega odnosa med turističnimi in muzejskimi delavci, dobrega sodelovanja lokalnega prebivalstva, strokovne zasnove in uspešne implementacije v kraj. Projekt je bil v celoti zasnovan v muzeju in na osnovi znanih arheoloških in zgodovinskih dejstev, ki so postale še privlačnejše zaradi prispevka turističnih delavcev. Uspešnost projekta se kaže v želji krajanov po njeni nadgradnji, saj je kulturnozgodovinska pot živa tvorba, zanimiva tako za naključne obiskovalce kot za šolske, strokovne in druge skupine (M. MLINAR 2019).

Arheološka zbirka, kot osrednja točka kulturnozgodovinske poti Čez most po modrost (Foto: Marko Grego).

- **Muzejski vlak in Ladja Lucija**

Primer dobre prakse v sodelovanju zasebnih turističnih agencij in muzejskih delavcev predstavljata produkt Muzejski vlak in vožnja z Ladjo Lucijo po jezeru na Mostu na Soči.

Pri prvem je program oblikovan tako, da si obiskovalci ob postanku na železniški postaji Most na Soči ogledajo kraj skozi strokovno voden sprehod po kulturnozgodovinski poti *Čez most po modrost*. Ladja Lucija prav tako zaradi številnih skupin prispeva k prepoznavnosti kraja in lažji dostopnosti posameznih točk na prej omenjeni poti, hkrati pa je vključena tudi v projekt *Pohod po Kosmačevi učni poti*, ki poteka od Trebuše mimo Kosmačeve domačije na Slapu ob Idrijci do Mosta na Soči. Zaključni del pohoda je vožnja z ladjo Lucija do sotočja Tolminke in Soče, ki na prijeten način udeležencem »skrajša« pot do Tolmina. Obe agenciji sta prepoznali pomen sodelovanja v obojestransko korist.

- **Javorca, spominska cerkev sv. Duha**

Ob stoletnicah dogodkov 1. svetovne vojne se je povečalo zanimanje za kulturno dediščino soške fronte. Za odprtost spominske cerkve sv. Duha v Javorci zadnjih nekaj let skrbi lokalna turistična organizacija. Občina Tolmin kot lastnica objekta si je prizadevala pridobiti znak evropske dediščine za ta enkraten secesijski sakralni spomenik, za kar je naprosila Tolminski muzej za pomoč pri pripravi nominacije. Ker je bilo treba vključiti tudi aktivnosti, vezane na področje turistične promocije, se je vključila še lokalna turistična organizacija. Prijava je bila uspešna in kulturni spomenik državnega pomena je leta 2018 tudi uradno pridobil znak evropske dediščine. Poleg zanimanja za objekt po pridobitvi znaka je bil ta deležen večje pozornosti tudi ob stoletnici izgradnje. Dobro sodelovanje med turističnimi in muzejskimi delavci se je pokazalo tudi pri organizaciji in izvedbi slovesnega dogodka v Javorci. Medtem, ko so turistični delavci veliko naredili na promociji Javorce z izdajo zloženk, promocijskega filma in spletne strani, ki je nastala s pomočjo Tolminskega muzeja, pa je Tolminski muzej z obsežno razstavo (D. FORTUNAT ČERNILOGAR, 2016) in njenimi gostovanji v tujini prispeval k mednarodni prepoznavnosti izjemnega spomenika miru.

V sklopu aktivnosti, vezanih na turističen obisk Javorce je v poletni turistični sezoni (predvsem v času festivalov) pomembna še vzpostavitev organiziranega javnega prevoza iz Tolmina, za kar so zaslužni turistični delavci.

Javorca jeseni, 2016 (Foto: Damjana Fortunat Černilogar).

Slabše izkušnje

Slovenski muzeji si prizadevamo predstavljati dediščino čim širši javnosti. Zelo uspešni smo pri komunikaciji s šolskimi skupinami in lokalnim prebivalstvom, manj pa s turističnimi delavci, ki nas težje prepoznajo kot turistični produkt. Zlasti manjši muzeji, ki niso v mestih s strani turističnih delavcev prepoznanih kot »top destinacije«,[2] so na področju turizma po našem mnenju zapostavljeni in posledično predstavljajo še neizkoriščen potencial. Na to kaže *Operativni načrt trženja kulturnega turizma Slovenije 2018-2020* (ONKULT) iz leta 2017, ki ga je po naročilu Slovenske turistične organizacije izdelala Agencija za marketing v turizmu Nea culpa. V tem dokumentu na območju destinacije Alpska Slovenija (Spletni vir 3), npr. S*pominska cerkev sv. Duha v Javorci*, ki je pomembna dediščina na evropskem nivoju, ni prepoznana kot kulturna in zgodovinska dediščina v slovenskem prostoru, niti Plečnikova Cerkev Obiskanja Device Marije v vasi Ponikve na Šentviški planoti. V izboru muzejev in galerij prav tako ni npr. Tolminskega muzeja z bogato arheološko dediščino državnega pomena, nikjer ni omenjenega Mosta na Soči,[3] arheološkega najdišča evropskega formata, katerega dediščino v kraju predstavljata *Kulturnozgodovinska pot Čez most po modrost* in arheološka zbirka.

Ob dejstvu, da se tudi v Gornjem Posočju v poletnih mesecih že soočamo s preobremenjenostjo doline Soče in Tolminskih korit na območju občine Tolmin, je to še toliko bolj nerazumljivo. Ne glede na to pa Slovenska turistična organizacija (STO) in lokalna turistična organizacija še naprej najbolj intenzivno promovirata prav najbolj obremenjene lokacije. V medijih v zadnjem času vse pogosteje zasledimo informacije o vedno pogostejših protestih prebivalstva (predvsem historičnih) mest, kot npr. Dubrovnika, Barcelone in Benetk, pa tudi Bleda, Ljubljane in doline Soče. Na problematiko masovnega turizma in turističnih križark opozarja tudi *Europa Nostra*,[4] ki je zavzela kritično stališče do kulturnega turizma,

[2] Med t. i. *ikonične* znamenitosti so uvrščeni Bled, Piran, Predjamski grad, Ljubljana, Lipica, Ptuj in Celje (Operativni načrt trženja kulturnega turizma Slovenije 2018-2020, ONKULT, Ljubljana, 2017).

[3] O evropskem pomenu tega železnodobnega najdišča, središča t. i. svetolucijske kulture – poimenovane prav po Mostu na Soči, pričajo izjemne najdbe, ki jih hranijo slovenski in tuji muzeji, in številne strokovne in znanstvene monografije o najdišču (prim. J. Dular, S. Tecco Hvala 2018, str. 9–145).

[4] Europa Nostra je vseevropska federacija za kulturno dediščino, ki združuje preko 230 dediščinskih nevladnih organizacij iz 40 evropskih držav.

njegovega spodbujanja in se zavzela za ublažitve tovrstnih učinkov. Dubrovniku je zaradi vedno težje obvladljivega masovnega turizma UNESCO zagrozil, da ga bo odstranil s seznama svetovne kulturne dediščine. V Benetkah, kjer so velike turistične ladje povzročile tudi že materialno škodo, pa so prebivalci z vztrajnimi protesti dosegli, da bodo ladje za križarjenje pričeli preusmerjati v druga pristanišča (Spletni vir 4). S tega vidika je nerazumljiva reakcija lokalnega turističnega delavca, ki je na vprašanje, zakaj na nekem izdanem promocijskem zemljevidu območja ni navedenega Tolminskega muzeja,[5] odgovoril, da zato, ker nima toliko obiska kot sosednji, v promociji bolj uspešen muzej - ta je seveda bil označen.

In prav zaradi že prisotnega masovnega turizma, s katerim se sooča tudi Slovenija, bi bilo pričakovati, da se bo poslej promocijo na območju države premišljeno razpršilo na lokacije, ki niso tako obremenjene, seveda zopet z upoštevanjem, da določene, kot je npr. spominska cerkev v Javorci znotraj TNP-ja, ne prenesejo množičnega turizma in je dostop nujno treba omejiti. Za obisk te lokacije bi bilo treba v poletnih mesecih za obiskovalce z osebnimi vozili postaviti zaporo ceste ter uvesti še pogostejši javni prevoz s parkirišča na obrobju Tolmina. Tak prevoz se je v letu 2019 že pokazal kot dobra rešitev za Tolminska korita, ki se prav tako julija in avgusta soočajo s prevelikim številom obiskovalcev.

Prav v muzeje, zlasti tiste, ki predstavljajo celostno zgodovino nekega območja in opozarjajo tudi na kulturno dediščino, ki se nahaja izven muzeja, bi morali turistični delavci na TIC-ih obiskovalce najprej napotiti. Žal pa sedaj temu ni tako. Najpogosteje postane Tolminski muzej za turiste v turistični špici le »izhod v sili« v primeru dežja ali slabših vremenskih razmer.

Ne glede na velik doprinos Tolminskega muzeja k pestri turistični ponudbi na področju t. i. dediščinskega turizma pa se v dolini Soče turistični delavci osredotočajo predvsem na naravne lepote in adrenalinske športe. Kulturna dediščina se le s težavo prebija v ospredje, saj med strokovnjaki s področja turizma ni te ozaveščenosti, in tudi sicer se zdi, da so kultura, kulturna dediščina in muzeji neupravičeno zapostavljeni. Kot kaže, je žal tako tudi na evropskem nivoju. Presenetljivo je namreč spoznanje, da nova predsednica Evropske komisije navkljub t. i. Berlinskemu pozivu iz leta 2019 (Spletni vir 5), ki je izpostavil povezovalno moč ter potencial skupne kulturne dediščine za bolj uspešno in vključujočo Evropo, ni predvidela samostojnega resorja za kulturo! Ali bodo pozivi k premisleku uspešni, bomo še videli.

Svet Evrope pa je skupaj z Evropskim parlamentom že leta 2007 sprejel tudi temeljna priporočila za konkurenčni evropski turizem. Izpostavili so pomembno nalogo turizma, to je krepitev lokalne identitete in zavedanja pomena in smisla dediščine.[6] Pri tem je važna tudi interpretacija dediščine, ki ni pomembna samo za turiste, temveč predvsem za lokalno prebivalstvo. Turizem v Gornjem Posočju temelji predvsem na t. i. »outdoor« turizmu in »adrenalinskih« doživetjih. Strinjava se z Marjeto Keršič Svetel, ki je na delavnici interpretacije v Bovcu začetek leta 2019 izpostavila, da se prav na podlagi turistične komunikacije oblikuje zavedanje o vsebinah nekega kraja in sodobni identiteti (M. KERŠIČ SVETEL, 2018, str. 3). Ob neprestanem reklamiranju samo adrenalinskih športov v različnih oblikah (plakati, zgibanke, blogi, napisi, reklame na vozilih ipd.) postaja to počasi edina prepoznavna identiteta tega prostora. In to ne samo za obiskovalce, ampak tudi za domačine. To se je pokazalo tudi pri lokalnih turističnih ponudnikih na delavnicah ob pripravi strategije turizma za občini Tolmin in Kobarid. Vedenje in poznavanje kulturne dediščine je pomanjkljivo, predvsem pa ni pravega odnosa do nje. Ne prepozna se jo kot vrednoto. Da pa so naši predniki preživeli

[5] To je bilo v času, ko si je Tolminski muzej šele utiral samostojno pot.

[6] Sporočilo komisije – Program za trajnostni in konkurenčni evropski turizem. Bruselj, 19.10.2007. COM (2007), 621 konč. (Action for More Sustainable European Tourism. Report of the Tourism Sustainability Group. EU Commission, 2007).

stoletja v tem hribovitem svetu, so morali biti iznajdljivi. Tolminski muzej skuša skozi interpretacijo dediščine, ki jo hrani in predstavlja na razstavah, opozoriti tudi na to. Preživeti v strmih predelih Baške grape ali preživeti s pašništvom in sirarstvom na tolminskih planinah, ni bilo lahko in še danes ni. Naravno okolje je ljudi kalilo in gnalo k izumljanju izjemnih inovacij ter spodbujalo k razvoju različnih obrti. Nekaj nesnovne kulturne dediščine je v zadnjem času ponovno v ospredju in se jo skuša ohraniti ter ponuditi tudi kot turistično zanimivost, npr. drežniški in ravenski pust in pisanje pirhov ob prazniku šempav v Poljubinju (Spletni vir 6). Tudi primer vzpostavitve tematske poti *Na svoji zemlji*, odprte leta 2012 in posvečene dediščini prvega igranega slovenskega filma, je posebnost tega prostora. Domačini so se z njo poistovetili in postali interpreti dogajanja ob snemanju v Baški grapi pred več kot 70 leti. Tolminski muzej je pri projektu sodeloval in pripravil razstavo, ki je sedaj postavljena v prostorih Krajevne skupnosti Grahovo ob Bači, izhodiščni točki tematske poti.

Tudi v prihodnje vidimo izziv, kako in na kakšen način pritegniti poklicne turistične delavce k boljšemu sodelovanju ter kako jih spodbuditi, da bi spremljali pester vsakoletni muzejski program.

Čeprav se na prvi pogled zdi, da je povezava kulturne dediščine s turizmom skoraj samoumevna, pa je slovenska realnost žal prepogosto drugačna. Meniva, da turistični strokovnjaki ne sodelujejo dovolj z muzeji oz. ne razumejo povsem področja kulturne dediščine (prim. A. GAČNIK, 2011, str. 156), ter da pri trženju kulturne dediščine ne sme prevladovati tržni ali ekonomski odnos.

Dediščina soške fronte kot turistični produkt (ob 100-letnicah dogodkov 1. svet. vojne)

V zadnjih letih, ko smo tudi v Sloveniji s številnimi dogodki in aktivnostmi obeleževali stoletnice prve svetovne vojne in soške fronte, je bila kulturna dediščina tega obdobja še posebej izpostavljena.

Slovesnost pri nemški kostnici v Tolminu, 13. 5. 2017 (Foto: Darja Pirih).

Tokrat so jo prvič kot potencialno turistično »blago« prepoznali tudi turistični

delavci na nacionalnem in lokalnem nivoju.[7] Dediščina 1. svetovne vojne je bila kot potencial najprej prepoznana prav v Posočju, na območju nekdanjega soškega bojišča. Določena so bila izhodišča za oblikovanje novih »tržnih« produktov. Vzpostavili so vodene oglede *in situ* lokacij nekaterih bojišč in vojaških pokopališč. Fundacija Poti miru v Posočju je v Gornjem Posočju od leta 2013 izvedla 559 vodenj za 10.109 obiskovalcev,[8] Kobariški muzej pa v letih 2014–2018 650 vodenih ogledov različnih lokacij.[9] V tem obdobju je bilo zaznati tudi porast individualnih obiskovalcev, kar je občutil tudi Tolminski muzej. Nanj so se obračali številni tujci, ki so iskali podatke o svojih prednikih ali sorodnikih ter se zanimali za razstave na to tematiko. Tolminski muzej je beležil večje zanimanje za vodene oglede nemške kostnice, v tem obdobju 4.356 obiskovalcev. Lokacija je bila pred tem turistom neznana. Dolina reke Soče je postala »romarski« kraj za tuje obiskovalce, ki so se želeli pokloniti spominu svojih padlih prednikov ali sorodnikov ter obiskati vojaška pokopališča in območja, kjer so se njihovi svojci bojevali. Z istim namenom prihajajo v Posočje s posebnim vlakom vse od leta 2015 tudi madžarski gostje.

Kobariški muzej je v sodelovanju s Fundacijo Poti miru v Posočju in Mlekarno Planika Kobarid ponudil produkt *Pripoved vojaka s soške fronte*, ki se ga sedaj promovira kot 5-zvezdično oziroma edinstveno doživetje Slovenije – *Slovenia Unique Experiences.* V okviru mednarodnega projekta »NETWORLD« pa je nastal še turistični produkt soba pobega (*escape room*) z interaktivno igro, ki je nastala z namenom obeležitve stoletnice konca 1. svetovne vojne in bila leta 2018 predstavljena tudi v Novi Gorici. Turizem spodbuja zgodbe doživetij, kakršna je »zagotovo« bila »uprizoritev bitke« na Kolovratu, ki je z vidika verodostojnosti, predvsem pa moralno-etnično sporna.

Z muzejskega pogleda se nam zdi, da način promoviranja tovrstne tematike ni ustrezen, saj imajo turistični delavci povsem druge promocijske pristope. To sicer ni nič narobe, a menimo, da bi ta tema potrebovala bolj subtilno obravnavo. Pri nas se pri oblikovanju turističnih produktov premalo časa nameni raziskavam, primerni prezentaciji in ustreznemu upravljanju dediščine. Območja dediščine 1. svet. vojne bi namreč morala biti »oaze miru«. S podobno problematiko se soočajo tudi drugje po Evropi, npr. v Normandiji, kjer že opozarjajo, da se krvavi dogodki (v tem primeru iz 2. svet. vojne) spreminjajo v zabavo in da se s tem tvega pozaba tragičnih razsežnosti vojn (prim. B. MOČNIK, 2019, str. 13).

Drugačen je pristop belgijskih muzejskih in turističnih delavcev na primeru trženja kulturne dediščine 1. svetovne vojne. Flamci na dediščinski turizem 1. svet. vojne ne gledajo zgolj kot na tržno blago. Njihov odnos do kulturno-zgodovinskega turizma namreč temelji predvsem na globokem spoštovanju te dediščine in močnem zavedanju pomena vrednot, ki jih prinaša mir. Tako imenovani »*In Flanders Fields Museum*«, ki je posvečen zapuščini prve svetovne vojne, je prevzel pomembno vlogo interpretatorja te dediščine. Na prvo mesto so postavili arheološko-zgodovinske raziskave ter naredili analizo stanja infrastrukture, obstoječe ponudbe ter produktov. Sledil je razvoj produktov, pri čemer so izhajali iz obiskovalca in njegovih izkušenj. Seveda pa brez ustrezne promocije ne bi dosegli želenega učinka. Na podlagi raziskav so se osredotočili na štiri ciljne trge, ki so bili zgodovinsko povezani z zahodno fronto. Flamci resnično živijo z dediščino 1. svetovne vojne in s spoštovanjem ohranjajo spomin na dogodke krute vojne. Da pa je promoviranje zgodovinskega turizma na vojnih dogodkih iz preteklosti lahko zelo problematično, se soočajo tudi v Belgiji (T. ŠALEJ FALETIČ, 2018, str. 9–12).

[7] Ledino so orali sicer že v začetku 90-ih let prejšnjega stoletja ustanovitelji Kobariškega muzeja.

[8] Podatke je posredovala Fundacija Poti miru v Posočju. Število obiskovalec, ki so posamezne lokacije obiskali sami, pa je veliko več.

[9] Kobariški muzej je posredoval podatek o številu vodenih skupin, medtem ko število vseh obiskovalec z vodenimi ogledi ni znano.

Prav turistična izraba lokacij, kjer so se dogajale v preteklosti grozote, sprožajo razprave o t. i. črnem oz. »dark« turizmu. Turistični pristop do tovrstnih težkih tem bi moral biti zelo previden, podobna mnenja je zaslediti tudi na spletu. V okviru neke interdisciplinarne študije so izvedli tudi anketiranja. Eden izmed anketiranec je tako izpostavil problematiko: »Spominjanja in žrtvovanja naših prednikov ne bi smeli biti razvrednoteni v komercialne namene in postati turistično blago« (Spletni vir 7).

Ista raziskava je izpostavila še, da sta najpomembnejša pogoja za trajnostni razvoj turizma na območjih vojne dediščine prav avtentičnost zgodovinske okolice in celovitost vojnih spominov. Izjemnega pomena je pri snovanju produktov »vojnega« turizma tudi etika. Zagotoviti je treba tiho in spoštljivo spominsko doživetje. Dogodki morajo biti prikazani nepristransko, da se ohrani resnica ne glede na grenkobo in dejstvo, da je mogoče zgodba zaradi tega manj privlačna. Še posebej moramo biti pozorni, da se ob vseh novih tehnologijah in vzpostavljanju t. i. doživljajskega turizma ne približamo »Disneylandu«.

Najbolj problematično je prav potvarjanje zgodovine in ustvarjanje mitov. Ob obeleževanju obletnic 1. svet. vojne se je za namen trženja vztrajno ponavljalo tezo o preboju in bitki pri Kobaridu, čeprav zapisi v tiskanih virih govorijo drugače: »*Že popoldne istega dne je bil izvršen predor v bovškem in tolminskem odseku.*«[10] Tudi avstro-ogrsko in nemško časopisje je tedaj pisalo o preboju pri Tolminu in ne Kobaridu, kot je npr. poročal *Slovenec*: »Naše divizije so izrabile uspehe prebitja pri Bovcu in pri Tolminu, prodrle so čez Kobarid in Ročinj.«[11]

Da je pravilen strokovni izraz prodor pri Tolminu, »saj nemški in avstro-ogrski vojaški načrti niso nikoli omenjali prodora pri Kobaridu ali bitke pri Kobaridu, temveč omenjajo prodora pri Tolminu s pomožnim krakom prodora pri Bovcu«, meni tudi dr. Blaž Torkar (B. MOČNIK, 2017a).

Navajamo še primer pisatelja Ernesta Hemingwaya, ki so ga nekateri na vsak način želeli videti na območju soške fronte, obiskal naj bi celo Kobarid, ker je o tem pisal v romanu *Zbogom orožje*. To ne drži, saj je prišel v Evropo šele maja 1918 (P. MEZINEC, 2014). Prevelik pomen se je v zadnjih letih dajalo tudi vlogi Erwina Johannesa Eugena Rommla v 12. soški bitki. Rommel je sicer pod vzdevkom *puščavska lisica* bolj poznan iz časa vojaškega pohoda v Severni Afriki v 2. svet. vojni. Med 1. svetovno vojno je bila njegova enota le del 14. nemške armade. Podobne uspehe, kot se mu jih pripisuje, so dosegli tudi drugi nemški častniki, kot npr. Hermann Balck in Ferdinand Schörner (B. TORKAR, 2016). V Posočju se je v zadnjih letih oblikoval tudi (neuraden) turistični produkt t. i. Rommlove poti, ki vodi od Volč proti Matajurju. Ob tem je treba imeti v mislih tudi njegovo sporno vlogo med 2. svet. vojno, ko je bil odgovoren za uničenje odporniškega gibanja, Kobariške republike in goriške fronte. V Jevščku so Rommlu leta 2017 postavili celo obeležje (B. MOČNIK, 2017b). Povsem lahko pritrdimo zgodovinarju Blažu Torkarju, ko pravi, da je v redu, v kolikor se predstavlja zgolj zgodovinska dejstva, nikakor pa se ne bi smelo Rommlove dosežke interpretirati kot osvoboditev našega ozemlja ali kot njegovo naklonjenost Slovencem (isto).

V želji po promociji in dajanju večje vloge določenemu kraju, zgodovinskim osebnostim ipd. so se žal nekatere zgodbe izoblikovale predvsem z namenom privabiti in pritegniti čim širšo javnost. Dediščina ohranja "svetost" preteklih dogodkov, zato mora biti prikazana v resnični luči. Ne glede na to, kako grenki so ti dogodki, naj služijo kot vodilo prihodnjim generacijam (gl. Spletni vir 7).

[10] Kronika Volčanske fare. 1. del. Tolminski muzej, Zbirka kronik, Fond: Župnijska kronika – Volče, fsc.1. Podobno je o tem zapisal tudi župnik Ivan Rojec v: Začetek vojne med Avstrijo in Italijo. Tolminski muzej, Zbirka kronik, Fond: Župnijska kronika Tolmin, fsc. št. 2.

[11] Slovenec, leto XLV, št. 247, 27. 10. 1917, str. 2.

Zaključne misli

Poudariti želimo, da je treba vzpostaviti korekten odnos turizem – dediščina tudi na področju trženja. Danes je namreč dediščina v namen turizma le sredstvo za dosego tržnih efektov, v njeno ohranjanje in vzdrževanje pa se npr. iz pobrane turistične takse nič ne vrne. Pritiski kulturnega turizma na kulturno dediščino in tudi kulturno krajino se povečujejo, zato je nujna vzpostavitev pravega razmerja med ekonomskim razvojem, trajnostnim turizmom, ohranjanjem naravne in kulturne dediščine in varovanjem okolja.

Kulturni turizem je vedno bolj dinamičen, zato se hitro spreminja tudi pomen in interpretacija dediščine. Vse večja uporaba tehnologije v kulturnem turizmu in posledično prekrivanje med resničnim svetom in virtualnimi izkušnjami pomenita velik izziv za muzejske delavce. Prav tako se moramo soočiti tudi z vprašanjem, kako bodo širše družbene spremembe, kot sta vse večje mešanje in mobilnost različnih kulturnih in družbenih skupin, vplivale na kulturni turizem ter ohranjanje in predstavljanje kulturne dediščine.

Zaradi nezadostne izkušnje slovenskih organizatorjev turizma pri trženju kulturne dediščine je nujno medsebojno dopolnjevanje in sodelovanje. Kulturni turizem se bo lahko razvijal le s povezovanjem, mreženjem različnih znanj in praks ter skupnim trženjem. Na lokalni ravni je nujno prepoznavanje kulturne dediščine in s tem lastne identitete.

Še vedno lahko pritrdimo misli, ki jo je na zborovanju SMD leta 1999 v Bohinju izpostavil Ralf Čeplak Mencin v naslovu prispevka »Spregledani muzeji v slovenski turistični ponudbi na prehodu v novo tisočletje«[12] (R. ČEPLAK MENCIN, 1999, str. 64). Pred dvajsetimi leti t.i. kulturnega turizma in dediščinskega turizma v Sloveniji še ni bilo, danes je drugače. Kulturni turizem potrebujemo, a ne za vsako ceno, paziti je potrebno predvsem, da se za dosego tržnih učinkov ne potvarja zgodovine in zgodovinskih dejstev ter da se pri oblikovanju turističnih produktov, enako velja tudi pri muzejskih postavitvah, ne vstopi v Disneyland.

Prvič se je tudi zgodilo, da je Evropa izpostavila kulturno dediščino in leto 2018 razglasila za Evropsko leto kulturne dediščine, kar je tudi turistične delavce preusmerilo k večji pozornosti na ta segment turizma.

Muzeji smo danes veliko bolj odprti za zelo širok krog obiskovalcev, prijazni tudi za ljudi s posebnimi potrebami. Dotikamo se različnih tem in postajamo vedno bolj angažirani. Zavedamo se pomena lokalnega okolja in ga vključujemo v procese svojega dela, zlasti tisti muzeji, nastali na pobudo lokalnih skupnosti. Muzeji izven večjih središč se soočamo še s težavo prezrtosti s strani medijev in marsikdaj je tudi to vzrok, da turistični delavci muzejev ne prepoznajo kot turistični potencial.

Nova priložnost povezovanja muzealcev, turističnih delavcev in medijev se kaže v letu 2021, ko bo Slovenija nosila naziv *Evropska gastronomska regija.* Skupaj lahko prispevamo k odmevni, a hkrati verodostojni zgodbi.

Viri in literatura:

ČEPLAK MENCIN, Ralf (1999): Spregledani muzeji v slovenski turistični ponudbi na prehodu v novo tisočletje. V: Počivavšek Marija (ur.). *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Bohinj, 6.–8. oktober 1999.* Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, Celje: Muzej novejše zgodovine, str. 64–69.

DULAR, Janez, Sneža TECCO HVALA (2018): Most na Soči v železni dobi / Most na Soči in

[12] Na zborovanje Slovenskega muzejskega društva leta 1999 je bilo predstavljenih več prispevkov v sklopu Turizem in slovenski muzeji. Na tem mestu bi posebej izpostavila še prispevek Aleša Gačnika, ki je takrat spregovoril o Muzejski in turistični industriji - strateška razvojna partnerja.

the Iron Age. V: *Most na Soči,* Opera Instituti Archeeologici Sloveniae 34. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
FORTUNAT ČERNILOGAR, Damjana et al. (2016): *Javorca 1916-2016. Spominska cerkev sv. Duha v Javorci. 100 let »bazilike miru«*. Tolmin: Tolminski muzej.
GAČNIK, Aleš (1999): Muzejska in turistična industrija – strateška razvojna partnerja. V: Počivavšek Marija (ur.), *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Bohinj, 6.–8. oktober 1999*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo, Celje: Muzej novejše zgodovine, str. 70–75.
GAČNIK, Aleš (2011): Usmerjanje razvoja turizma in kulturne dediščin. V: Lampič, B., Rebernik D. (ur.), *Spodnje Podravje pred izzivi trajnostnega razvoja.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (GeograFF:9), str. 156–174.
Ivan Rojec, Začetek vojne med Avstrijo in Italijo. Tolminski muzej, Zbirka kronik, fond: *Župnijska kronika Tolmin*, fsc. št. 2.
KERŠIČ SVETEL, Marjeta (2018): *Poročilo - Delavnica Interpretacije I – Stergulčeva hiša.* Bovec: Občina Bovec (neobjavljeno poročilo).
Kronika volčanske fare. 1. del. Tolminski muzej, Zbirka kronik, fond: Župnijska kronika – Volče, fsc.1.
MEZINEC, Petra, (2014): V pismih sem našel pravega Ernesta. V: *Primorske novice*, 24. 5. 2014, http://www.primorske.si/Priloge/Sobota/V-pismih-sem-nasel-pravega-Ernesta-Hemingwaya.aspx.
MLINAR, Miha (2005): *Čez Most po modrost*. *Vodnik po kulturno-zgodovinski poti po Mostu na Soči.* Tolmin: LTO Sotočje.
MLINAR, Miha (2019): Čez Most po modrost: prihodnost kulturno-zgodovinske poti po Mostu na Soči. V: Djurić, B., B. Teržan (ur.), Arheološka dediščina Slovenije od osamosvojitve. Varovanja in prezentacija, Razprave 38. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, str. 149–163.
MOČNIK, Blaž (2017a): Rommel teh krajev ni osvobajal, ampak je prišel le izpolnit svojo nalogo. V: Delo, Sobotna priloga, 20. 10. 2017,
https://www.delo.si/sobotna/rommel-teh-krajev-ni-osvobajal-ampak-je-prisel-le-izpolnit-svojo-nalogo.html.
MOČNIK, Blaž (2017b): Obeležje da, mitiziranje nemškega feldmaršala ne. V: *Delo*, 29. 8. 2017, str. 4, https://www.delo.si/novice/slovenija/obelezje-da-mitiziranje-nemskega-feldmarsala-ne.html.
MOČNIK, Blaž (2019): Dan D 75 let pozneje: spreminjanje v zabaviščni park. V: *Delo,* 5. 6. 2019, str. 13.
Slovenec, leto XLV, št. 247, 27. 10. 1917, str. 2.
TORKAR, Blaž (2016): Puščavska lisica ob soški postrvi. V: *Delo*, Sobotna priloga, 3. 6. 2016, http://www.delo.si/sobotna/puscavska-lisica-ob-soski-postrvi.html.
ŠALEJ FALETIČ, Tatjana (2018): Kako tržiti kulturno-zgodovinski turizem?. V: *Sočasnik*, letnik XIX, št. 5, str. 9–12.

Spletni viri:

Spletni vir 1: http://www.soca-valley.com/kartica/julijske-alpe:/dolina-soce (dostop: 12. 10. 2019).
Spletni vir 2: https://www.visittrentino.info/it/esperienze/trentino-guest-card (dostop: 9. 10. 2019).
Spletni vir 3: http://www.slovenia.info/ONKULT_2018-2020_web (dostop: 13. 10. 2019).
Spletni vir 4: https://www.rtvslo.si/zivljenjski-slog/ture-avanture/turisticne-krizarke-v-

benetke-ne-bodo-vec-imele-vstopa/496500 (dostop: 12.9.2019)
Spletni vir 5: https://www.zvkds.si/sl/elkd/novice/berlinski-poziv-k-ukrepanju-za-boljsi-jutri-kulturne-dediscine (dostop: 12. 10. 2019).
Spletni vir 6: http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register (dostop: 13. 10. 2019).
Spletni vir 7: https://www.journals.openedition.org/viatourism/494 (dostop 13. 10. 2019).

Povzetek:

Kulturno dediščino je treba smiselno, predvsem pa s pravilnim pristopom vključiti v turistično ponudbo območja. Kulturni turizem lahko razvijamo le s povezovanjem, mreženjem različnih znanj in praks s področja kulture in turizma ter skupnim trženjem. Na lokalni ravni bi bilo pri turističnih delavcih nujno prepoznavanje kulturne dediščine in s tem lastne identitete, saj opažamo slabše poznavanje aktivnosti muzejev in Zavoda za varstvo kulturne dediščine. Glede na izkušnje iz Posočja turistični delavci dajejo preveč poudarka naravni dediščini prostora in t. i. »outdoor« turizmu ter »adrenalinskim« doživetjem, velikokrat pa pozabljajo na obstoj bogate kulturne dediščine. Zgledno sodelovanje med turizmom in muzejsko stroko je v nekaterih primerih privedlo do zelo uspešnih projektov. Na področju kulturnega turizma sta v Posočju v zadnjih letih najbolj izpostavljeni dediščina soške fronte in arheološka dediščina. Na področju arheologije je zgleden primer skupnega delovanja izvedba evropskega projekta kulturnozgodovinske poti *Čez most po modrost* na Mostu na Soči, ki je še po 15 letih delovanja zanimiva za obiskovalce, saj so jo soustvarjali strokovnjaki s področja arheologije (Tolminski muzej) in lokalnega turizma (Lokalna turistična organizacija in Turistično društvo Most na Soči). Kot zgleden primer sinergije med turizmom in kulturo pri zgodovinski dediščini (1. svet. vojna) izpostavljamo obnovo, prezentacijo in promocijo cerkve Sv. Duha v Javorci, izjemnega sakralnega spomenika državnega pomena, ki je prav zaradi smiselno izvedenih postopkov leta 2018 pridobil tudi znak evropske dediščine. Prav na področju dediščine 1. svetovne vojne je v zadnjih letih prišlo do oblikovanja novih turističnih produktov. Ob klasičnih strokovnih vodenjih po nekaterih *in situ* lokacijah nekdanjih bojišč je Kobariški muzej v sodelovanju s Fundacijo Poti miru v Posočju in Mlekarno Planika Kobarid zasnoval produkt *Pripoved vojaka s soške fronte,* ki ga je krovna turistična organizacija prepoznala kot *5-zvezdično edinstveno doživetje Slovenije*. Z muzejskega pogleda se nam zdi, da bi promoviranje tovrstne tematike potrebovalo bolj subtilno obravnavo. Pri izvedbi novih kulturno-turističnih produktov je najbolj problematično potvarjanje zgodovine in ustvarjanje mitov, vse to v namen večje popularnosti in prepoznavnosti. Tudi pri »promociji« nekaterih znanih zgodovinskih osebnosti (v Posočju sta takšni npr. Hemingway in Rommel) moramo zato ostati, tako kot pri zgodovinskih dogodkih, povsem nepristranski. Za dober kulturno-turistični produkt je potrebna sinergija znanja turističnih delavcev na področju tržnega marketinga in znanja muzejskih delavcev na področju kulturne dediščine. Muzejski delavci iz Posočja si takšnega sodelovanja vedno želimo.

Summary:

Cultural heritage should be incorporated in the tourist offer of a region sensibly, but particularly with a proper approach. Cultural tourism may be developed only through integration, networking of different knowledge and practices in the area of culture and tourism, and joint marketing. At the local level, tourist workers urgently need the ability to recognize cultural heritage and thereby own identity, especially because it seems they are not well acquainted with the museum's activities and those of the Institute for the Protection of Cultural Heritage
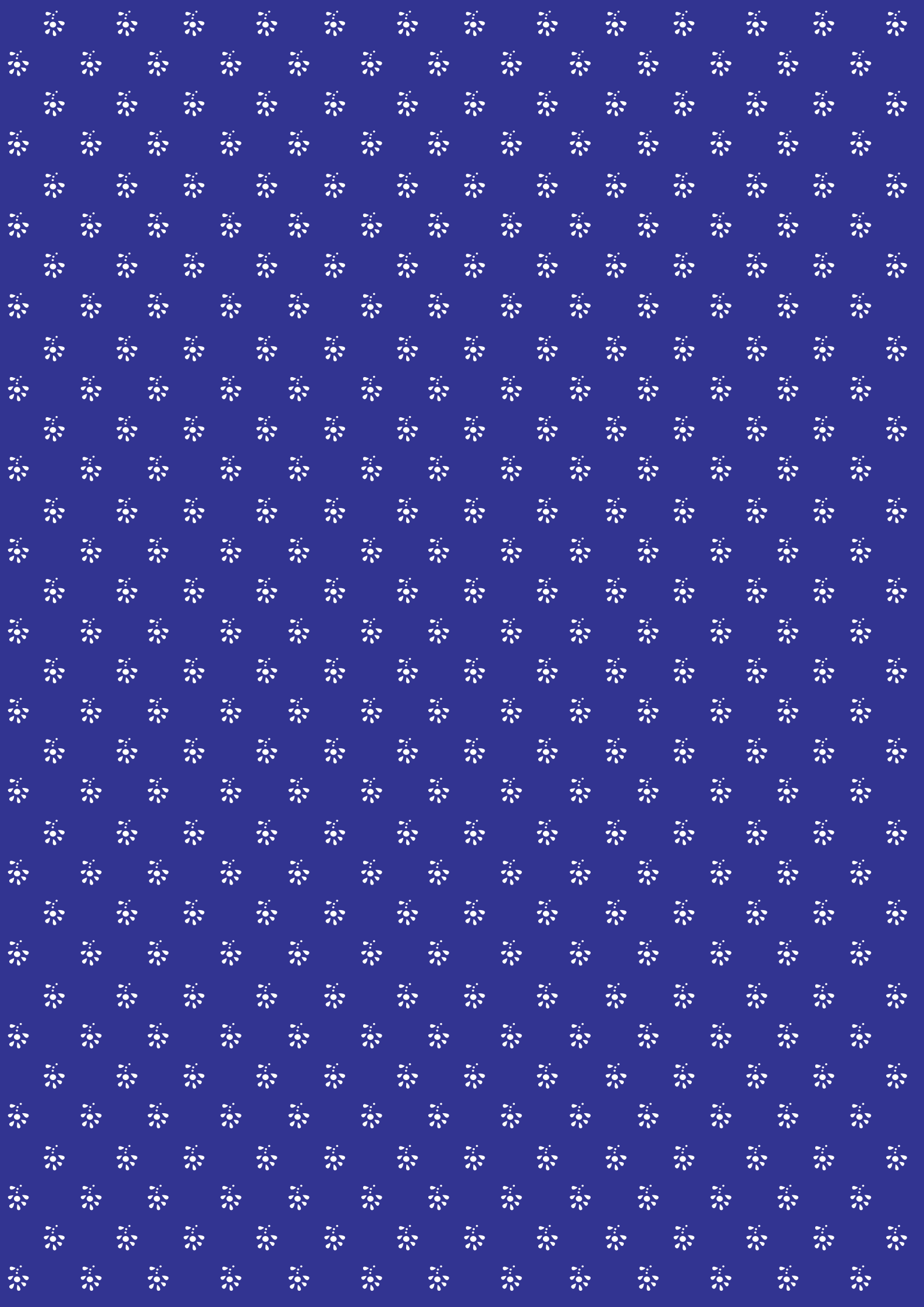
of Slovenia. Considering the experience from Posočje, tourist workers focus too much on the natural heritage of the region and the so-called "outdoor" tourism and "adrenaline" events, while oftentimes forgetting the existence of the rich cultural heritage. Exemplary cooperation between tourism and museum professionals has in some cases lead to very successful projects. As regards cultural tourism in Posočje, in recent years particular focus has been on the heritage of the Battles of the Isonzo Front and the archaeological heritage. In the area of archaeology, the prime example of joint activity is the launch of the European Cultural Project Čez most po modrost in Most na Soči, which is still interesting for visitors even after 15 years, as it has been co-created by professionals in the area of archaeology (Tolminski muzej Museum) and local tourism (Local Tourist Organization and Most na Soči Tourist Association). As an exemplary model of synergy between tourism and culture in terms of cultural historical heritage (World War 1) is the renovation, presentation and promotion of the Memorial Church of the Holy Spirit in Javorca, an exceptional sacral monument of national importance, which also received the European Heritage Label in 2018 thanks to the skilfully executed procedures. However, over the past years, new tourist products have been created particularly in the area of World War 1 heritage. Along with the classic professional tours on some in situ locations of former battlefields, the Kobarid Museum, in cooperation with the Walk of Peace in the Soča Region Foundation and the Mlekarna Planika Kobarid dairy, designed the product The Story of a Soldier from the Isonzo Front, which was recognized by the umbrella tourist organization as a 5-star unique experience of Slovenia. From the museum point of view, we think that promotion of such themes requires a subtler approach. In the implementation of new cultural and tourist products, the central issue is the rewriting of history and creation of myths, all for the purpose of greater popularity and visibility. Therefore, as in the case of historical events, we must remain fully impartial even when it comes to the "promotion" of some renowned historical personalities (in Posočje, Hemingway and Rommel are worth the mention). A good cultural and tourism project requires synergy of knowledge of tourist workers in the area of marketing and knowledge of museum workers in the area of cultural heritage. Museum workers from Posočje always looking forward to such cooperation.